

HOGE RAAD VAN FINANCIËN

Studiecommissie voor de vergrijzing

JAARLIJKS VERSLAG

Juni 2011

De leden van de Studiecommissie voor de Vergrijzing:

de Heer G. QUADEN, Voorzitter

de Heer J. VERSCHOOTEN, Ondervoorzitter

de Heer G. DE SMET, op voordracht van de Minister van Begroting

de Heer H. BECQUAERT, op voordracht van de Minister van Sociale Zaken

de Heer M. WEBER, op voordracht van de Minister van Financiën

de Heer M. ENGLERT, op voordracht van het Federaal Planbureau

de Heer J. SMETS, op voordracht van de Nationale Bank van België

Het Secretariaat:

Mevrouw G. De Vil

Mevrouw N. Fasquelle

Mevrouw S. Weemaes

SYNTHESE	1
A. Inleiding.....	3
B. De nieuwe vooruitzichten inzake bevolking en sociale uitgaven tegen 2060.....	3
C. Sociale houdbaarheid van de pensioenen	10
DE BUDGETTAIRE EN SOCIALE GEVOLGEN VAN DE VERGRIJZING.....	13
1. Evolutie van de sociale uitgaven tegen 2060	15
1.1. Inleiding.....	15
1.2. De hypothesen van het scenario van de SCvV.....	15
1.2.1. De demografische hypothesen.....	16
1.2.2. De socio-economische hypothesen.....	18
1.2.3. De macro-economische hypothesen.....	18
1.2.4. De hypothesen inzake sociaal beleid.....	20
1.3. De nieuwe vooruitzichten van de SCvV.....	21
1.3.1. De bevolkingsvooruitzichten.....	21
1.3.2. De macro-economische omgeving.....	23
1.3.3. De arbeidsmarkt.....	24
1.3.4. De vooruitzichten voor de budgettaire kosten van de vergrijzing.....	25
1.4. Gevoeligheidsanalyses inzake de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt.....	30
1.4.1. Technische gevoeligheidsanalyse.....	31
1.4.2. Gevoeligheidsanalyse van een mogelijke maatregel.....	32
1.5. Tien jaar langetermijnvooruitzichten.....	34
2. De Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060.....	39
2.1. Belangrijke recente demografische evoluties.....	39
2.2. Belangrijkste determinanten van de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060.....	40
2.2.1. De vruchtbaarheid.....	41
2.2.2. Het sterftecijfer.....	42
2.2.3. De natuurlijke beweging.....	42
2.2.4. De internationale migraties.....	42
2.3. De bevolking en haar leeftijdsstructuur in de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060.....	44
2.4. Demografische coëfficiënten inzake vergrijzing in de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060.....	45
3. Een gevoeligheidsanalyse over de loopbaanvoorwaarde voor het vervroegd pensioen.....	47
3.1. De maatregel.....	47
3.2. De basisgegevens.....	48
3.3. Een evolutie van de verdeling per leeftijd en loopbaanduur van de toetreders tot pensioen en brugpensioen (in het referentiescenario).....	49
3.3.1. Evolutie van de gemiddelde loopbaanduren per geslacht en per (brug)pensioenregeling.....	49
3.3.2. Evolutie van de verdeling van de pensioneringen per loopbaanduur en leeftijd.....	51
3.4. Het uitstel van pensioen of brugpensioen.....	54
3.5. De resultaten.....	56
4. Sociale houdbaarheid van de vergrijzing	59
4.1. Stand van zaken armoede bij ouderen.....	59
4.1.1. Situatie in België.....	61
4.1.2. Internationale vergelijking.....	69
4.2. Evolutie sociale houdbaarheid tot 2060.....	73
4.2.1. Evolutie van de armoede bij de gepensioneerden.....	75
4.2.2. Evolutie van de ongelijkheid bij de gepensioneerden.....	77
5. Bijlage : De voornaamste herwaarderingsmaatregelen voor sociale uitkeringen tussen 2008 en 2011	81

SYNTHESE

Synthese

A. Inleiding

De wet van 5 september 2001 tot waarborging van een voortdurende vermindering van de overheidsschuld en tot oprichting van een Zilverfonds heeft ook geleid tot de oprichting van de Studiecommissie voor de Vergrijzing (SCvV). Die Commissie is belast met de jaarlijkse redactie van een verslag over de budgettaire en sociale gevolgen van de vergrijzing. De voorliggende publicatie is het tiende verslag van de SCvV.

Het eerste hoofdstuk toont de geactualiseerde vooruitzichten van de sociale uitgaven tegen 2060 volgens een referentiescenario en twee alternatieve scenario's voor productiviteitsgroei op lange termijn. Die projecties sluiten aan bij de nieuwe bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 die in het tweede hoofdstuk nader worden toegelicht. De SCvV heeft op regelmatige basis gevoeligheidsanalyses voorgesteld met betrekking tot de werkgelegenheidsgraad van 55-64-jarigen of inzake de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt, zonder echter de maatregelen te verkennen die tot dergelijke evoluties zouden leiden. Dit jaar heeft de SCvV de gevolgen van een verhoging van de loopbaanvoorwaarde vereist voor een vervroegd of brugpensioen bestudeerd (hoofdstuk 3). Ten slotte toont hoofdstuk 4 de verschillende indicatoren voor de sociale houdbaarheid van de pensioenen, zowel op basis van de meest recente gegevens als in projectie.

B. De nieuwe vooruitzichten inzake bevolking en sociale uitgaven tegen 2060

a. De hypothesen

De projectie van het geheel van sociale uitgaven tegen het jaar 2060 berust op vier soorten hypothesen: demografische, socio-economische, macro-economische en hypothesen inzake sociaal beleid.

De **demografische hypothesen** houden verband met de vruchtbaarheid, de levensverwachting en het migratiesaldo. Dit jaar werden de waargenomen en gedetailleerde gegevens geleverd voor drie bijkomende jaren, van 2007 tot 2009. Gezien de verschillen tussen de waarnemingen en de vooruitzichten voor die drie jaren, vooral voor vruchtbaarheid en internationale immigratie, dienden bepaalde demografische hypothesen herzien te worden.

Volgens de laatst beschikbare waarnemingen van de vruchtbaarheidsgraad zou de vruchtbaarheid van de Belgische vrouwen stijgen, vooral in het Vlaams Gewest. In de projectie hebben de tot in 2008 waargenomen trends zich voortgezet, zij het trager in 2009 en 2010, en worden de cijfers verondersteld constant te zijn vanaf 2011. Zo zou de vruchtbaarheidsgraad uitkomen op 1,86 kind per vrouw in 2060 in de nieuwe 'Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060', tegenover 1,77 kind per vrouw in de vorige vooruitzichten.

In de vorige vooruitzichten werd de verbetering van de levensverwachting voor mannen te laag en die voor vrouwen te hoog ingeschat. Die verschillen, gekoppeld aan een herziening van de projectiemethode van de sterftequotiënten, resulteren in 2060 in een levensverwachting bij de geboorte van meer dan 86 jaar voor mannen (een jaar meer ten opzichte van de vorige vooruitzichten) en van bijna 89 jaar voor vrouwen (1,3 jaar minder ten opzichte van de vorige vooruitzichten). Op een halve eeuw tijd, tussen 2010 en 2060, neemt de levensverwachting dus toe met iets meer dan 8 jaar voor mannen en met 5,5 jaar voor vrouwen.

Het verschil tussen de immigraties en de emigraties levert het migratiesaldo. De nieuwe vooruitzichten 2010-2060 behouden de projectiemethode voor de internationale migraties van de vroegere 'Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060'. De immigratiehypothesen nemen verschillende factoren in aanmerking: de voortzetting van de immigratie, tegen een minder sterk tempo, van personen afkomstig van de oorspronkelijke EU15-lidstaten, het behoud tot midden dit decennium van een opwaartse immigratiedruk afkomstig van de nieuwe EU-lidstaten en een vergelijking van de evolutie van de levensstandaard tussen België en het land van herkomst op basis van internationale projecties. Die laatste factor heeft een schommeling van de migratiebewegingen op lange termijn als gevolg. Het emigratiescenario berust op emigratiegraden ten opzichte van de ingezeten bevolking die gebaseerd zijn op het gemiddelde van de drie laatste waargenomen jaren. Uit de recente gegevens blijkt dat de internationale immigraties duidelijk hoger zijn dan verwacht, wat zich in de nieuwe vooruitzichten 2010-2060 uit in een migratiesaldo dat diezelfde schommelingen vertoont als in de vorige vooruitzichten, maar op een hoger niveau.

De nieuwe bevolkingsvooruitzichten werden half april afgesloten en bevatten dus niet de, moeilijk te ramen, effecten van de wijziging van de wet op de gezinshereniging die gestemd werd op 26 mei ll. door de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

De **socio-economische hypothesen** maken de verdeling van de bevolking mogelijk in socio-economische categorieën die relevant zijn voor de projectie van de sociale uitgaven (bijvoorbeeld het aantal begunstigen van sociale uitkeringen). De modellering gebeurt in een ongewijzigde wetgevende en institutionele context, rekening houdend met de maatregelen die voor de volgende jaren reeds beslist zijn.

De productiviteitsgroei per werknemer en de evolutie van de arbeidsmarkt vormen de belangrijkste **macro-economische hypothesen**, die bepalend zijn voor de economische groei. Op middellange termijn, tot 2016, zijn die hypothesen gebaseerd op de "Economische Vooruitzichten 2011-2016" die door het Federaal Planbureau gepubliceerd werden in mei 2011. Op korte termijn worden ze gekenmerkt door een sneller dan voorheen verwacht herstel van de werkgelegenheid. Tussen 2012 en 2016 zou de economische groei vervolgens een tempo bereiken dat vergelijkbaar is met het gemiddelde van vóór de crisis. Voor de lange termijn opteerde de SCvV voor drie productiviteitsscenario's: een referentiescenario met een jaarlijkse arbeidsproductiviteitsgroei van 1,5 %, vergezeld van twee alternatieve scenario's: één met een hogere productiviteitsgroei (1,75 % per jaar) en één met een lagere productiviteitsgroei (1,25 % per jaar). De structurele werkloosheidsgraad op lange termijn is identiek voor de drie productiviteitsscenario's en bedraagt 8 %, in overeenstemming met het administratief concept van

werkloosheid (personen die als werkzoekenden ingeschreven zijn bij de gewestelijke instellingen voor arbeidsbemiddeling, alsook oudere niet-werkzoekende werklozen).

De **hypothesen inzake sociaal beleid** houden verband met de herwaarderingen van de sociale uitkeringen in reële termen, bovenop de aanpassing aan de prijsevolutie. De wet van 23 december 2005 betreffende het Generatiepact heeft een structureel mechanisme ingesteld voor de welvaartsaanpassing van de sociale uitkeringen in de werknemersregeling, de zelfstandigenregeling en de sociale bijstand. Die herwaardering van de sociale uitkeringen gebeurt tweejaarlijks volgens een procedure in twee fasen. In een eerste fase wordt de financiële enveloppe vastgelegd voor de welvaartsaanpassing in elke regeling. Die enveloppe komt minstens overeen met de uitgaven die, voor alle onderdelen van de regeling, overeenstemmen met een jaarlijkse welvaartsaanpassing van 0,5 % van alle inkomensvervangende uitkeringen (met uitzondering van de forfaitaire uitkeringen), een jaarlijkse welvaartsaanpassing van 1 % voor alle forfaitaire sociale uitkeringen en een jaarlijkse verhoging van 1,25 % van de loongrenzen en het minimumrecht per loopbaanjaar. In een tweede fase beslist de regering over de gebruiksmodaliteiten van die enveloppe op basis van de adviezen van de sociale overlegorganen. De door de regering besliste maatregelen over de periode 2010-2012 zijn opgenomen in de vooruitzichten van de sociale uitgaven. Vanaf 2013 worden de sociale uitkeringen geherwaardeerd volgens de in de wet bepaalde berekeningsmodaliteiten van de enveloppe.

b. De budgettaire kosten van de vergrijzing volgens het referentiescenario van de SCvV

De budgettaire kosten van de vergrijzing of de evolutie van alle sociale uitgaven tussen 2010 en 2060, in procent van het bbp, volgens het referentiescenario van de SCvV, worden voorgesteld in Tabel 1,

Tabel 1 Budgettaire kosten van de vergrijzing op lange termijn volgens het referentiescenario van de SCvV van juni 2010
in % van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	Referentiescenario van de SCvV van juni 2011								
	2010	2016	2030	2050	2060	2010-2016	2016-2060	2010-2060	Verskil met de resultaten van juni 2010 2010-2060
Pensioenen	9,7	10,5	13,3	14,3	14,0	0,8	3,5	4,3	-0,4
- werknemersregeling	5,3	5,8	7,4	8,0	7,8	0,5	2,0	2,5	-0,4
- zelfstandigenregeling	0,8	0,8	1,0	1,1	1,0	0,0	0,2	0,2	0,1
- overheidssector ^a	3,6	3,9	4,8	5,2	5,2	0,3	1,3	1,6	-0,1
Gezondheidszorg ^b	8,0	8,5	9,4	10,6	11,1	0,5	2,5	3,0	-0,4
'Acute' gezondheidszorg ^c	-	7,1	7,6	8,0	8,0	-	0,9	-	-
Langdurige gezondheidszorg ^c	-	1,4	1,8	2,6	3,1	-	1,7	-	-
Arbeidsongeschiktheid	1,5	1,6	1,5	1,5	1,5	0,1	-0,1	-0,1	0,1
Werkloosheid	2,2	1,9	1,4	1,3	1,3	-0,3	-0,6	-0,9	0,2
Brugpensioen	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,0	-0,1	-0,1	0,0
Kinderbijslag	1,6	1,6	1,5	1,4	1,3	-0,1	-0,3	-0,3	0,1
Overige sociale uitgaven ^d	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5	0,0	-0,2	-0,3	0,0
Totaal	25,3	26,2	29,1	30,9	30,9	0,9	4,7	5,6	-0,5
p.m. lonen van het onderwijzend personeel	4,1	4,0	4,2	4,1	4,2	-0,2	0,2	0,0	0,3

a. Inclusief de pensioenen van de overheidsbedrijven ten laste van de staat en de IGO.

b. Overheidsuitgaven voor gezondheidszorg en langdurige zorg.

c. De langdurige zorg omvat de thuiszorg, het verblijf in rustoorden voor bejaarden, in rust-en verzorgingstehuizen, in psychiatrische verzorgingstehuizen en in initiatieven voor beschermt wonen en de Vlaamse zorgverzekering. De 'acute' zorg omvat de overige gezondheidszorg.

d. Vooral de uitgaven voor arbeidsongevallen, beroepsziekten, Fonds voor bestaanszekerheid, tegemoetkomingen aan personen met een handicap en leefloon.

Tussen 2010 en 2060 bedragen de budgettaire kosten van de vergrijzing 5,6 % van het bbp. De uitgaven voor pensioenen en gezondheidszorg stijgen respectievelijk met 4,3 % en 3 % tussen 2010 en 2060, terwijl de overige uitgaven dalen met 1,7 %.

De budgettaire kosten van de vergrijzing blijven aanzienlijk, maar toch 0,5 procentpunt van het bbp lager dan de geprojecteerde kosten tussen 2010 en 2060 in het vorige verslag, wat vooral het gevolg is van de nieuwe bevolkingsvooruitzichten.

Die nieuwe bevolkingsvooruitzichten tonen inderdaad, ten opzichte van vroegere vooruitzichten, een toename van de bevolking die vooral geconcentreerd is in de jongere en actieve leeftijdsklassen en een vrij gelijkblijvend aantal 65-plussers, waardoor de groei van de afhankelijkheidsratio van de ouderen tussen 2010 en 2060 minder hoog is dan in de vorige projectie. Dat nieuw demografisch kader leidt dus niet tot een merkbare verandering van het aantal gepensioneerden, maar wel van de beroepsbevolking en dus van de werkgelegenheid. Een hogere werkgelegenheid leidt tot een economische groei die gemiddeld 0,1 % per jaar hoger is over dezelfde periode waardoor het gewicht van elke sociale uitkering in procent van het bbp vermindert. Zo is de stijging van de pensioenuitgaven in de werknemersregeling en de overheidssector en van de gezondheidszorg 1 procentpunt van het bbp lager tussen 2010 en 2060, ten opzichte van de vorige projectie. Naast het noemereffect van het bbp, halen de uitgaven voor acute gezondheidszorg baat bij andere factoren die gekoppeld zijn aan de nieuwe demografische vooruitzichten: een minder hoge afhankelijkheidsratio van de ouderen en een zwakkere bbp-groei per hoofd (allebei bepalende factoren voor de evolutie van dat type uitgaven).

Niettemin, voor bepaalde uitgaventypes compenseren andere factoren deels het voordelig effect van een groter bbp voor de budgettaire kosten of overtreffen ze dat effect zelfs. De toename (in procent van het bbp) tussen 2010 en 2060 van de uitgaven voor werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, kinderbijslag en pensioenen in de zelfstandigenregeling is 0,5 procentpunt hoger dan in de vorige vooruitzichten. Op basis van een duidelijk minder hoge werkloosheidsgraad in het begin van de periode dan voorzien en een structurele werkloosheidsgraad die ongewijzigd blijft op lange termijn, zou de daling van het aantal werklozen minder groot zijn dan in het verslag 2010 en dus leiden tot een kleinere daling van de werkloosheidsuitgaven tussen 2010 en 2060. Anderzijds zouden de rechthebbenden op uitkeringen voor arbeidsongeschiktheid en kinderbijslag talrijker zijn dan in de projectie 2010. Daarnaast zouden meer gepensioneerde vrouwen in de zelfstandigenregeling een minimumpensioen ontvangen. Dit volgt uit het gebruik van recente gegevens over hun loopbaanduur, wat heeft geleid tot een verfijning van de projectiemethode en tot een verhoging van die loopbaanduur.

Ter gelegenheid van deze 10de editie van het Jaarlijks Verslag van de SCvV, werd er een vergelijking gemaakt van de budgettaire kosten van de vergrijzing tussen 2000 en 2030 van het eerste verslag in 2002 met deze van het huidige verslag. Hieruit blijkt dat de budgettaire kosten sterk verhoogd zijn en dit niet zozeer op lange termijn tussen 2010 en 2030, maar wel over de periode die momenteel geobserveerd is, namelijk tussen 2000 en 2010. Deze stijging is voor 22% toe te schrijven aan verschillende overheidsmaatregelen (bijvoorbeeld bepaalde herwaarderings van sociale uitkeringen) en voor 78 % aan de macro-economische omgeving. Zo is de recente economische en financiële crisis voor meer dan 50% van de verhoging van de sociale uitgaven tussen 2000 en 2010 verantwoordelijk.

c. De budgettaire kosten van de vergrijzing volgens de alternatieve scenario's voor arbeidsproductiviteitsgroei

Tabel 2 toont de budgettaire kosten van de vergrijzing in de twee alternatieve scenario's van productiviteitsgroei in procent van het bbp: een scenario met een sterkere groei (1,75% per jaar) en één met een zwakkere groei (1,25% per jaar).

Tabel 2 De budgettaire kosten van de vergrijzing op lange termijn volgens de 2 alternatieve scenario's van juni 2011 (scenario 1,25 en scenario 1,75) en in verschil met het referentiescenario van juni 2011
in % van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	2010-2060			
	Scenario 1,25	Scenario 1,75	Scenario 1,25 - Referentie	Scenario 1,75 - Referentie
Pensioenen	5,1	3,5	0,9	-0,8
- werknemersregeling	3,2	1,8	0,7	-0,7
- zelfstandigenregeling	0,3	0,1	0,1	-0,1
- overheidssector	1,6	1,6	0,0	0,0
Gezondheidszorg	3,1	3,0	0,0	-0,1
Arbeidsongeschiktheid	0,0	-0,1	0,0	0,0
Werkloosheid	-0,8	-1,0	0,1	-0,1
Brugpensioen	-0,1	-0,2	0,0	0,0
Kinderbijslag	-0,2	-0,4	0,1	-0,1
Overige sociale uitgaven	-0,2	-0,3	0,1	-0,1
Totaal	6,9	4,5	1,3	-1,1
p.m. lonen van het onderwijzend personeel	0,0	0,0	0,0	0,0

In vergelijking met het referentiescenario waarin de budgettaire kosten van de vergrijzing 5,6 % bedragen tussen 2010 en 2060, bedragen de budgettaire kosten respectievelijk 4,5% en 6,9% van het bbp in het scenario met hogere groei (scenario 1,75) en het scenario met zwakkere groei (scenario 1,25), wat overeenstemt met verschillen van -1,1 en +1,3 procentpunt met het referentiescenario.

d. Gevoeligheidsanalyses inzake de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt

De SCvV voert geregeld gevoeligheidsanalyses uit over de tewerkstelling van 55-64-jarigen en de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt. De werkgelegenheidsgraad van de 55-64-jarigen is zeer laag in België en in dat opzicht is een verhoging van de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt duidelijk aangewezen. In de referentieprojectie stijgt die met bijna 3 jaar tussen 2010 en 2060, namelijk van 58,6 jaar naar 61,3 jaar.

Dit jaar stelt de SCvV twee gevoeligheidsanalyses rond dit onderwerp voor. Het doel was een technische simulatie en een simulatie van een concrete maatregel tegenover elkaar te stellen.

De eerste analyse (S1) is van technische aard en is gebaseerd op arbitraire verminderingen van de structurele werkloosheidsgraad (die daalt van 8% naar 6,5%) en van het aantal dat vertrekt op brugpensioen en op vervroegd pensioen met respectievelijk 74% en 22% ten opzichte van het referentiescenario. In dat geval klimt de werkgelegenheidsgraad van de 55-64-jarigen tot 62,6% in 2060 ten opzichte van 49,9 % in het referentiescenario en de globale werkgelegenheidsgraad is 2,7 procentpunt hoger dan in het referentiescenario. De werkelijke uittredeleeftijd uit de arbeidsmarkt is met één jaar gestegen ten opzichte van het referentiescenario. De budgettaire kosten van de vergrijzing zijn gedaald

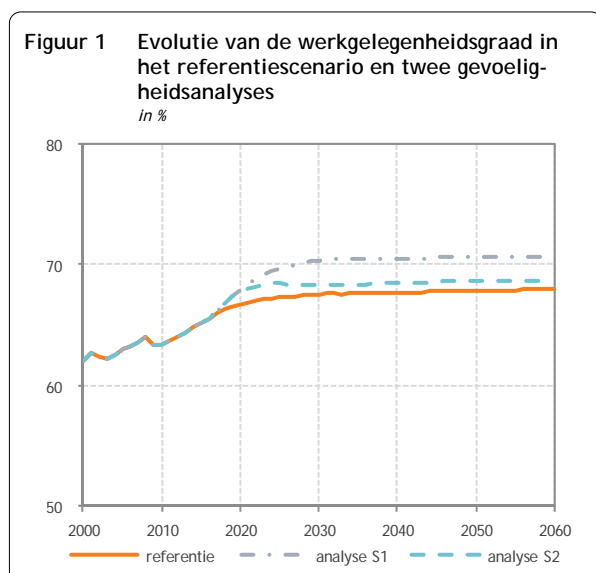
met 1,3 procentpunt van het bbp tussen 2010 en 2060. Die laatste bedragen dan 4,3% van het bbp. Die eerste analyse spreekt zich niet uit over eventuele maatregelen die tot een dergelijke evolutie kunnen leiden.

In een tweede analyse (S2) raamt de SCvV de gevolgen van een mogelijke, concrete maatregel, namelijk de verhoging van de loopbaanvoorwaarde die vereist is om vervroegd aanspraak te kunnen maken op een rustpensioen (vóór de wettelijke leeftijd van 65 jaar) of een brugpensioen. De keuze van die maatregel is gebaseerd op de ervaring met de pensioenhervorming van 1996 die een loopbaanvoorwaarde van 35 jaar heeft ingevoerd in de pensioenregelingen van de werknemers en zelfstandigen vanaf 2005 (na een overgangperiode).

Op dit ogenblik bedraagt de loopbaanvoorwaarde nog steeds 35 jaar in de werknemersregeling en zelfstandigenregeling, 5 jaar in het pensioenstelsel van de overheidssector (20 jaar om recht te hebben op een minimumpensioen), 35 jaar voor de mannen in de brugpensioenregeling (vanaf 2012) en 26 jaar voor vrouwen in de brugpensioenregeling met een geleidelijke verhoging tot 35 jaar in 2028 zoals voorzien in het Generatiepact.

Deze gevoeligheidsanalyse veronderstelt voor de pensioenregelingen een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar vanaf 2017, eerste projectiejaar van die variant. Voor het brugpensioen bedraagt de loopbaanvoorwaarde ook 40 jaar vanaf 2017 voor mannen en voor vrouwen wordt de loopbaanduur verhoogd met 5 jaar in 2017 (of een loopbaanduur van 35 jaar) die geleidelijk wordt opgetrokken tot 40 jaar in 2028.

De resultaten van deze gevoeligheidsanalyse S2 zijn duidelijk minder gunstig dan van de technische analyse S1 en dit zowel in termen van arbeidsmarkt als van budgettaire kosten van de vergrijzing.

De werkgelegenheidsgraad bereikt 68,7% in 2060 volgens de gevoeligheidsanalyse S2 tegenover 68% in de referentiesimulatie en 70,7% in de gevoeligheidsanalyse S1 (zie Figuur 1). Enerzijds blijft de structurele werkloosheidsgraad op lange termijn immers onveranderd in de gevoeligheidsanalyse S2 ten opzichte van het referentiescenario (terwijl S1 uitgaat van een daling van de werkloosheidsgraad) en anderzijds stijgt de werkgelegenheid minder in de gevoeligheidsanalyse S2 dan in de analyse S1. Terwijl in beide gevoeligheidsanalyses de vervroegde uittredingen een gelijkaardige daling vertonen, is dat niet het geval voor de bruggepensioneerden: dat

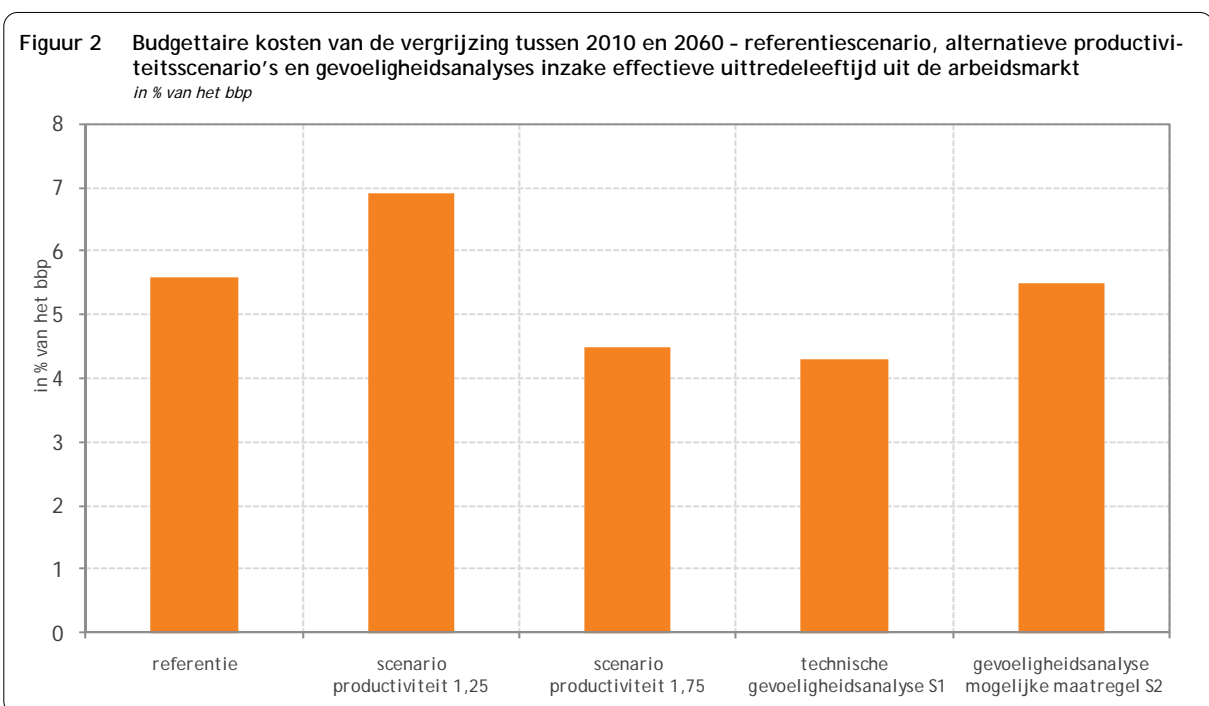
aantal daalt duidelijk minder uitgesproken in de gevoeligheidsanalyse S2 dan in gevoeligheidsanalyse S1. Ten slotte, wordt de effectieve uittredeleeftijd uit de arbeidsmarkt verhoogd in de gevoeligheidsanalyse S2 ten opzichte van het referentiescenario met een half jaar (tegenover een verhoging van één jaar in de simulatie S1).

De budgettaire kosten van de vergrijzing bedragen 5,5% van het bbp in de analyse S2, tegenover 5,6% van het bbp in het referentiescenario en 4,3% in de analyse S1. De geringere stijging van het economisch draagvlak, door minder winsten op vlak van werkgelegenheid, is de voornaamste verklarende factor van de veel zwakkere daling van de budgettaire kosten van de vergrijzing in deze analyse met een verhoging van de loopbaanvoorwaarde dan in de meer traditionele gevoeligheidsanalyse S1. Bovendien wordt in de gevoeligheidsanalyse S2 de hypothese van een werkloosheidsgraad van 8 % behouden, terwijl in de gevoeligheidsanalyse S1 de SCvV uitgaat van een werkloosheidsgraad van 6,5%, als weerspiegeling van een structurele verbetering van de werking van de arbeidsmarkt. Die daling van de werkloosheidsgraad op lange termijn maakt het mogelijk, in de gevoeligheidsanalyse S1, aanzienlijke besparingen inzake werkloosheidsuitgaven te genereren. Tot slot, leidt de invoering van een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar tot een veel kleinere vermindering van het aantal brugpensioenge-rechtigden dan in de traditionele gevoeligheidsanalyse, wat leidt tot een duidelijk beperktere daling van de uitgaven terzake.

In afwezigheid van maatregelen die gericht zijn op een structurele verbetering van de werking van de arbeidsmarkt, zou de invoering van een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar in de verschillende pensioenregelingen en in de brugpensioentak slechts een beperkte impact hebben op de budgettaire kosten van de vergrijzing.

Figuur 2 stelt de budgettaire kosten van de vergrijzing in procent van het bbp voor tussen 2010 en 2060 en dit voor alle simulaties die in het verslag van de SCvV 2011 bestudeerd werden.

C . Sociale houdbaarheid van de pensioenen

a. Actuele situatie

Bijna 15% van de Belgische bevolking heeft, op basis van de resultaten van de EU-SILC enquête 2009, een armoederisico. Dit betekent dat hun equivalent beschikbaar inkomen in 2008 lager ligt dan de armoededrempel die voor dat jaar 966 euro per maand bedraagt. Bij de 65-plussers blijkt 21,6% een beschikbaar inkomen te hebben dat deze drempel niet haalt en in het bijzonder vrouwen, 75-plussers en alleenstaanden lopen een verhoogd armoederisico. De verdeling van de populatie naar socio-economisch statuut toont aan dat inkomen uit arbeid een belangrijke bescherming biedt tegen armoede en dat personen met een vervangingsinkomen een verhoogd risico lopen. Terwijl 4,6% van de werkenden een armoederisico heeft, is dat 17,8% van de gepensioneerden en 33,4% van de werklozen.

Het is het derde jaar op rij dat het geobserveerde armoederisico voor gepensioneerden daalt, in 2005 bedroeg dit nog 20,2%. De daling speelde zich vooral af in 2007. Naast verhogingen van de minimumpensioenen en het minimumrecht per loopbaanjaar wordt dit vooral verklaard door de sterke verhoging van de IGO eind 2006 waardoor deze uitkering nog wel onder de armoededrempel ligt maar de kloof met de drempel aanzienlijk gedaald is. Gegeven dat voor 80% van de gerechtigden de IGO een aanvulling op het pensioen is en een gedeelte van het pensioen vrijgesteld is in de bestaansmiddelen-toets voor de toekenning van de IGO, kunnen alleenstaanden met een IGO wel een beschikbaar inkomen hebben dat de armoededrempel overschrijdt. Op basis van een vergelijking van de (geobserveerde) minima na een volledige loopbaan met een geraamde armoededrempel¹ over de periode 2009-2012, zou de kloof tussen de drempel en de minima aanzienlijk verminderen. Vooral in de zelfstandigenregeling zou dit het geval zijn: het minimumpensioen aan bedrag alleenstaande zou in 2012 nog net onder de drempel liggen. Het minimumrecht en het minimumpensioen voor een alleenstaande in de werknemersregeling zouden vanaf 2009 boven de geraamde armoededrempel liggen. Hoewel de IGO het niveau van de relatieve drempel niet zou halen, zal de kloof tussen beide historisch laag worden.

Enkele aanvullende en alternatieve indicatoren tonen echter een minder negatief armoedebeeld van ouderen. Ten eerste lijken ouderen met een armoederisico zich in een minder preciaire inkomenssituatie te bevinden dan de "arme" populatie op actieve leeftijd. De kloof tussen hun mediaan inkomen en de armoededrempel is immers minder groot en is al een aantal jaren aan het verkleinen. Verder is er minder inkomensongelijkheid tussen ouderen dan bij de rest van de bevolking.

Bovendien is het zo dat het beschikbaar inkomen waarop bovenstaande indicatoren gebaseerd zijn, geen rekening houdt met vermogen op zich (zoals eigendom van de woning) noch met voordelen in natura (zoals gratis openbaar vervoer of hulp inzake gezondheidszorg). Deze elementen kunnen echter wel een ander licht werpen op de armoede-indicatoren. Bijvoorbeeld, indien er via geïmputeerde huur wel rekening gehouden wordt met de eigendom van een woning, dan verdwijnt het hoger armoederisico voor ouderen nagenoeg volledig: 11,8% van de 65-plussers zou dan nog een risico lopen tegenover 11,4% van de 18-tot-64-jarigen.

---

¹ Op basis van de evolutie van het (geraamde) beschikbaar inkomen per capita.

Ten slotte kan het armoedebeeld van ouderen worden verruimd op basis van enkele niet monetaire indicatoren. Ouderen geven minder vaak aan dan de rest van de bevolking dat ze zich een item met betrekking tot de materiële levensomstandigheden niet kunnen veroorloven. Op de vraag of ze het (zeer) moeilijk hebben “om de eindjes aan elkaar te knopen” antwoorden arme 65-plussers minder vaak bevestigend dan de arme jongere populatie in België.

In vergelijking met de buurlanden Nederland, Duitsland en Frankrijk lopen Belgische ouderen en gepensioneerden een relatief hoog armoederisico. Op basis van een beschikbaar inkomen dat rekening houdt met geïmputeerde huur, verbetert de relatieve positie van Belgische ouderen niet ten opzichte van ouderen in Nederland en Frankrijk maar hun armoederisico is niet langer uitzonderlijk hoog in vergelijking met de totale populatie in die landen. Belgische ouderen geven minder vaak aan dan ouderen in de buurlanden dat ze zich een item met betrekking tot de materiële levensomstandigheden niet kunnen veroorloven. Maar op de vraag of ze het (zeer) moeilijk hebben “om de eindjes aan elkaar te knopen” antwoorden Belgische 65-plussers met een armoederisico globaal vaker bevestigend dan hun leeftijdsgenoten in de buurlanden.

b. Vooruitzichten

De resultaten van het microsimulatiemodel MIDAS bieden een dynamisch en prospectief perspectief in de analyse van adequaatheid van pensioenen. Merk op dat, hoewel ze met elkaar verwant zijn, de armoedrempels en armoederisico's op basis van MIDAS niet vergelijkbaar zijn met deze op basis van de EU-SILC. Zo verschillen zij op vlak van de steekproef (enquête) waarop ze gebaseerd zijn en op vlak van de inhoud van het gehanteerde inkomensbegrip. De simulatie voor het verslag van de SCvV 2011 toont een gevoelige daling van het armoederisico bij gepensioneerden tussen 2006 en 2030. De daling die ook op basis van de EU-SILC de voorbije jaren te zien is, zou zich dus voortzetten. Twee factoren verklaren deze evolutie. De eerste factor betreft de verhoging van de IGO met bijna 14% op 1 december 2006 gecombineerd met de verlaging van de MIDAS-armoedrempel in 2009 als gevolg van de economische crisis. Hierdoor ligt de IGO voor een alleenstaande vanaf 2009 boven deze armoedrempel. De tweede verklarende factor is de stijgende activiteitsgraad van de vrouwen: hun langere loopbanen resulteren in hogere pensioenen. Bovendien verhoogt hierdoor ook het aandeel arbeidsinkomens binnen de huishoudens die bestaan uit werkenden en gepensioneerden. Gegeven dat arbeidsinkomens gemiddeld hoger zijn dan pensioeninkomens, zullen deze huishoudens beter beschermd zijn tegen armoede.

Tussen 2030 en 2050 zou het armoederisico van gepensioneerden stabiel blijven op een niveau van ongeveer 3 procent, wat lager is dan bij de werkende populatie. De gepensioneerden die dan nog tot de groep met een armoederisico behoren, zijn in hoofdzaak gepensioneerden jonger dan 65 jaar met een laag pensioen die nog niet aan de leeftijdsvoorwaarde van de IGO voldoen en koppels die de IGO ontvangen.

Tegen het einde van de projectieperiode zou het armoederisico van gepensioneerden lichtjes groeien en opnieuw boven dat van de werkenden liggen. Deze lichte stijging is het gevolg van de loskoppeling van 0,5% tussen de evolutie van de lonen en die van de IGO waardoor deze laatste geleidelijk aan onder de armoedrempel ligt. Hierdoor komt er een derde categorie van gepensioneerden met een ar-

moederisico bij namelijk, de gerechtigden op de IGO voor alleenstaanden die geen (of een klein) pensioeninkomen hebben.

Daarnaast onderzoekt MIDAS ook de evolutie van de inkomensongelijkheid aan de hand van de Gini-coëfficiënt. Ook hier kan de evolutie voor gepensioneerden in 3 bewegingen opgedeeld worden. Eerst neemt de inkomensongelijkheid tussen de gepensioneerden toe tot 2020. Dit is te verklaren door de toegenomen activiteitsgraad van de vrouwen. Vervolgens is er een trendmatige daling van de ongelijkheid tussen gepensioneerden tijdens de periode 2020 en 2050 ondermeer door de loskoppeling tussen de groei van de lonen en de groei van de loongrens in de pensioenberekening waardoor de verdeling van de pensioeninkomens meer egalitair is. Tot slot neemt de ongelijkheid tussen de gepensioneerden opnieuw toe tijdens het laatste decennium van de simulatieperiode. In die periode gaat een iets grotere leeftijdsgroep met pensioen met een pensioen dat relatief hoger ligt dan dat van de oudere gepensioneerden waardoor de ongelijkheid tussen gepensioneerden toeneemt.

**DE BUDGETTAIRE EN SOCIALE
GEVOLGEN VAN DE VERGRIJZING**

---

1. Evolutie van de sociale uitgaven tegen 2060

1.1. Inleiding

Het eerste hoofdstuk van dit rapport behandelt de evolutie van de sociale uitgaven. Die evolutie wordt, na de economische en financiële crisissen, beïnvloed door het sneller dan in het vorige SCvV-verslag voorziene herstel van de Belgische economie. Bovendien integreert de projectie van de sociale uitgaven nieuwe bevolkingsvooruitzichten.

Na een toelichting van de voornaamste hypothesen van die langetermijnvooruitzichten, worden de budgettaire kosten van de vergrijzing geraamd in een referentiescenario voor de productiviteitsgroei en vervolgens in twee alternatieve scenario's met een zwakkere en een sterkere productiviteitsgroei.

Dit hoofdstuk levert ook gevoeligheidsanalyses over de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt en een vergelijking van de projecties van de budgettaire kosten van de vergrijzing tussen het eerste en het huidige jaarverslag van de SCvV.

1.2. De hypothesen van het scenario van de SCvV

De projectie tegen 2060 van het geheel van sociale uitgaven – wat een ruimer concept is dan alleen de kosten van de uitgaven die rechtstreeks verbonden zijn aan de vergrijzing – berust op vier typen hypothesen: demografische, socio-economische, macro-economische en hypothesen inzake sociaal beleid. Deze hypothesen worden samengevat in Tabel 3 en nader toegelicht op de volgende bladzijden.

Tabel 3 De hypothesen van de SCvV-vooruitzichten

Demografische hypothesen vanaf 2010 (« Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 »)					
	2010	2030	2060		
Vruchtbaarheidsgraad	1,85	1,86	1,86		
Levensverwachting bij de geboorte: mannen	77,9	81,9	86,2		
Levensverwachting bij de geboorte: vrouwen	83,2	85,8	88,8		
Migratiesaldo in duizendtallen	63,8	24,3	32,6		
Socio-economische hypothesen					
Scholingsgraad	Gehandhaafd op het niveau van de meest recente waarnemingen				
Activiteitsgraad en overgang van het statuut van actieve naar het statuut van invalide, oudere werklozen, bruggepensioneerde en gepensioneerde	Modelleringsdie de kans op overgang van de ene socio-economische categorie naar de andere toepast op de opeenvolgende generaties, per geslacht en leeftijdscategorie, en rekening houdend met de impact van reeds besliste hervormingen				
Macro-economische hypothesen					
Op middellange termijn		Op lange termijn: 1 referentiescenario en 2 alternatieve scenario's			
	van 2010 tot 2016		Referentiescenario 1,50	Alternatieve scenario's	
				Scenario 1,25	Scenario 1,75
Jaarlijkse groei van de productiviteit en van het loon per werkende	1,2%	Jaarlijkse groei van de productiviteit en van het loon per werkende	1,50%	1,25%	1,75%
Werkloosheidsgraad ^a in 2016	11,0%	Structurele werkloosheidsgraad ^a op lange termijn	8,0%		
Werkgelegenheidsgraad ^b in 2016	65,6%	Werkgelegenheidsgraad ^c op lange termijn	68,0%		
Sociaal-beleids hypothesen					
2010-2012	Vanaf 2013: berekening van de budgettaire enveloppe bestemd voor welvaartsaanpassingen				
Huidige wetgeving : Maatregelen van de sociale partners en de regering	Loongrens			1,25%	
	Minimumrecht per loopbaanjaar			1,25%	
	Niet-forfaitaire uitkeringen (algemene regeling) ^d			0,50%	
	Forfaitaire uitkeringen en minima			1,00%	

a Volgens het administratief concept in ruime zin, met inbegrip van de niet-werkzoekende oudere werklozen.

b. % van de bevolking op arbeidsleeftijd (15-64 jaar).

c. Op lange termijn is de werkgelegenheidsgraad het resultaat van de projectie van de beroepsbevolking, gecombineerd met de hypothese van een structurele werkloosheidsgraad.

d. In de pensioenregeling van de overheidssector toont de welvaartsaanpassing (m.a.w. de perequatie) een loskoppeling van 0,5 % ten opzichte van de loonstijging op basis van het historisch waargenomen verschil.

1.2.1. De demografische hypothesen

Vanaf het jaarverslag 2008 waren de demografische hypothesen onveranderd en afkomstig van de « Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060 »². Dit jaar werden de gedetailleerde gegevens van de bevolkingsevolutie uit het Rijksregister ter beschikking gesteld door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI) van de FOD Economie voor drie bijkomende jaren, van 2007 tot 2009 (jaargemiddeld of op 30 juni). Omdat er duidelijk verschillen bestaan tussen de waarnemingen en de projecties voor die drie jaren, in het bijzonder voor de vruchtbaarheid en de internationale

² Federaal Planbureau, Directie Statistiek en Economische informatie, met medewerking van het Wetenschappelijk Begeleidingscomité, "Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060", Federaal Planbureau, Planning Paper 105. Zie ook Studiecommissie voor de Vergrijzing, Jaarlijks verslag, juni 2008, hoofdstukken 1 en 2.

(im)migraties, moesten bepaalde vroegere demografische hypothesen herzien worden. Gezien de toegekende realisatietermijn, was voorzichtigheid geboden voor de ontwikkeling van de nieuwe «Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060»³ die zijn opgenomen in het jaarverslag 2011 van de SCvV. In de loop van dit jaar zullen nauwkeurige analyses gemaakt worden in samenwerking met het Wetenschappelijk Begeleidingscomité. Zij kunnen leiden tot een herziening van de hypothesen bij het ontwikkelen van de volgende “Bevolkingsvooruitzichten 2011-2060” in 2012.

Tabel 4 geeft een kort overzicht van de demografische hypothesen afkomstig van de “Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060” en van de nieuwe “Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060”. Deze worden gedetailleerd toegelicht in hoofdstuk 2.

Tabel 4 De demografische hypothesen van de « Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060 » (1) en van de « Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 (2)

	2010		2030		2060	
	(1)	(2)	(1)	(2)	(1)	(2)
Vruchtbaarheidsgraad	1,84	1,85	1,76	1,86	1,77	1,86
Levensverwachting bij de geboorte: mannen (jaren)	77,87	77,93	81,17	81,87	85,27	86,24
Levensverwachting bij de geboorte: vrouwen (jaren)	83,86	83,23	87,03	85,82	90,04	88,78
Migratiesaldo (in duizendtallen)	56,0	63,8	17,4	24,3	28,7	32,6

De vruchtbaarheidsgraad in een jaar vertegenwoordigt het gemiddeld aantal kinderen dat een vrouw zou krijgen indien ze over heel haar vruchtbaar leven (van 15 tot 49 jaar) het vruchtbaarheidsgedrag van dat jaar zou volgen. De meest recente waarnemingen (van 2006 tot 2008) tonen een stijging van de vruchtbaarheidsgraad van Belgische vrouwen, vooral in Vlaanderen. In de projectie worden de trends die tot 2008 werden waargenomen, verlengd, zij het tegen een trager tempo in 2009 en 2010, en wordt de vruchtbaarheidsgraad verondersteld constant te blijven vanaf 2011. Zo bedraagt de vruchtbaarheidsgraad in 2060 1,86 kinderen per vrouw in de nieuwe bevolkingsvooruitzichten, tegenover 1,77 in de vorige vooruitzichten.

De laatste waarnemingen tonen aan dat de vorige vooruitzichten de groei van de levensverwachting bij de mannen licht onderschatten en die bij de vrouwen overschatten. In combinatie met een herziening van de projectiemethode voor de sterftequotienten, leiden die verschillen in 2060 tot een levensverwachting bij de geboorte voor de mannen van meer dan 86 jaar (een jaar meer ten opzichte van de vorige vooruitzichten) en voor de vrouwen van bijna 89 jaar (1,3 jaar minder ten opzichte van de vorige vooruitzichten). Over een halve eeuw, tussen 2010 en 2060, neemt de mannelijke levensverwachting toe met iets meer dan 8 jaar en bij de vrouwen met 5,5 jaar. Men stelt eveneens vast dat het verschil in levensverwachting tussen de geslachten daalt: van 5,3 jaar in 2010 naar 2,5 jaar in 2060.

Het internationaal migratiesaldo is het verschil tussen de immigraties en de emigraties. In de nieuwe vooruitzichten 2010-2060 wordt de projectiemethode voor internationale migraties van de “Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060” behouden. Wat de immigratie betreft, worden, naast de Belgen die terugkeren naar hun land, drie groepen buitenlanders onderscheiden: burgers uit de oude lidstaten (EU-15), uit de nieuwe lidstaten (EU-12) en uit de rest van de wereld. De hypothesen houden rekening met verschillende factoren: een voortzetting van de immigratie, tegen een minder sterk tempo, afkomstig van de EU15-lidstaten, het behoud tot midden dit decennium van een opwaartse immigra-

³ Federaal Planbureau, « Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 », te verschijnen Working Paper.

tiedruk afkomstig van de nieuwe lidstaten en een vergelijking van de evolutie van de levensstandaard tussen België en het land van herkomst op basis van projecties uitgevoerd door de “Working Group on Ageing Populations and Sustainability”, opgericht door het Comité voor de Economische Politiek van de Europese Commissie. Die laatste factor leidt tot schommelingen in de migratiebewegingen op lange termijn. Het emigratiescenario berust op emigratiegraden ten opzichte van de ingezetenen bevolking, gebaseerd op het gemiddelde van de laatste drie waargenomen jaren (van 2007-2009). Recente gegevens tonen aan dat de internationale immigraties duidelijk hoger zijn dan tot heden voorzien, waardoor het migratiesaldo in de nieuwe vooruitzichten 2010-2060 dezelfde evolutie volgt als in de vorige vooruitzichten, maar op een hoger niveau.

Merk op dat de nieuwe bevolkingsvooruitzichten half april werden afgesloten en dus niet de, zeer moeilijk te ramen, effecten bevatten van de wijziging van de wet op de gezinshereniging die gestemd werd op 26 mei jl. door de Kamer van Volksvertegenwoordigers.

1.2.2. De socio-economische hypothesen

De socio-economische hypothesen maken het mogelijk de bevolking op te splitsen in relevante socio-economische categorieën voor de projectie van de sociale uitgaven (bijvoorbeeld het aantal uitkeringsgerechtigden). De modellering past de mogelijkheid om van een sociaaleconomische categorie naar een andere over te gaan (of de handhaving in een sociaaleconomische categorie) toe op de opeenvolgende generaties. De projectie wordt uitgevoerd in een ongewijzigde wettelijke en institutionele context, maar houdt rekening met de maatregelen die genomen werden voor de komende jaren. Zo weerspiegelt ze de trends uit het verleden en neemt ze eventuele toekomstige gedragswijzigingen met betrekking tot het sociaaleconomische in aanmerking.

1.2.3. De macro-economische hypothesen

De productiviteitsgroei per werknemer en de evolutie van de arbeidsmarkt vormen de voornaamste macro-economische hypothesen die bepalend zijn voor de economische groei.

Voor de middellange termijn, tot 2016, zijn de macro-economische hypothesen afkomstig van de “Economische vooruitzichten 2011-2016” die in mei 2011 door het Federaal Planbureau werden gepubliceerd⁴. In 2009 was de arbeidsproductiviteit gevoelig gedaald wegens de crisis (-2,4 %), maar ze kende opnieuw een groei van 1,3 % in 2010. Het macro-economisch scenario veronderstelt dat de geavanceerde economieën opnieuw zouden aanknopen met een groeiritme dat vergelijkbaar is met het gemiddelde vóór het uitbreken van de crisis. De output gap, of het verschil tussen het effectief bbp en het potentieel bbp⁵ uitgedrukt in procent van het bbp, zou zo verdwijnen tegen 2016, met een productiviteitsgroei per hoofd van 1,1 %.

Sinds twee jaren hanteert de SCvV een referentiescenario met een jaarlijkse langetermijngroei van de arbeidsproductiviteit van 1,5 %. Dat scenario wordt vergezeld door twee alternatieve scenario's: een scenario met een hogere (1,75 %) en een scenario met een lagere (1,25 %) jaargroei. De ma-

---

⁴ Federaal Planbureau, Economische vooruitzichten 2011-2016, mei 2011

⁵ Het potentieel bbp vertegenwoordigt de aanbodcapaciteit van een economie bij een normale inzet van de beschikbare productiefactoren.

cro-economische langetermijnsenario's worden omkaderd door het langetermijnmodel S3BE⁶ van het Federaal Planbureau, waarin de groei van de arbeidsproductiviteit op lange termijn bepaald wordt door de exogene totale factorproductiviteit. In het referentiescenario wordt de jaarlijkse groei van de arbeidsproductiviteit van 1,5 % geleidelijk bereikt in 2020. De bijdrage van de kapitaalintensiteit en de totale factorproductiviteit bedragen gemiddeld respectievelijk 0,5 % en 1,0 % op lange termijn. Het scenario met een zwakkere productiviteit ("scenario 1,25") vangt aan in 2017 en in het scenario met een hogere productiviteit ("scenario 1,75") wordt de productiviteitsgroei geleidelijk bereikt in 2023.

Tabel 5 Macro-economische hypothesen op lange termijn - 1 referentiescenario en 2 alternatieve scenario's inzake productiviteitswinsten per werknemer

	2015-2016	van 2017 tot 2023	Op lange termijn		
			Referentiescenario 1,50	Alternatieve scenario's	
				Scenario 1,25	Scenario 1,75
Arbeidsproductiviteit (jaarlijkse groei)	1,1%	Evolutie naar de langetermijn-scenario's	1,50%	1,25%	1,75%
waarvan bijdrage kapitaalintensiteit	0,1%		0,5%	0,4%	0,6%
waarvan bijdrage totale factorproductiviteit	1,1%		1,0%	0,8%	1,1%
Structurele werkloosheidsgraad op lange termijn (in % van de beroepsbevolking)			8,0%		
Werkgelegenheid (jaarlijkse groei)			0,2%		
waarvan bijdrage beroepsbevolking			0,2%		
waarvan bijdrage werkloosheidsgraad			0,1%		

De hypothese met betrekking tot de structurele werkloosheidsgraad op lange termijn is identiek in de drie scenario's van productiviteitsgroei, aangezien de werkloosheidsgraad in het macro-economisch model S3BE bepaald wordt door de structurele kenmerken van de arbeidsmarkt (m.a.w. de werkgelegenheid is het resultaat van de evolutie van de beroepsbevolking). De structurele werkloosheidsgraad op lange termijn bedraagt 8 %. De opsplitsing van de werkgelegenheidsgroei in bijdragende factoren wijst op het belang van de evolutie van de beroepsbevolking.

⁶ Lebrun I., « S3BE : un modèle macroéconomique de long terme pour l'économie belge », Federaal Planbureau, Working Paper 3-09, april 2009

Kader 1 Het meten van de werkloosheid : twee statistische concepten

Er bestaan twee statistische concepten om de werkloosheid of een andere socio-economische categorie te meten: het administratief concept en het concept "enquête".

Het administratief concept is gebaseerd op de personen die ingeschreven zijn in de databanken van de sociale parastatalen of verschillende Federale Overheidsdiensten. Volgens dat concept omvat het aantal werklozen het geheel van personen die als werkzoekende zijn ingeschreven bij de gewestelijke instellingen voor arbeidsbemiddeling, alsook de oudere niet-werkzoekende werklozen. Het exhaustief karakter van de administratieve gegevens maakt het mogelijk om de bevolking zeer gedetailleerd op te splitsen, in het bijzonder per categorie uitkeringsgerechtigden. Die indeling vormt zo de meest geschikte gegevensbank voor de projectie van de sociale uitgaven.

Het concept "enquête" berust op een steekproef van de bevolking. Om de werkloosheid of een andere socio-economische categorie te meten, wordt gebruik gemaakt van de "Enquête naar de arbeidskrachten" (EAK), die wordt uitgevoerd door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie van de FOD Economie, KMO, Middenstand en Energie, en bezorgd aan Eurostat, dat het methodologisch kader ervan heeft bepaald. Op basis van een individueel interview bij ongeveer 90 000 personen in België worden de bevrageden ondergebracht in een socio-economische categorie. Naargelang de beschikbaarheid op de arbeidsmarkt en de actieve zoektocht naar werk wordt een persoon al dan niet erkend als werkloze. Deze statistische bron is momenteel waarschijnlijk het meest geschikt voor internationale vergelijkingen.

In 2010 bedraagt de werkloosheidsgraad volgens het concept enquête 8,3% terwijl de werkloosheidsgraad volgens het administratief concept 12,6% is, of een verschil van 4,3 procentpunten. Dit verschil is sinds 2004, jaar waarin het opliep tot 5,9 procentpunt, aan het dalen. Het verschil tussen beide concepten vertoont dus geen constant verloop over de tijd en kan verklaard worden door verschillende factoren.

Het belangrijkste verschil tussen de twee concepten bevindt zich in de leeftijdscategorieën van de 50-plussers en voornamelijk omdat het administratief concept oudere niet-werkzoekende werklozen bevat. Tussen 2004 en 2010 zijn de verschillen tussen de twee concepten gedaald voor die leeftijdscategorieën door een daling in de administratieve werkloosheidsgraad terwijl de werkloosheidsgraad concept enquête aanvankelijk relatief stabiel bleef of lichtjes toenam.

Bovendien ligt de werkloosheidsgraad volgens het administratief concept ook voor de andere leeftijdsklassen hoger dan volgens het concept enquête. Voor deze leeftijdsklassen is het verschil tussen beiden eveneens gedaald tussen 2004 en 2010 met een sterkere daling (of minder sterkere stijging, afhankelijk van het jaar) van de administratieve werkloosheidsgraad ten opzichte van deze volgens concept enquête. Hiervoor zijn verschillende verklaringen mogelijk zoals beleidsstimuli van actief zoekgedrag (met als effect een toename van de werkloosheidsgraad concept enquête), de uitzuivering van de administratieve bestanden ten gevolge van strengere controles die met diezelfde maatregelen gepaard gaan (met als effect een daling in de administratieve werkloosheidsgraad) en de tewerkstelling van laaggeschoolden, die volgens het concept enquête waarschijnlijk niet als actief werkzoekenden gerapporteerd worden, via dienstencheques (met als effect een daling in de administratieve werkloosheidsgraad).

1.2.4. De hypothesen inzake sociaal beleid

De hypothesen inzake sociaal beleid houden verband met de reële herwaarderingen van sociale uitkeringen, naast hun aanpassing aan de prijsevolutie. De wet van 23 december 2005 betreffende het Generatiepact⁷ heeft een structureel mechanisme ingesteld voor de welvaartsaanpassing van sociale uitkeringen in de werknemersregeling, de zelfstandigenregeling en de bijstandsregelingen. De beslissin-

⁷ Artikelen 5 en 6, artikelen 72 en 73, artikelen 73bis en 73ter.

gen met betrekking tot de herwaarderingen van de sociale uitkeringen gebeuren tweejaarlijks volgens een tweeledige procedure.

In een eerste fase wordt per regeling een financiële enveloppe voor de welvaartsaanpassing berekend die (minstens) overeenkomt met de uitgaven, voor alle takken van de regeling, voor:

- een jaarlijkse welvaartsaanpassing met 0,5 % van alle inkomensvervangende sociale uitkeringen, met uitzondering van de forfaitaire uitkeringen;
- een jaarlijkse welvaartsaanpassing met 1 % van alle forfaitaire sociale uitkeringen;
- een jaarlijkse verhoging met 1,25 % van de grenzen die in aanmerking worden genomen voor de berekening van de inkomensvervangende uitkeringen en, in de pensioenregeling van werknemers, van het minimumrecht per loopbaanjaar.

Die percentages worden los van de loonsverhoging bepaald. In een context van vertraagde (snellere) loon- en productiviteitsgroei, zal die niet-koppeling de budgettaire kosten van de vergrijzing verzwaren (verlichten).

In een tweede fase beslist de regering over de gebruiksmodaliteiten van die enveloppe, na het gezamenlijk advies van de Nationale Arbeidsraad (NAR) en de Centrale Raad voor het Bedrijfsleven (CRB) voor de werknemersregeling, en na gezamenlijk advies van het Algemeen Beheerscomité voor het sociaal statuut van de zelfstandigen en de CRB voor de zelfstandigenregeling. In deze fase van de toekenning van de enveloppe beschikt de regering over een belangrijke manoeuvreermarge: de aanpassing kan een wijziging zijn van een berekeningsplafond, van een uitkering en/of van een minimumuitkering. Bovendien verschillen de aanpassingsmodaliteiten mogelijk per regime, per berekeningsplafond of per uitkering binnen een regime en per categorie uitkeringsgerechtigden.

In de vooruitzichten van sociale uitgaven die hierna volgen, worden de maatregelen die door de regering beslist werden voor periode 2010-2012 opgenomen. Vanaf 2013 worden de sociale uitkeringen aangepast volgens de door de wet voorziene berekeningsmodaliteiten voor de enveloppe. Met andere woorden, er wordt verondersteld dat elk bedrag dat aan een tak wordt toegekend, overeenstemt met zijn bijdrage tot de enveloppe.

1.3. De nieuwe vooruitzichten van de SCvV

1.3.1. De bevolkingsvooruitzichten

Tabel 6 vat de resultaten van de nieuwe « Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 » samen en toont de verschillen met de vooruitzichten van het vorige verslag voor België.

Tabel 6 Belangrijkste resultaten van de nieuwe « Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 » (1) voor België op 30 juni en verschil met het verslag 2010 (2)

	2010		2030		2060	
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)
Totale bevolking in duizendtallen	10884,1	28,3	12309,1	309,9	13537,2	862,7
<i>Per leeftijdscategorie in duizendtallen</i>						
0-14 jaar	1841,9	8,2	2125,7	148,1	2275,1	278,0
15-64 jaar	7171,0	18,1	7456,1	174,1	7911,0	565,5
65 jaar en ouder	1871,1	2,0	2727,2	-12,2	3351,1	19,3
<i>Leeftijdsstructuur in %</i>						
0-14 jaar	16,9	0,0	17,3	0,8	16,8	1,0
15-64 jaar	65,9	0,0	60,6	-0,1	58,4	0,5
65 jaar en ouder	17,2	0,0	22,2	-0,7	24,8	-1,5
<i>Enkele indicatoren</i>						
Afhankelijkheid van de ouderen (65+/15-64)	26,1	0,0	36,6	-1,0	42,4	-3,0
Intensiteit van de vergrijzing (80+/65+)	29,0	0,1	28,9	0,2	38,9	-0,7

De laatste waarnemingen en de herziening van bepaalde hypothesen die de recente evoluties integreren (zie punt 1.2.1), leiden tot een totale bevolking die in 2060 meer dan 13,5 miljoen personen zou bedragen, of een stijging van bijna 25 % ten opzichte van 2010 en bijna 836 000 bijkomende personen in vergelijking met de vorige vooruitzichten. De hogere vruchtbaarheidsgraad en de, vooral in het begin van de projectieperiode, veel grotere immigratie, die vooral bestaat uit personen van 15 tot 34 jaar met eventueel jonge kinderen die op hun beurt het geboortecijfer op korte en lange termijn versterken, verklaren deze toename van de bevolking met 6,8% in 2060 ten opzichte van de vorige vooruitzichten.

De analyse per leeftijdscategorie geeft aan dat die snellere bevolkingstoename zich vooral voordoet in de jonge leeftijdscategorie (0 tot 14 jaar) en in de categorie op arbeidsleeftijd (15 tot 64 jaar) ten gevolge van de verhoging van de vruchtbaarheidsgraad en de sterker dan voorziene immigraties. Het aantal 65-plussers blijft relatief stabiel ten opzichte van de vorige vooruitzichten.

Zelfs wanneer de bevolking lichtjes verjongt ten gunste van de leeftijdsgroepen van 0 tot 14 jaar en van 15 tot 64 jaar in vergelijking met het voorgaande verslag, blijft het aandeel 65-plussers in de totale bevolking aanzienlijk toenemen van 17,2% naar 24,8% over de periode 2010-2060. De bevolkingsevolutie blijft dus gekenmerkt door een aanzienlijke vergrijzing.

De afhankelijkheidsratio van de ouderen (65 jaar en ouder ten opzichte van de bevolking op arbeidsleeftijd van 15 tot 64 jaar) stijgt van 26 % in 2010 tot 42 % in 2060, of een toename van 62 % (ten opzichte van een toename van 74 % in de vorige vooruitzichten). De evolutie van de indicator “intensiteit van de vergrijzing”, die het aandeel 80-jarigen en ouder meet in de bevolking van 65 jaar en ouder, is relatief vergelijkbaar met die in het voorgaande verslag: ze wijst op een uitgesproken intensiteit van de vergrijzing die stijgt van 29 % in 2010 tot 39 % in 2060, of een iets lager niveau dan in de vorige vooruitzichten voor 2060.

1.3.2. De macro-economische omgeving

De macro-economische middellangetermijnprojectie is gebaseerd op de « Economische vooruitzichten 2011-2016 »⁸ die door het Federaal Planbureau in mei 2011 werden opgemaakt. Op lange termijn, vanaf 2017, is de macro-economische omgeving het resultaat van de projectie van de arbeidsproductiviteit, van de structurele werkloosheidsgraad en van de activiteitsgraad (zie deel 1.2.3.). Tabel 7 toont de voornaamste macro-economische indicatoren en de verschillen ten opzichte van de simulatie van het vorige verslag.

Tabel 7 Macro-economische projectie 2010-2060, referentiescenario van juni 2011 (1) en verschil ten opzichte van de resultaten van juni 2010 (2)
in %

	Gemiddelde jaarlijkse reële groei, in %							
	2010-2016		2016-2030		2030-2060		2010-2060	
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)
Werkgelegenheid	1,0	0,1	0,3	0,0	0,2	0,2	0,3	0,1
Productiviteit per arbeidsplaats	1,2	-0,1	1,5	0,0	1,5	0,0	1,5	0,0
Lonen ^a	2,1	0,1	1,8	0,0	1,7	0,2	1,8	0,1
Bbp	2,2	0,1	1,8	0,0	1,7	0,2	1,8	0,1
Bbp/hoofd	1,4	0,0	1,2	-0,1	1,4	0,0	1,4	0,0

a. Lonen van de bezoldigde werknemers, de overheidsambtenaren en beroepsinkomsten van de zelfstandigen.

Tussen 2010 en 2016 is de economische groei met 2,2 % gemiddeld iets hoger dan in de vorige vooruitzichten (+ 0,1 procentpunt) door de veel sterkere dan voorziene werkgelegenheidsgroei in de jaren 2010 en 2011. De Belgische economie kwam de economische recessie namelijk te boven vanaf midden 2009 en de werkgelegenheid groeide zowel in 2010 als in 2011 met 0,8 %, terwijl in het rapport van 2010 een daling van 0,6 % werd voorzien voor 2010 en een groei van amper 0,2 % voor 2011. Gelijklopend met die werkgelegenheidsgroei was het herstel van de arbeidsproductiviteit voor beide jaren duidelijk zwakker dan voorzien. Op dit moment is het moeilijk om daarvoor een sluitende verklaring te geven. Het is evenwel duidelijk dat het systeem van tijdelijke werkloosheid voor arbeiders (en uitgebreid naar bedienden) een dominerende rol speelde en ontslagen heeft voorkomen dankzij de subsidiëring van arbeidsduurvermindering. Bovendien is het aantal dienstenchequejobs de laatste jaren aanzienlijk gestegen, waardoor de productiviteitswinsten binnen het geheel van de ondernemingen gevoelig zijn vertraagd. Tussen 2012 en 2016 kwam de economische groei uit op gemiddeld 2,2 % per jaar en vertoont hij geen verschil ten opzichte van de vorige simulatie.

Op lange termijn bedraagt de arbeidsproductiviteit in het referentiescenario 1,5 % per jaar en stijgt de werkgelegenheid met gemiddeld 0,3 %, zodat de economische groei tussen 2010 en 2060 gemiddeld 1,8 % bedraagt. Die bedraagt evenveel tussen 2016 en 2030, en iets minder tussen 2030 en 2060 (1,7 %). De structurele werkloosheidsgraad van 8 % wordt bereikt in het begin van de jaren 2030, waardoor de werkgelegenheidsgroei vertraagt.

Wat de economische groei betreft, zijn de verschillen tussen het referentiescenario en de alternatieve scenario's met een hogere en een lagere productiviteit uitsluitend afkomstig van de verschillende productiviteitshypothesen: respectievelijk -0,2 % en +0,2 % tussen 2010 en 2060.

⁸ « Economische vooruitzichten 2011-2016 », Federaal Planbureau, mei 2011

1.3.3. De arbeidsmarkt

In 2010 en 2011 handhaaft de werkgelegenheidsgraad⁹ zich rond 63,5%, terwijl in de vorige vooruitzichten een daling werd verwacht. De werkgelegenheidsgraad bereikt vanaf 2012 opnieuw het niveau van 2008 (64%) en loopt op tot 65,6% in 2016. Op lange termijn klimt hij naar 68% in 2060 (cf. Tabel 8), of een lichte daling van 0,6 procentpunt ten opzichte van de projectie van vorig jaar¹⁰ als gevolg van een neerwaartse herziening van de activiteitsgraad.

Tabel 8 Toestand op de arbeidsmarkt, scenario van juni 2011 (1) en verschil ten opzichte van de resultaten van juni 2010 (2)
in %

	2010		2016		2030		2060	
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)
Werkgelegenheidsgraad ^a (% van de bevolking van 15-64 jaar)	63,4	0,7	65,6	0,9	67,6	-0,2	68,0	-0,6
15-54 jaar	68,0	1,1	69,8	1,1	71,0	0,2	71,1	-0,3
Vrouwen	63,8	1,3	66,0	1,2	67,7	0,3	67,8	-0,2
Mannen	72,2	0,9	73,5	1,1	74,2	0,2	74,3	-0,4
55-64 jaar	40,0	1,3	45,3	2,3	49,5	1,1	49,9	1,0
Vrouwen	31,0	1,4	37,5	2,5	44,1	1,5	44,5	1,2
Mannen	49,3	1,1	53,3	2,0	54,9	0,7	55,4	0,8
Totale werkloosheidsgraad ^b (% van de overeenstemmende beroepsbevolking)	12,6	-0,8	11,0	-1,7	8,1	-0,5	8,0	0,0
Activiteitsgraad (inclusief oudere werklozen)	72,5	0,2	73,7	-0,4	73,5	-0,7	73,9	-0,6
Bruggpensioeringsgraad (% van de overeenstemmende potentiële beroepsbevolking ^c)	8,4	-0,1	6,9	-0,1	7,0	0,4	6,8	0,1

a. totale werkgelegenheid, inclusief 65-plussers, in % van de bevolking tussen 15 en 64 jaar

b. inclusief oudere niet-werkzoekende werklozen

c. Beroepsbevolking van 55 tot 64 jaar+ gewone brugg gepensioneerden + personen in voltijdse loopbaanonderbreking

De werkloosheidsgraad blijft stabiel in 2010 ten opzichte van 2009, en daalt vervolgens tot 11% in 2016, d.i. 1,7 procentpunt lager dan in de simulatie van juni 2010. Op lange termijn bereikt de werkloosheidsgraad 8% in het begin van de jaren 2030.

Tabel 9 Toestand op de arbeidsmarkt, scenario van juni 2011 (1) en verschil ten opzichte van de resultaten van juni 2010 (2)
in duizendtallen

	2010		2016		2030		2060	
	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)	(1)	(1)-(2)
Bevolking op arbeidsleeftijd	7171,0	18,1	7358,1	59,2	7456,1	174,1	7911,0	565,5
Beroepsbevolking	5199,1	27,0	5425,0	14,0	5479,4	79,9	5846,3	371,6
Werkgelegenheid	4545,4	63,2	4827,0	105,0	5037,9	101,4	5378,6	341,9
Werkloosheid ^a	653,7	-36,2	598,0	-91,0	441,5	-21,6	467,7	29,7

a. Inclusief oudere werklozen

⁹ De werkgelegenheidsgraad in Tabel 8 is berekend als de totale werkgelegenheid ten opzichte van de bevolking op arbeidsleeftijd van 15 tot 64 jaar volgens het administratief concept (zie Kader 1). Hij verschilt dus van het concept weerhouden in de EU2020 strategie en het Nationaal Hervormingsprogramma van België waar de werkgelegenheidsgraad enerzijds gemeten is voor de 20 tot 64-jarigen en anderzijds gebaseerd is op de arbeidskrachtenenquête.

¹⁰ Het voorgaande verslag veronderstelde een zekere inhaalbeweging van het activiteitsverlies bij jongeren tussen 15 en 29 jaar door de crisis. Deze hypothese werd echter weerlegd door de observaties en in de nieuwe vooruitzichten daalt de activiteitsgraad van de jongeren nog enkele jaren.

Op middellange termijn en in het licht van de nieuwe demografische vooruitzichten, is de bevolking op arbeidsleeftijd en de beroepsbevolking hoger dan in het verslag van 2010 (cf. Tabel 9). In 2016 ligt de werkgelegenheid meer dan 100 000 eenheden hoger dan in de projectie van vorig jaar en het aantal werklozen bedraagt iets minder dan 600 000 eenheden (of onder het niveau van 2008).

Op lange termijn en in vergelijking met de vorige vooruitzichten, vertaalt een grotere beroepsbevolking (als gevolg van de toename van de bevolking op arbeidsleeftijd) zich in een stijging van het aantal werknemers, vooral tussen 2030 en 2060, bij een ongewijzigde hypothese van een structurele werkloosheidsgraad van 8 % die wordt bereikt in 2030.

Kader 2 Het effect van de nieuwe bevolkingsvooruitzichten op het arbeidsaanbod en de arbeidsvraag op lange termijn

In de langetermijnmodellen is het algemeen aanvaard dat de factor arbeidsaanbod (of de beroepsbevolking) bepaald wordt door de demografische evolutie en dat de werkgelegenheids groei (of de arbeidsvraag) volgt uit de evolutie van diezelfde beroepsbevolking. Op internationaal vlak wordt deze methode veelvuldig gebruikt, zoals door de "Working Group on Ageing Populations and Sustainability" (opgericht door het "Economic Policy Committee" van de Europese Commissie) bij de langetermijnprojectie van de publieke uitgaven met betrekking tot de vergrijzing.

Anderzijds is het ongewijzigd laten van de langetermijnhypothese over de structurele werkloosheidsgraad ongetwijfeld een sterke hypothese. De methodologieën die momenteel beschikbaar zijn, bieden hierover echter geen alternatief.

1.3.4. De vooruitzichten voor de budgettaire kosten van de vergrijzing

Het concept 'budgettaire kosten van de vergrijzing' omvat de variatie van alle sociale uitgaven over een gegeven periode in procent van het bbp. Het betreft dus ook de sociale uitgaven die niet specifiek verband houden met de vergrijzing.

a. De budgettaire kosten van de vergrijzing op middellange termijn 2010-2016

De componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing op middellange termijn en de verschillen met de resultaten van juni 2010 worden voorgesteld in Tabel 10.

Tabel 10 De budgettaire kosten van de vergrijzing op middellange termijn volgens het SCvV-scenario en verschil ten opzichte van het scenario van juni 2010
in % van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	SCvV-scenario van juni 2011								Verschil met de resultaten van juni 2010	
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2010-2016	2010-2016	
Pensioenen	9,7	9,9	10,0	10,2	10,3	10,4	10,5	0,8	0,0	
- werknemersregeling	5,3	5,4	5,5	5,6	5,6	5,7	5,8	0,5	0,0	
- zelfstandigenregeling	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,8	0,0	0,0	
- overheidssector ^a	3,6	3,7	3,7	3,8	3,8	3,8	3,9	0,3	0,1	
Gezondheidszorg ^b	8,0	8,2	8,2	8,3	8,4	8,5	8,5	0,5	-0,1	
Arbeidsongeschiktheid	1,5	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	0,1	0,0	
Werkloosheid	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	1,9	1,9	-0,3	-0,1	
Brugpensioen	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	0,0	0,0	
Kinderbijslag	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6	-0,1	0,0	
Overige sociale uitgaven	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	1,7	0,0	0,0	
Totaal	25,3	25,5	25,6	25,8	26,0	26,1	26,2	0,9	-0,1	
p.m. Lonen onderwijzend personeel	4,1	4,1	4,1	4,0	4,0	4,0	4,0	-0,2	0,0	

a. Inclusief de pensioenen van de overheidsbedrijven ten laste van de overheid en de IGO (inkomensgarantie voor ouderen). Hoewel de IGO vooral een aanvulling vormt op de pensioenen in de werknemers- en zelfstandigenregeling wordt die uitgave in de Nationale Rekeningen geregistreerd ten laste van de federale overheid en in deze tabel dus opgenomen in de pensioenen van het stelsel van het openbaar ambt. Merk op dat de pensioenuitgaven van de overheidssector de pensioenuitgaven van de lokale besturen die aangesloten zijn bij een verzorgingsinstelling niet omvatten.

b. Overheidsuitgaven voor gezondheidszorg en langdurige zorg. Ze omvatten de socialezekerheidsuitgaven (gezondheidszorgstelsel, tegemoetkoming in de ligdagprijs die sinds 2004 aan de sociale zekerheid werd overgedragen, DOSZ en overige regelingen), bepaalde uitgaven van de federale overheid, de gewesten (hulp aan gehandicapten), de lagere overheid (medische prestaties van de OCMW's aan personen in moeilijkheden, inclusief de verblijfskosten in rusthuizen) en de Vlaamse zorgverzekering.

c. Vooral de uitgaven voor arbeidsongevallen, beroepsziekten, Fonds voor Bestaanszekerheid, tegemoetkomingen aan personen met een handicap en leefloon.

De budgettaire kosten van de vergrijzing bedragen 0,9 % van het bbp tussen 2010 en 2016 en zijn vooral toe te schrijven aan de pensioen- en de gezondheidsuitgaven. De werkloosheidsuitgaven dalen met 0,3 % van het bbp tussen 2010 en 2016.

Ten opzichte van het resultaat van juni 2010, liggen de budgettaire kosten van de vergrijzing tussen 2010 en 2016 echter 0,1 procentpunt van het bbp lager. Die daling kan worden verklaard door een minder snelle groei van de gezondheidsuitgaven en een meer uitgesproken terugval van de werkloosheidsuitgaven. Het aantal werklozen ligt inderdaad minder hoog dan in het vorige verslag (cf. Tabel 9). Voor de gezondheidsuitgaven werd een nieuwe middellangetermijnmethode¹¹ gebruikt voor de periode 2012-2016, die gebaseerd is op een econometrische vergelijking waarin de volgende structurele determinanten zijn opgenomen: het reëel bbp per hoofd, het aandeel van 75-84-jarigen en het aandeel van 85-plussers in de totale bevolking, de bevolkingsaan groei en de vooruitgang in medische technologie. De daling van het aandeel 75-84-jarigen (door de geboortedaling in de jaren 1930 door de economische crisis en tijdens de Tweede Wereldoorlog) heeft een afremmend effect op de groei van de gezondheidsuitgaven, waarvan de budgettaire kosten licht lager zijn (0,1 procentpunt van het bpp tussen 2010 en 2016) dan in het verslag van juni 2010.

¹¹ Zie "Economische vooruitzichten 2011-2016", mei 2011, p. 109

b. De budgettaire kosten van de vergrijzing op lange termijn

Het referentiescenario

Tabel 11 geeft de budgettaire kosten van de vergrijzing op lange termijn, tot 2060, volgens het referentiescenario van juni 2011 van de SCvV, op basis van een jaarlijkse groei van de arbeidsproductiviteit van 1,5 % op lange termijn en een structurele werkloosheidsgraad van 8% op lange termijn.

Tabel 11 De budgettaire kosten van de vergrijzing op lange termijn volgens het referentiescenario van de SCvV van juni 2011
in % van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	Referentiescenario van de SCvV van juni 2011								
	2010	2016	2030	2050	2060	2010-2016	2016-2060	2010-2060	Verschil met de resultaten van juni 2010 2010-2060
Pensioenen	9,7	10,5	13,3	14,3	14,0	0,8	3,5	4,3	-0,4
- werknemersregeling	5,3	5,8	7,4	8,0	7,8	0,5	2,0	2,5	-0,4
- zelfstandigenregeling	0,8	0,8	1,0	1,1	1,0	0,0	0,2	0,2	0,1
- overheidssector ^a	3,6	3,9	4,8	5,2	5,2	0,3	1,3	1,6	-0,1
Gezondheidszorg ^b	8,0	8,5	9,4	10,6	11,1	0,5	2,5	3,0	-0,4
'Acute' gezondheidszorg ^c	-	7,1	7,6	8,0	8,0	-	0,9	-	-
Langdurige gezondheidszorg ^c	-	1,4	1,8	2,6	3,1	-	1,7	-	-
Arbeidsongeschiktheid	1,5	1,6	1,5	1,5	1,5	0,1	-0,1	-0,1	0,1
Werkloosheid	2,2	1,9	1,4	1,3	1,3	-0,3	-0,6	-0,9	0,2
Brugpensioen	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,0	-0,1	-0,1	0,0
Kinderbijslag	1,6	1,6	1,5	1,4	1,3	-0,1	-0,3	-0,3	0,1
Overige sociale uitgaven ^d	1,7	1,7	1,6	1,5	1,5	0,0	-0,2	-0,3	0,0
Totaal	25,3	26,2	29,1	30,9	30,9	0,9	4,7	5,6	-0,5
p.m. lonen van het onderwijzend personeel	4,1	4,0	4,2	4,1	4,2	-0,2	0,2	0,0	0,3

a. Inclusief de pensioenen van de overheidsbedrijven ten laste van de staat en de IGO.

b. Overheidsuitgaven voor gezondheidszorg en langdurige zorg.

c. De langdurige zorg omvat de thuiszorg, het verblijf in rustoorden voor bejaarden, in rust-en verzorgingstehuizen, in psychiatrische verzorgingstehuizen en in initiatieven voor beschermt wonen en de Vlaamse zorgverzekering. De 'acute' zorg omvat de overige gezondheidszorg.

d. Vooral de uitgaven voor arbeidsongevallen, beroepsziekten, Fonds voor bestaanszekerheid, tegemoetkomingen aan personen met een handicap en leefloon.

Tussen 2010 en 2060 bedragen de budgettaire kosten van de vergrijzing 5,6% van het bbp. De uitgaven aan pensioenen en aan gezondheidszorg stijgen respectievelijk met 4,3% en 3% tussen 2010 en 2060 terwijl het geheel van andere uitgaven daalt met 1,7%.

De budgettaire kosten van de vergrijzing liggen 0,5 procentpunt van het bbp lager dan de geraamde kost tussen 2010 en 2060 in het verslag van vorig jaar. Zoals reeds vermeld in deel 1.3.1, leiden de nieuwe demografische vooruitzichten tot een toename van de bevolking die vooral geconcentreerd is in de jongere en actieve leeftijdsklassen en een vrij gelijkblijvend aantal 65-plussers, waardoor de groei van de afhankelijkheidsratio van de ouderen tussen 2010 en 2060 minder hoog is dan in de vorige projectie. Dat nieuw demografisch kader leidt dus niet tot een merkbare verandering op het niveau van het aantal gepensioneerden, maar wel op het niveau van de beroepsbevolking en dus van de werkgelegenheid (zie deel 1.3.2). Een hogere werkgelegenheid leidt dus tot een economische groei die gemiddeld 0,1% per jaar sterker groeit over dezelfde periode waardoor het gewicht van elke sociale uitkering in procent van het bbp vermindert. Niettemin, voor bepaalde uitgaven wordt dit voordelig ef-

fect op de budgettaire kosten gedeeltelijk gecompenseerd tot zelfs overgecompenseerd door andere factoren.

Zo zijn de uitgaven, uitgedrukt in procent van het bbp, aan werkloosheid, arbeidsongeschiktheid, kinderbijslag en pensioenen in de zelfstandigenregeling over de periode 2010-2060 sterker gestegen in vergelijking met de vooruitzichten van vorig jaar en dit ondanks een hoger bbp. Vertrekkend van een merkelijk lagere werkloosheidsgraad in het begin van de periode en van een onveranderde structurele werkloosheidsgraad op lange termijn, is de daling in het aantal werklozen minder groot dan voorzien in het verslag van 2010. De evolutie van de werkloosheidsuitgaven bedraagt hierdoor 0,2 procentpunt van het bbp meer dan vorig jaar. Meer gerechtigden op een arbeidsongeschiktheidsuitkering¹² en op kinderbijslag dan in de vooruitzichten van 2010, leidt ook tot een toename van de uitgaven met meer dan 0,2 procentpunt. De pensioenuitgaven in de zelfstandigenregeling kennen een budgettaire kost tussen 2010 en 2060 van 0,1 procentpunt van het bbp meer dan in de vorige vooruitzichten. Aan de hand van recente loopbaanduurgegevens voor de vrouwelijke zelfstandigen, kon de projectiemethode verfijnd worden en werd hun loopbaanduur verhoogd waardoor meer vrouwen aan de voorwaarden van het minimumpensioen voldoen.

In de takken pensioenuitgaven in de werknemersregeling en de overheidssector en gezondheidszorg wordt het noemereffect van de sterkere economische groei niet tegengewerkt door andere factoren. Bovendien hebben de uitgaven aan acute gezondheidszorg¹³ nog baat bij andere demografische factoren die gekoppeld zijn aan de nieuwe demografische vooruitzichten: enerzijds een minder hoge afhankelijkheidsratio van de ouderen en anderzijds een lagere groei van het bbp per capita (beide determinanten voor de evolutie van dit type uitgaven). Globaal gezien, is de stijging in de uitgaven aan pensioenen in de werknemersregeling en overheidssector en gezondheidszorg 1 procentpunt van het bbp minder tussen 2010 en 2060 in vergelijking met de vooruitzichten van vorig jaar.

Merk op dat de evolutie van de loonmassa van het onderwijzend personeel 0,3 procentpunt van het bbp hoger ligt tussen 2010 en 2060 dan in de projectie van het verslag 2010. Dit is te wijten aan nieuwe bevolkingsvooruitzichten die een sterke stijging van de bevolking op leerplichtige leeftijd optekent waardoor het aantal leerkrachten toeneemt.

De alternatieve scenario's van productiviteitsgroei

Tabel 12 toont de budgettaire kosten van de vergrijzing in de twee alternatieve scenario's van productiviteitsgroei in % van het bbp, en in verschil met het referentiescenario.

---

¹² Deze uitgaven bevatten de primaire arbeidsongeschiktheid en invaliditeit (waarvan de recente observaties een stijging van nieuwe gerechtigden in deze regelingen tonen) en de uitkeringen voor moederschapsrust (onder andere functie van het aantal geboorten).

¹³ Cfr. Jaarlijks verslag SCvV 2010, p.31-36.

Tabel 12 De budgettaire kosten van de vergrijzing op lange termijn volgens de twee alternatieve scenario's van juni 2011 (scenario 1,25 en scenario 1,75) en in verschil met het referentiescenario van juni 2011
in % van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	2010-2060			
	Scenario 1,25	Scenario 1,75	Scenario 1,25 - Referentie	Scenario 1,75 - Referentie
Pensioenen	5,1	3,5	0,9	-0,8
- werknemersregeling	3,2	1,8	0,7	-0,7
- zelfstandigenregeling	0,3	0,1	0,1	-0,1
- overheidssector	1,6	1,6	0,0	0,0
Gezondheidszorg	3,1	3,0	0,0	-0,1
Arbeidsongeschiktheid	0,0	-0,1	0,0	0,0
Werkloosheid	-0,8	-1,0	0,1	-0,1
Brugpensioen	-0,1	-0,2	0,0	0,0
Kinderbijslag	-0,2	-0,4	0,1	-0,1
Overige sociale uitgaven	-0,2	-0,3	0,1	-0,1
Totaal	6,9	4,5	1,3	-1,1
p.m. lonen van het onderwijzend personeel	0,0	0,0	0,0	0,0

In vergelijking met het referentiescenario waarin de budgettaire kosten van de vergrijzing 5,6% bereken tussen 2010 en 2060, bedragen die kosten respectievelijk 4,5% van het bbp in het scenario met een sterkere productiviteitsgroei per hoofd (scenario 1,75) en 6,9% in het scenario met een zwakkere groei (scenario 1,25), wat overeenstemt met verschillen van -1,1 en +1,3 procentpunt met het referentiescenario.

De budgettaire kosten van de vergrijzing per Entiteit

Tabel 13 geeft de budgettaire kosten van de vergrijzing per Entiteit volgens het referentiescenario van de SCvV van juni 2011. Ter herinnering, Entiteit I omvat de federale overheid (inclusief de pensioenen van Entiteit II ten laste van de federale overheid) en de sociale zekerheid, en Entiteit II omvat de lagere overheid, de gemeenschappen en de gewesten (behalve de pensioenen ten laste van de federale overheid).

Tabel 13 De budgettaire kosten van de vergrijzing per Entiteit volgens het referentiescenario van juni 2011
in % van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	Referentiescenario van de SCvV van juni 2011								
	Entiteit I								
	2010	2016	2030	2050	2060	2010-2016	2016-2060	2010-2060	
Pensioenen	9,5	10,3	13,0	14,0	13,7	0,8	3,4	4,2	
Waarvan pensioenen van Entiteit II	1,4	1,6	2,1	2,5	2,4	0,2	0,9	1,0	
Gezondheidszorg	7,0	7,5	8,4	9,5	10,0	0,5	2,5	3,0	
'Acute' gezondheidszorg	-	6,1	6,6	7,0	7,0	-	0,9	-	
'Langdurige' gezondheidszorg	-	1,3	1,7	2,5	3,0	-	1,6	-	
Arbeidsongeschiktheid	1,5	1,6	1,5	1,5	1,5	0,1	-0,1	-0,1	
Werkloosheid	2,2	1,9	1,4	1,3	1,3	-0,3	-0,6	-0,9	
Bruggpensioen	0,4	0,4	0,4	0,3	0,3	0,0	-0,1	-0,1	
Kinderbijslag	1,5	1,4	1,4	1,3	1,2	-0,1	-0,2	-0,3	
Overige sociale uitgaven	1,2	1,2	1,2	1,1	1,0	0,0	-0,1	-0,2	
Totaal	23,4	24,3	27,2	28,9	29,0	0,9	4,7	5,6	
p.m. lonen van het onderwijzend personeel	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
						Entiteit II			
	2010	2016	2030	2050	2060	2010-2016	2016-2060	2010-2060	
Pensioenen	1,6	1,8	2,4	2,7	2,7	0,2	0,9	1,1	
Waarvan ten laste van Entiteit I	-1,4	-1,6	-2,1	-2,5	-2,4	-0,2	-0,9	-1,0	
Gezondheidszorg en maatschappelijke dienstverlening	0,9	1,0	1,0	1,0	1,0	0,0	0,0	0,0	
Vlaamse afhankelijkheidsverzekering	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	
Kinderbijslag	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	
Overige sociale uitgaven	0,5	0,5	0,5	0,4	0,4	0,0	-0,1	-0,1	
Totaal	1,9	1,9	1,9	1,9	1,9	0,0	0,0	0,0	
p.m. lonen van het onderwijzend personeel	4,1	4,0	4,2	4,1	4,2	-0,2	0,2	0,0	

Vrijwel alle pensioen- en gezondheidsuitgaven vallen onder Entiteit I. Zowel op middellange als op lange termijn, valt dus de volledige kosten van de vergrijzing ten laste van Entiteit I.

1.4. Gevoeligheidsanalyses inzake de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt

De SCvV voert geregeld gevoeligheidsanalyses uit over de tewerkstelling van 55-64-jarigen en de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt. De werkgelegenheidsgraad van de 55-64-jarigen is zeer laag in België en in dat opzicht is een verhoging van de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt duidelijk aangewezen. In de referentieprojectie stijgt die reeds omwille van de gehanteerde arbeidsmarkthypothese met bijna 3 jaar tussen 2010 en 2060, namelijk van 58,6 jaar naar 61,3 jaar.

Dit jaar stelt de SCvV twee gevoeligheidsanalyses rond dit onderwerp voor. Het doel was een technische simulatie en een simulatie van een concrete maatregel tegenover elkaar te stellen. De eerste gevoeligheidsanalyse (S1) is van technische aard en veronderstelt dat de tewerkstelling bij ouderen gunstiger evolueert in een context van een dalende structurele werkloosheidsgraad. Deze eerste analyse spreekt zich dus niet uit over eventuele maatregelen die tot dat gunstiger resultaat kunnen leiden. In de tweede analyse (S2) raamt de SCvV de mogelijke gevolgen van een mogelijke, concrete beleidsmaatregel, namelijk de verhoging van de loopbaanvoorwaarde die vereist is om aanspraak te kunnen

maken op een brugpensioen of een vervroegd rustpensioen. De resultaten van deze twee gevoeligheidsanalyses zullen ook vergeleken worden.

1.4.1. Technische gevoeligheidsanalyse

De gevoeligheidsanalyse S1 veronderstelt een aanzienlijke arbitraire vermindering van de vervroegde pensionering (met 22%) en van het brugpensioen (met 74%), alsook een daling van de werkloosheidsgraad op lange termijn van 8% naar 6,5% (cf. Tabel 14).

Tabel 14 Hypothesen van de gevoeligheidsanalyse S1 ten opzichte van het referentiescenario van de SCvV van juni 2011

	Referentiescenario van de SCvV 2011	Gevoeligheidsanalyse S1	S1/referentie
Structurele werkloosheidsgraad op lange termijn	8%	6,5%	-19%
Bruggenpensioneerden in duizendtallen in 2060	111	30	-74%
Vervroegde rustpensioenen	263	205	-22%

De werkgelegenheidsgraad is 2,7% procentpunt hoger in 2060 in de gevoeligheidsanalyse S1 ten opzichte van het referentiescenario. Die verhoging is vooral het gevolg van de toename van de werkgelegenheidsgraad bij de 55-64-jarigen (zie Tabel 15). De effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt is verhoogd met één jaar in vergelijking met de referentiesimulatie en bereikt 62,4 jaar in 2060.

Tabel 15 Indicatoren van de arbeidsmarkt - gevoeligheidsanalyse S1 en verschil met het referentiescenario van de SCvV van juni 2011
in %

	S1	2030 S1 - referentie (in procentpunt)	S1	2060 S1 - referentie (in procentpunt)
Werkgelegenheidsgraad (% van de bevolking van 15-64 jaar)	70,4	2,8	70,7	2,7
15-54-jarigen	71,4	0,4	71,6	0,5
55-64-jarigen	62,0	12,5	62,6	12,7
Totale werkloosheidsgraad	6,7	-1,4	6,5	-1,5
Activiteitsgraad	75,4	1,9	75,6	1,7
Bruggenpensioneringsgraad	1,8	-5,2	1,7	-5,1

De budgettaire kosten van de vergrijzing zijn met 1,3% van het bbp verminderd ten opzichte van het referentiescenario: ze bedragen 4,3% van het bbp tussen 2010 en 2060 (Tabel 16).

Tabel 16 De budgettaire kosten van de vergrijzing - gevoeligheidsanalyse S1 en verschil met het referentiescenario van de SCvV
in % van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	2010-2030		2010-2060	
	S1	S1 - referentie	S1	S1 - referentie
Pensioenen	2,8	-0,7	3,6	-0,6
- werknemersregeling	1,7	-0,4	2,1	-0,4
- zelfstandigenregeling	0,2	-0,0	0,2	-0,0
- overheidssector	0,9	-0,4	1,3	-0,2
Gezondheidszorg	1,3	-0,1	2,9	-0,1
Arbeidsongeschiktheid	-0,0	-0,1	-0,1	-0,1
Werkloosheid	-1,0	-0,2	-1,1	-0,2
Brugpensioen	-0,3	-0,3	-0,4	-0,2
Kinderbijslag	-0,2	-0,1	-0,4	-0,1
Overige sociale uitgaven	-0,1	-0,0	-0,3	-0,0
Totaal	2,4	-1,5	4,3	-1,3

1.4.2. Gevoeligheidsanalyse van een mogelijke maatregel

De gevoeligheidsanalyse S2, die gedetailleerd beschreven wordt in hoofdstuk 3, is gebaseerd op een mogelijke, concrete maatregel, namelijk de verhoging van de loopbaanvoorwaarde die vereist is om vroegtijdig aanspraak te kunnen maken op het rustpensioen (vóór de wettelijke leeftijd van 65 jaar) of op het brugpensioen. De keuze van die maatregel is gebaseerd op de ervaring met de pensioenherforming van 1996 die een loopbaanvoorwaarde van 35 jaar heeft ingevoerd in de pensioenregelingen van de werknemers en zelfstandigen vanaf 2005 (na een overgangperiode).

Op dit ogenblik bedraagt de loopbaanvoorwaarde nog steeds 35 jaar in de werknemers- en zelfstandigenregelingen, 5 jaar in het pensioenstelsel van de overheidssector (20 jaar om recht te hebben op een minimumpensioen), 35 jaar voor mannen in de brugpensioentak (vanaf 2012) en 26 jaar voor vrouwen in de brugpensioentak met een geleidelijke verhoging tot 35 jaar in 2028 zoals voorzien in het Generatiepact.

Deze gevoeligheidsanalyse veronderstelt voor de pensioenstelsels een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar vanaf 2017, eerste projectiejaar van deze variant. Voor het brugpensioen bedraagt de loopbaanvoorwaarde ook 40 jaar vanaf 2017 voor mannen en voor vrouwen wordt de loopbaanduur met 5 jaar verhoogd in 2017 (een loopbaan van 35 jaar) die geleidelijk wordt opgetrokken tot 40 jaar in 2028.

Tabel 17 toont de resultaten van de gevoeligheidsanalyse S2 inzake de arbeidsmarkt. In vergelijking met het referentiescenario, evolueren de indicatoren van de arbeidsmarkt minder sterk dan in de gevoeligheidsanalyse S1.

Tabel 17 Indicatoren van de arbeidsmarkt, toestand in 2060 - gevoeligheidsanalyse S2, verschil met S2 en de referentieprojectie en verschil met S1 en de referentieprojectie
in %

	S2	S2-referentie	S1-referentie
Werkgelegenheidsgraad (in % van de bevolking 15-64 jaar)	68,7	0,7	2,7
15-54 jaar	71,1	0,0	0,5
55-64 jaar	53,8	3,9	12,7
Werkloosheidsgraad	8,0	0,0	-1,5
Activiteitsgraad	74,7	0,8	1,7
Brugpensioengraad	5,8	-1,0	-5,1
p.m. : Vervroegde uittreding (in % bevolking 60-64 jaar)	29,5	-8,0	-8,3

In de analyse S2 blijft enerzijds de werkloosheidsgraad op lange termijn ongewijzigd ten opzichte van het referentiescenario en anderzijds is er een geringere verbetering ten opzichte van het referentiescenario op het vlak van de activiteitsgraad dan in S1 (0,8 procentpunt in S2 tegenover 1,7 procentpunt in analyse S1). Deze twee factoren leiden tot een geringere verbetering van de performanties op de arbeidsmarkt in de gevoeligheidsanalyse S2: de werkgelegenheidsgraad bedraagt slechts 0,7 procentpunt meer dan in het referentiescenario, terwijl dat verschil ten opzichte van het referentiescenario 2,7 procentpunt bedraagt in de gevoeligheidsanalyse S1. Het aantal bruggepensioneerden daalt duidelijk minder uitgesproken in de huidige gevoeligheidsanalyse dan in gevoeligheidsanalyse S1 (daling van de brugpensioengraad met respectievelijk 1 procentpunt en 5,1 procentpunt). Maar in beide gevoeligheidsanalyses vertonen de vervroegde uittredingen een gelijkaardige daling (8% van de bevolking van 60-64 jaar). In de gevoeligheidsanalyse S2, wordt de effectieve uittredeleeftijd uit de arbeidsmarkt verhoogd met een half jaar ten opzichte van het referentiescenario (terwijl dat in de simulatie S1 één jaar is).

Tabel 18 De budgettaire kosten van de vergrijzing in 2060 - gevoeligheidsanalyse S2, verschil met S2 en de referentieprojectie en verschil met S1 en de referentieprojectie
in % van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten	2010-2060		
	S2	S2-referentie	S1-referentie
Pensioenen	4,2	-0,1	-0,6
- werknemersregeling	2,4	-0,1	-0,4
- zelfstandigenregeling	0,2	0,0	-0,0
- overheidsector	1,6	0,0	-0,2
Gezondheidszorg	3,0	0,0	-0,1
Arbeidsongeschiktheid	0,0	0,0	-0,1
Werkloosheid	-0,9	0,0	-0,2
Brugpensioen	-0,2	0,0	-0,2
Kinderbijslag	-0,3	0,0	-0,1
Overige sociale uitgaven	-0,3	0,0	-0,0
Totaal	5,5	-0,1	-1,3

Wat betreft de budgettaire kosten van de vergrijzing zijn de resultaten uiteraard ook minder gunstig in deze gevoeligheidsanalyse dan in de gevoeligheidsanalyse S1 (zie Tabel 18). De budgettaire kosten van de vergrijzing tussen 2010 en 2060 liggen 0,1 procentpunt van het bbp lager ten opzichte van het referentiescenario; bij de analyse S1 was dit 1,3 procentpunt van het bbp. De geringere stijging van het economisch draagvlak, door minder winsten op vlak van werkgelegenheid, is de voornaamste verklarende factor van de veel zwakkere daling van de budgettaire kosten van de vergrijzing in deze

analyse met een verhoging van de loopbaanvoorwaarde dan in de meer traditionele gevoeligheidsanalyse S1. Bovendien wordt in de huidige gevoeligheidsanalyse de hypothese van een werkloosheidsgraad van 8 % behouden, terwijl in de gevoeligheidsanalyse S1 de SCvV uitgaat van werkloosheidsgraad van 6,5%, als weerspiegeling van een structurele verbetering van de werking van de arbeidsmarkt. Die daling van de werkloosheidsgraad op lange termijn maakt het mogelijk, in de gevoeligheidsanalyse S1, aanzienlijke besparingen inzake werkloosheidsuitgaven te genereren. Tot slot, leidt de invoering van een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar tot een veel minder grote vermindering van het aantal brugpensioengerechtigden dan in de traditionele gevoeligheidsanalyse, wat leidt tot een duidelijk beperktere daling van de uitgaven terzake.

In afwezigheid van maatregelen die gericht zijn op een structurele verbetering van de werking van de arbeidsmarkt, zou de invoering van een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar in de verschillende pensioenregelingen en in de brugpensioentak dus slechts een beperkte impact hebben op de budgettaire kosten van de vergrijzing.

1.5. Tien jaar langetermijnvooruitzichten

Het eerste jaarverslag van de SCvV verscheen in 2002. Dit jaar beschikken we dus over 10 jaar langetermijnvooruitzichten voor de sociale uitgaven. Het leek ons daarom interessant om de evolutie van de resultaten van die vooruitzichten na te gaan. Dit deel maakt meer bepaald een vergelijking tussen de budgettaire kosten van de vergrijzing uit het eerste en uit het laatst beschikbare verslag met betrekking tot de periode 2000-2030. De eerste vier verslagen reikten tot 2030, de volgende tot 2050 en de laatste drie tot 2060.

Bepaalde langetermijnhypotheseën werden doorheen de verschillende verslagen aangepast en hebben een invloed gehad op de resultaten. De belangrijkste zijn:

- Het referentiescenario voor de jaarlijkse productiviteitsgroei op lange termijn ging uit van een groei van 1,75 % in het eerste verslag. Vooral door de onzekerheden als gevolg van de economische en financiële crisis gaat het centraal scenario, sinds het jaarverslag van 2009, uit van een jaarlijkse productiviteitsgroei van 1,5 %. Dat centraal scenario wordt echter omkaderd door een scenario van sterkere productiviteitsgroei (1,75 %) en één van zwakkere productiviteitsgroei (1,25 %).
- Het scenario voor het sociaal beleid was oorspronkelijk gebaseerd op parameters voor de welvaartsaanpassing van de sociale uitkeringen die vastgelegd werden door het verschil met de evolutie van het gemiddelde loon of de gemiddelde productiviteit. In het Generatiepact werd de financiële enveloppe voor de welvaartsaanpassingen bepaald aan de hand van parameters die identiek zijn aan die van het oorspronkelijk scenario van de SCvV (een jaarlijkse groei van 1,25 % voor de loongrenzen, 1 % voor de forfaitaire en minimumuitkeringen en 0,5 % voor de overige uitkeringen). In het Generatiepact staan die parameters echter los van de loonevolutie. In een context van sterk vertraagde loongroei lijkt het sociaal beleid van het pact relatief genereus in vergelijking met het oorspronkelijk scenario.

De volgende tabel toont de evolutie, in het eerste en in het laatst beschikbare SCvV-verslag, van het aandeel van de sociale uitgaven (in procent van het bbp) in 2010 en 2030. Beide resultatenreeksen sluiten aan bij het referentiescenario van de SCvV, namelijk een productiviteitsgroei op lange termijn

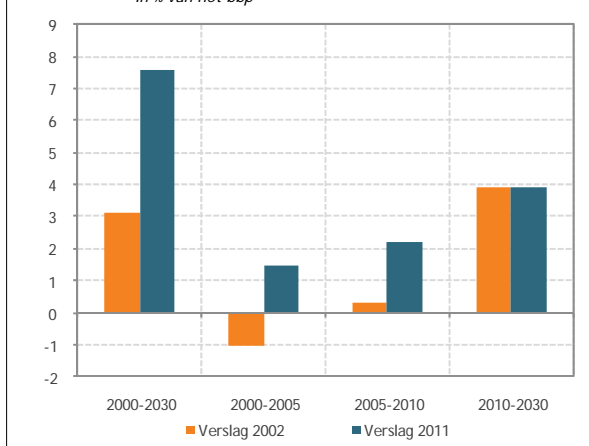
van 1,75% in het verslag van 2002 en van 1,5% in het verslag van 2011. De evolutie van totale sociale uitgaven volgens het alternatieve scenario met een hogere productiviteitsgroei van 1,75% in het verslag van 2011 wordt eveneens voorgesteld.

Tabel 19 Evolutie van het aandeel van de sociale uitgaven in 2010 en 2030 volgens het referentiescenario in het eerste verslag 2002 (jaarlijkse productiviteitsgroei van 1,75 %) en verslag 2011 (jaarlijkse productiviteitsgroei van 1,5 %)
 in % van het bbp

	Verslag 2002		Verslag 2011	
	2010	2030	2010	2030
Pensioenen	8,3	11,4	9,7	13,3
Gezondheidszorg	6,9	8,2	8,0	9,4
Arbeidsongeschiktheid	1,2	1,2	1,5	1,5
Werkloosheid	1,5	1,0	2,2	1,4
Brugpensioen	0,4	0,5	0,4	0,4
Kinderbijslag	1,4	1,2	1,6	1,5
Overige sociale uitgaven	1,7	1,8	1,7	1,6
Totaal	21,4	25,3	25,3	29,1
Totaal alternatief scenario	-	-	25,3	28,8

In de vooruitzichten van het eerste SCvV-verslag bedroeg het aandeel van de sociale uitgaven 21,4% van het bbp in 2010 en 25,3% van het bbp in 2030. In het verslag 2011 bedraagt dit 25,3% van het bbp in 2010 en 29,1% in 2030 volgens het referentiescenario, en 28,8% van het bbp in 2030 volgens het alternatieve scenario met verhoogde productiviteitsgroei. De stijging van de sociale uitgaven tussen 2010 en 2030, geraamd met gelijkwaardige methodes, is dus van een vergelijkbare grootteorde in beide verslagen, wat ook het scenario van productiviteitsgroei is: 3,9 % van het bbp in de referentieprojecties van de verslagen 2002 en 2011 en 3,5% van het bbp in het alternatieve scenario van het verslag 2011. Tussen 2000 en 2010, daarentegen, zijn de resultaten tussen beide verslagen sterk verschillend (zie Figuur 3). Het eerste verslag ging uit van een daling van de budgettaire kosten van de vergrijzing met 0,7% van het bbp, terwijl het laatste verslag een toename met 3,7% van het bbp registreerde, wat vrijwel volledig werd waargenomen.

Figuur 3 De budgettaire kosten van de vergrijzing - referentiescenario
 in % van het bbp

dere. De vooruitzichten van het verslag 2002 omvatten dus het geheel van genomen maatregelen tot en

In het eerste gepubliceerde verslag in 2002, toonden de vooruitzichten een daling van de budgettaire kosten van de vergrijzing met 1 % van het bbp tussen 2000 en 2005 en een lichte toename met 0,3% van het bbp tussen 2005 en 2010. De ontwikkelingen op middellange termijn steunden toen op de « Economische vooruitzichten 2001-2006 »¹⁴, die werden gepubliceerd in april 2001, en het langetermijns scenario begon in 2007. De middellangetermijnprojecties werden verwezenlijkt bij ongewijzigde wetgeving. Dit betekent dat ze de reeds goedgekeurde regeringsmaatregelen omvatten, maar niet anticipeerden op andere.

¹⁴ Federaal Planbureau, "Economische vooruitzichten 2001-2006", april 2001

met de begroting 2001. In de laatst beschikbare vooruitzichten, wordt de periode 2000-2010 vrijwel volledig geobserveerd (alleen enkele cijfers voor 2010 moeten nog geraamd worden) en worden respectievelijke stijgingen van de budgettaire kosten van de vergrijzing opgetekend van 1,5% en 2,2% in de periodes 2000-2005 en 2005-2010.

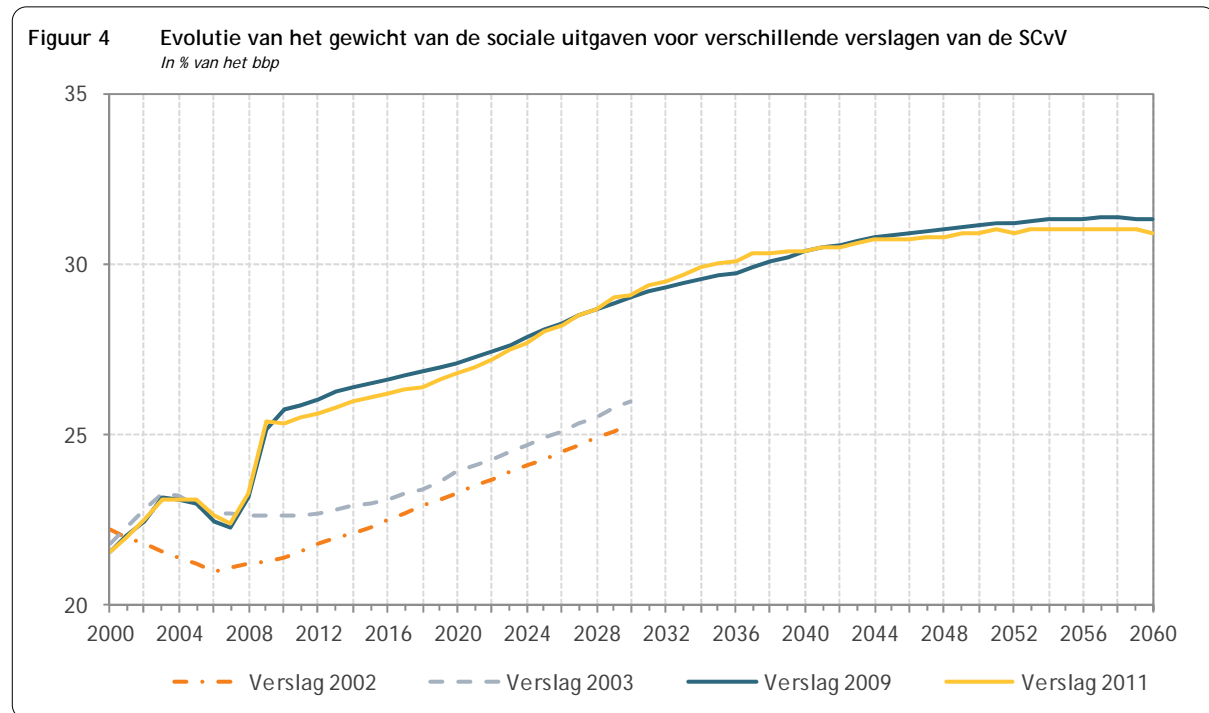
De voornaamste factoren die aan de basis liggen van die verschillen tussen projectie en observatie op korte-middellange termijn zijn:

- De macro-economische omgeving die minder gunstig was dan voorzien in het verslag 2002. Er werd niet voldoende geanticipeerd op de conjunctuurvertraging van 2001 en 2002. Bovendien bevatte dit rapport een hypothese voor productiviteitsgroei van 1,75% vanaf 2007 die achteraf werd weerlegd, vooral in 2009 naar aanleiding van de economische en financiële crisis. Die laatste heeft het aandeel van de sociale uitkeringen uitgedrukt in procent van het bbp sterk doen toenemen, van 23,3% in 2008 tot 25,5% in 2009, als gevolg van de zware recessie. Dat aandeel blijft nadien even hoog aangezien het activiteitsverlies als gevolg van de crisis niet werd goedgemaakt.
- In het verslag 2002 werden er volgens het principe van een projectie bij ongewijzigd beleid op middellange termijn, behalve de herwaarderingsmaatregelen van de sociale uitgaven die goedgekeurd waren in de begroting 2001 (of voordien), geen andere welvaartsaanpassingen van de sociale uitkeringen doorgevoerd van 2001 tot 2006. Maar in werkelijkheid werden er talrijke maatregelen genomen tijdens die periode, zoals een enveloppe voor nieuwe gezondheidsinitiatieven in 2001, de verhoging van bepaalde vervangingsratio's voor werkloosheid in 2002, verschillende welvaartsaanpassingen voor pensioenen, de overname van het pensioenfonds van Belgacom in 2004, de aanzienlijke verhoging van het minimumrecht per loopbaanjaar en van de IGO in 2006.
- Het Generatiepact van december 2005 heeft een structureel mechanisme ingesteld voor de welvaartsaanpassing van sociale uitkeringen vanaf 2007. De enveloppe, die was voorbehouden voor dat mechanisme, wordt berekend op basis van vaste parameters, ongeacht de loonstijging. In een context van vertraagde loonstijging tussen 2007 et 2010, blijkt het sociaal beleid van het pact meer genereus dan aanvankelijk werd aangenomen door de SCvV in haar rapport van 2002¹⁵.
- Bovendien heeft de regering, naast het Generatiepact, andere herwaarderingsmaatregelen voor de sociale uitkeringen genomen, de pensioenen van de statutaire personeelsleden van de NMBS in 2007 overgenomen, de malus van de zelfstandigen in 2008 versoepeld en de kleine risico's in de verplichte ziekteverzekering van de zelfstandigen opgenomen in 2008.

---

¹⁵ Waar de parameters voor welvaartsaanpassingen gedefinieerd waren als het verschil met de loonevolutie.

We kunnen concluderen dat de stijging van de sociale uitgaven die tussen 2000 en 2010 werd waargenomen voor 22% toe te schrijven is aan de verschillende voornoemde overheidsmaatregelen en voor 78 % aan de macro-economische omgeving, waarvan 67% het gevolg is van de recente crisis. Dit laatste is dus voor meer dan 50% van de verhoging van de sociale uitgaven tussen 2000 en 2010 verantwoordelijk. Figuur 4 toont de zeer sterke stijging van het gewicht van de sociale uitgaven vanaf het verslag 2009 ten gevolge van de recente crisis.

2. De Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060

2.1. Belangrijke recente demografische evoluties

Sinds het Verslag 2008 steunen de werkzaamheden van de Studiecommissie voor de Vergrijzing op de Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060 die gebaseerd zijn op de waargenomen bevolking op 1 januari 2007 en hypothesen die in die tijd volledig herzien werden¹⁶. In 2009 werden die Bevolkingsvooruitzichten geactualiseerd (Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060) op basis van een waarde van de waargenomen bevolking op 1 januari 2008 die door de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (AD SEI) ter beschikking werd gesteld, maar met behoud van dezelfde hypothesen als in de Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060. Voor het Verslag 2010 werden, bij gebrek aan gegevens voor 1 januari 2009, dezelfde Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060 gehanteerd.

Begin 2011 heeft de AD SEI aan het Federaal Planbureau de gedetailleerde gegevens van de gecorrigeerde bevolkingsbeweging die in de loop van 2007 werd waargenomen¹⁷ en de waargenomen gedetailleerde gegevens van die beweging voor de twee volgende jaren, namelijk 2008 en 2009, overgemaakt. Dat maakt het mogelijk nieuwe Bevolkingsvooruitzichten vast te koppelen aan de waargenomen bevolking op 1 januari 2010. Het laatst waargenomen cijfer in jaargemiddelde of op '30 juni' is dus de waarde op 30 juni 2009.

De studie van de diverse parameters die de componenten van de bevolkingsbeweging bepalen (inzake vruchtbaarheid, sterfte, interne of externe migraties) in de periode 2007-2009 heeft aangetoond dat er belangrijke wijzigingen waren voor bijna elke parameter, waardoor een herziening van de hypothesen voor de nieuwe Bevolkingsvooruitzichten noodzakelijk werd. Uit tijdsgebrek was het niet mogelijk om een diepgaande analyse in samenwerking met het Wetenschappelijk Begeleidingscomité uit te voeren. De hypothesen vallen dit keer dus alleen onder de verantwoordelijkheid van het Federaal Planbureau. Ze zijn echter gebaseerd op een zorgvuldige analyse van de laatste ontwikkelingen van die parameters.

De belangrijkste kenmerken van de recente bevolkingsevolutie zijn een heropleving van de vruchtbaarheid van de Belgische vrouwen, vooral in Vlaanderen, en een hoge internationale immigratie die de afgelopen jaren sterk is toegenomen. De levensverwachting neemt gestaag toe.

Wat betreft de ruimtelijke verdeling van de bevolking, verkiezen zowel de binnenlandse migranten als de internationale immigranten de laatste jaren, naast Brussel, eerder Vlaanderen dan Wallonië. Die verschillende verdeling op het grondgebied heeft ook op termijn, door haar demografische impact, een weerslag op het bevolkingsvolume van België als geheel.

---

¹⁶ Federaal Planbureau, Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie, met de medewerking van het Wetenschappelijk Begeleidingscomité, « Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060 », Federaal Planbureau, Planning Paper n° 105. Zie ook Studiecommissie voor de Vergrijzing, Jaarverslag, juni 2008, hoofdstukken 1 en 2.

¹⁷ Die correctie wijzigt lichtjes de waarde van de totale bevolking op 1 januari 2008 ten opzichte van de vroegere door de AD SEI reeds gepubliceerde waarden (10 665 140 personen in plaats van het gepubliceerde cijfer van 10 666 866).

De sterke internationale immigratie compenseert de natuurlijke daling van de bevolking op arbeidsleeftijd en de hogere vruchtbaarheid zorgt op termijn voor een daling van de afhankelijkheidscoëfficiënten.

2.2. Belangrijkste determinanten van de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060

De Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 hebben als startpunt de waarnemingen op 1 januari 2010. Ze bestrijken 51 jaren van gesimuleerde bevolkingsbeweging, van 2010 tot 2060. Het model realiseert de vooruitzichten op basis van gedetailleerde hypothesen opgesteld per arrondissement, leeftijd, geslacht en voor twee 'nationaliteiten' (Belgen en buitenlanders); de voorbereidende analyse voor de internationale immigratiehypothesen onderscheidt meer groepen van nationaliteiten, zoals hierna zal worden verduidelijkt.

Elke voorstelling van de resultaten op een geografisch hoger niveau dan het arrondissement, in dit geval het land, is dus het resultaat van een optelsom van de resultaten van de vooruitzichten per arrondissement. De 'globale' hypothesen die zijn voorgesteld in Tabel 20 zijn in feite 'a posteriori' berekeningen die voortvloeien uit het effect van het complexe spel van het model op de gedetailleerde hypothesen die 'ex ante' zijn ingevoerd.

Tabel 20 geeft de belangrijkste hypothesen van de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 op het niveau van het Rijk en een vergelijking met de hypothesen van de Bevolkingsvooruitzichten die gebruikt werden in het verslag van juni 2010 (Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060).

Tabel 20 Vergelijking van de hypothesen van de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 (1) en 2008-2060 (2) - Rijk

	2001	2008	2009	2010	2020	2030	2050	2060
Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 (1)								
Gemiddeld aantal kinderen per vrouw	1,67	1,85	-	1,85	1,88	1,86	1,86	1,86
Levensverwachting bij de geboorte: mannen-jaren	75,42	77,26	77,66	77,93	80,05	81,87	84,93	86,24
Levensverwachting bij de geboorte: vrouwen-jaren	81,67	82,82	82,94	83,23	84,61	85,82	87,88	88,78
Levensverwachting op 65 jaar: mannen-jaren	16,24	17,46	17,64	17,76	19,24	20,60	22,91	23,88
Levensverwachting op 65 jaar: vrouwen-jaren	20,23	21,07	21,18	21,26	22,31	23,29	25,00	25,77
Natuurlijk saldo (geboorten min overlijdens - duizendtallen)	10,7	23,5	22,8	24,3	28,0	21,4	9,5	11,3
Extern migratiesaldo (instroom min uitstroom - duizendtallen)	35,1	63,9	62,8	63,8	44,2	24,3	32,0	32,7
Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060 (2)								
Gemiddeld aantal kinderen per vrouw	-	-	-	1,83	1,77	1,76	1,76	1,76
Levensverwachting bij de geboorte: mannen-jaren	-	-	-	77,84	79,61	81,17	83,99	85,27
Levensverwachting bij de geboorte: vrouwen-jaren	-	-	-	83,86	85,50	87,03	89,73	90,94
Levensverwachting op 65 jaar: mannen-jaren	-	-	-	17,37	18,60	19,74	21,78	22,73
Levensverwachting op 65 jaar: vrouwen-jaren	-	-	-	21,58	22,88	24,10	26,32	27,34
Natuurlijk saldo (geboorten min overlijdens - duizendtallen)	-	-	-	22,5	20,5	12,0	-4,9	-3,8
Extern migratiesaldo (instroom min uitstroom - duizendtallen)	-	-	-	55,4	38,9	17,3	26,2	28,7
Verschillen(1)-(2)								
Gemiddeld aantal kinderen per vrouw	-	-	-	0,02	0,11	0,10	0,10	0,10
Levensverwachting bij de geboorte: mannen-jaren	-	-	-	0,09	0,44	0,70	0,94	0,97
Levensverwachting bij de geboorte: vrouwen-jaren	-	-	-	-0,63	-0,89	-1,21	-1,85	-2,16
Levensverwachting op 65 jaar: mannen-jaren	-	-	-	0,39	0,64	0,86	1,13	1,15
Levensverwachting op 65 jaar: vrouwen-jaren	-	-	-	-0,32	-0,57	-0,81	-1,32	-1,57
Natuurlijk saldo (geboorten min overlijdens - duizendtallen)	-	-	-	1,7	7,5	9,4	14,4	15,1
Extern migratiesaldo (instroom min uitstroom - duizendtallen)	-	-	-	8,5	5,3	6,9	5,8	4,0

Bron : 2001 tot 2009 : waarnemingen, AD SEI ; 2010 tot 2060, Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060, FPB, berekeningen FPB.

2.2.1. De vruchtbaarheid

De recente waarnemingen van het aantal geboorten per leeftijd en nationaliteit van de moeder die gebaseerd zijn op het Geboorteregister van de Burgerlijke Stand werden dit jaar verstrekt door de AD SEI voor het Waals Gewest (jaren 2000 tot 2008)¹⁸, het Vlaams Gewest en het Brussels Hoofdstedelijk Gewest (jaren 2007 en 2008).

Tijdens de laatste observatiejaren is er een sterke stijging van de vruchtbaarheid van de Belgische vrouwen, vooral in het Vlaams Gewest (1,74 kinderen per vrouw in 2008 tegenover 1,47 in 2001) en in het Waals Gewest (1,79 in 2008 tegenover 1,72 in 2001). De vruchtbaarheid van de Belgische vrouwen in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest is hoog door de naturalisatie van een belangrijk deel van de vrouwen met een hoog totaal vruchtbaarheidscijfer (TVC) (1,86 kinderen per vrouw in 2008). Het TVC van de buitenlandse vrouwen blijft nog steeds hoog, vooral in het Vlaams Gewest, met 2,71 kinderen per vrouw in 2008, tegenover 2,29 in het Waals Gewest en 2,48 in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest. Dat cijfer daalt echter, behalve in het Waals Gewest, waar het stijgt maar toch onder de waarden van de twee andere gewesten blijft.

¹⁸ Voor het opstellen van de Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060 moest, bij gebrek aan waarnemingen, een schatting worden gemaakt van de Waalse vruchtbaarheid voor de periode 2000-2006, cf. Planning Paper 105 op cit.

De hypothese over het gemiddeld aantal kinderen per vrouw gaat uit van een voortzetting van de groei in 2009 en 2010, maar minder snel, gevolgd door een constant verloop, waardoor de nieuwe recente evoluties niet vroegtijdig worden uitvergroot. Die 'ex ante' hypothese op het niveau van de arrondissementen, die in de jaarlijkse berekeningen van het model wordt opgeteld bij de migratiebewegingen van de Belgische en buitenlandse vrouwen, zowel intern als extern, en bij de naturalisaties die de vruchtbaarheid van vrouwen van buitenlandse herkomst op termijn wijzigen, maakt het mogelijk 'a posteriori' het aantal kinderen per vrouw te berekenen. Op het niveau van België zou het gemiddeld aantal kinderen per vrouw ongeveer schommelen tussen 1,85 en 1,88 tijdens de periode 2010-2060, voor waarden van respectievelijk 1,67 en 1,85 in 2001 en 2008. In 2060 zou dat 1,86 zijn in de nieuwe Bevolkingsvooruitzichten, terwijl dat in de vroegere vooruitzichten 1,76 kinderen per vrouw was (cf. Tabel 20).

2.2.2. Het sterftcijfer

De bijgewerkte projectie van de sterftequotienten die de waarnemingen van de jongste drie jaren integreert, leidt meer dan vroeger tot een toenadering tussen de twee geslachten, vooral door een kleinere stijging van de levensverwachting bij de geboorte voor vrouwen. In 2060 zou de levensverwachting bij de geboorte voor mannen hoger zijn dan in de vorige Bevolkingsvooruitzichten (86,2 jaar tegenover 85,3 jaar voordien, of een jaar meer), terwijl die voor vrouwen lager zou zijn (88,8 jaar tegenover 90,9 voordien).

Een groot deel van die trendwijziging heeft betrekking op de 65-plussers. In 2060 wordt de levensverwachting op 65 jaar voor mannen opwaarts herzien met 1,2 jaar; die voor vrouwen zou neerwaarts worden herzien met 1,6 jaar. In 2009 bedroeg de levensverwachting op 65 jaar respectievelijk 17,6 jaar en 21,2 jaar voor mannen en vrouwen (een verschil van 3,5 jaar tussen de twee geslachten), terwijl ze in 2060 23,9 en 25,8 jaar zou bedragen. Dat komt overeen met een verschil tussen de twee geslachten van 1,9 jaar en een winst van respectievelijk 6,1 en 4,5 jaar voor mannen en vrouwen over de periode 2010-2060 (zie Tabel 20).

2.2.3. De natuurlijke beweging

Terwijl in de vorige Bevolkingsvooruitzichten het natuurlijk saldo van geboorten en overlijdens in de jaren 2040 negatief werd, zou het positief blijven gedurende de volledige projectieperiode 2010-2060. Vertrekkende van 24 300 eenheden in 2010, zou het saldo in 2053 dalen tot een minimum van 8 800 eenheden en in 2060 opnieuw toenemen tot 11 300 personen (zie Tabel 20).

2.2.4. De internationale migraties

Het verschil tussen de migraties uit het buitenland (immigraties) en naar het buitenland (emigraties) levert het extern of internationaal migratiesaldo. Omdat de statistische definitie van de immigraties en de emigraties in de twee projecties is gewijzigd, is het niet mogelijk de internationale immigraties en emigraties van beide vooruitzichten te vergelijken. Die gewijzigde definitie heeft echter geen enkele impact op het extern migratiesaldo ¹⁹.

---

¹⁹ Voortaan worden de herinschrijvingen opgeteld bij de instroom en niet meer afgetrokken van de uitstroom. Vroeger werden de herinschrijvingen beschouwd als een nieuwe registratie van personen die uit de gemeente waren verdwenen, van wie

De jongste waarnemingen tonen een nieuwe stijging van het internationaal migratiesaldo. Tussen 2001 en 2003 bedroeg het gemiddeld jaarlijks buitenlands saldo 35 200 personen, terwijl het over de periodes 2004-2006 en 2007-2009 respectievelijk 42 900 en 61 300 personen bedroeg.

De “Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060” handhaven de methodologie voor de opbouw van de hypothesen inzake internationale migraties van de “Bevolkingsvooruitzichten 2007-2060” en onderscheiden dus, naast de Belgen die naar België terugkeren, drie subgroepen van buitenlandse nationaliteiten: zij die afkomstig zijn van de vroegere EU-15-lidstaten (exclusief België), van de nieuwe EU-lidstaten en van de rest van de wereld.

Voor de laatste twee subgroepen houdt de methodologie rekening met een factor voor de economische aantrekkelijkheid van België, hetzij ten opzichte van de aantrekkelijkheid van hun eigen land voor de personen afkomstig uit de nieuwe lidstaten, hetzij ten opzichte van de aantrekkelijkheid van de andere EU-landen voor de personen uit de rest van de wereld. Daarenboven wordt voor die twee subgroepen ook een opwaartse druk van de immigraties behouden, maar enkel tot in het midden van dit decennium. De terugkeer van Belgen en de instroom van de overige personen uit het oude Europa (EU-15) zouden stabiel blijven op een niveau dat hoger is dan in de vorige vooruitzichten maar lager in vergelijking met de trend van de jongste drie tot vijf jaren. De instroom van de twee overige groepen die te maken hebben met de twee voornoemde factoren en waarvan de economische aantrekkingskracht varieert in de tijd, zou schommelen.

We wijzen erop dat de nieuwe Bevolkingsvooruitzichten midden april werden afgesloten en dus geen rekening konden houden met de effecten van de wijziging van de wet op de gezinshereniging²⁰ die op 26 mei laatstleden goedgekeurd werd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers en waardoor de criteria strenger worden.

Een opstoot van de internationale immigratie impliceert ook meer uitstroom naar het buitenland. De internationale emigraties worden, zoals vroeger, berekend op basis van het gemiddelde van de neiging tot emigratie tijdens de jongste drie jaren of in dit geval over de periode 2007-2009.

Na 62 800 personen te hebben bereikt in 2009, zou het internationaal migratiesaldo van de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060, na een kortstondige lichte stijging, zeer snel dalen (ondanks de stijging tijdens de jongste jaren) onder invloed van het gebruikte scenario voor de toenadering van levensstandaarden in de nieuwe EU-lidstaten, waardoor België relatief minder aantrekkelijk wordt. Het internationaal migratiesaldo zou vóór het einde van de jaren 2020 dalen tot onder 30 000 eenheden. Rond het midden van de jaren 2030 zou het opnieuw zeer traag stijgen tot 32 600 personen in 2060.

---

men dacht dat ze naar het buitenland waren vertrokken en die men vrij kort daarna terugvond na hun inschrijving in een andere gemeente. Men trok ze af van de ambtshalve geschrapte personen en dus van de uitstroom. Uit analyse is gebleken dat de heringeschreven personen waren die terugkwamen, maar vaak meer dan een jaar na hun vertrek, dus na een verondersteld verblijf in het buitenland. Momenteel staat de ADSEI erop de termijn tussen de twee operaties duidelijk te onderscheiden. Indien de herinschrijving gebeurt in minder dan een jaar tijd, komen de twee operaties –schrapping en herinschrijving – niet voor in de jaarlijkse bevolkingsbeweging. Indien ze meer dan een jaar na het vertrek gebeurt, moet ze worden beschouwd als een nieuwe instroom.

²⁰ Wetsontwerp tot wijziging van de wet van 15 december 1980 betreffende de toegang tot het grondgebied, het verblijf, de vestiging en de verwijdering van vreemdelingen wat betreft de voorwaarden tot gezinshereniging. Kamer van volksvertegenwoordigers 53-443 – 2010/2011.

De hoge waarden die het migratiesaldo vooral in het begin van de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 zou bereiken en de hogere algemene vruchtbaarheid verklaren op termijn de sterke bevolkingstoename in vergelijking met de vorige Bevolkingsvooruitzichten.

2.3. De bevolking en haar leeftijdsstructuur in de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060

De Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 zouden uitmonden in een bevolking van 13,5 miljoen personen in 2060, wat 862 500 personen meer is in vergelijking met de Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060 en een herziening betekent van 6,8 % (zie Tabel 21).

Tabel 21 **Bevolking per grote leeftijdsgroep: Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 (1) en 2008-2060 (2) - Rijk - 30 juni**

	2001	2009	2010	2020	2030	2050	2060
Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 (1) - in duizendtallen							
0 tot 14 jaar	1805,2	1823,6	1841,9	2058,7	2125,7	2201,1	2275,0
15 tot 64 jaar	6743,3	7124,5	7171,0	7425,7	7456,0	7702,8	7910,9
65 jaar en ouder	1738,1	1848,5	1871,1	2238,6	2727,2	3214,3	3351,0
Totaal	10286,6	10796,5	10883,9	11723,0	12308,9	13118,2	13537,0
Verschillen met de Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060 (1)-(2) - in duizendtallen							
0 tot 14 jaar	-	-	8,2	74,2	148,0	230,0	278,0
15 tot 64 jaar	-	-	18,0	79,9	174,0	424,3	565,4
65 jaar en ouder	-	-	2,0	-3,6	-12,3	13,8	19,2
Totaal	-	-	28,1	150,5	309,8	668,2	862,5
Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 (1) - in procent van het totaal							
0 tot 14 jaar	17,5	16,9	16,9	17,6	17,3	16,8	16,8
15 tot 64 jaar	65,6	66,0	65,9	63,3	60,6	58,7	58,4
65 jaar en ouder	16,9	17,1	17,2	19,1	22,2	24,5	24,8
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060 (2) - in procent van het totaal							
0 tot 14 jaar	-	-	16,9	17,1	16,5	15,8	15,8
15 tot 64 jaar	-	-	65,9	63,5	60,7	58,5	58,0
65 jaar en ouder	-	-	17,2	19,4	22,8	25,7	26,3
Totaal	-	-	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Bron : 2001 tot 2009 : Waarnemingen, AD SEI ; 2010 tot 2060, Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060, FPB ; Berekeningen FPB.

Die opwaartse herziening heeft plaats in de groep jongeren van 0 tot 14 jaar (+278 000 personen in 2060), die eerder in de buurt blijft van 17% van de totale bevolking dan van 16%, en in de bevolking op arbeidsleeftijd (+565 400 personen in 2060), een leeftijdsgroep die iets meer vertegenwoordigt dan de eerder geregistreerde 58% van de totale bevolking. De nieuwe sterftehypothese brengen een daling teweeg van het aantal personen van 65 jaar en ouder in het begin van de periode en vervolgens een lichte stijging (+19 200 personen in 2060). Ondanks de huidige toename van buitenlandse immigranten die zelf ook ouder worden, dragen die sterftehypothese die gekoppeld zijn aan een hogere vruchtbaarheid en een aanhoudend hoog migratiesaldo op het einde van de periode bij tot een daling van het aandeel ouderen in de totale bevolking ten opzichte van de vorige Bevolkingsvooruitzichten (24,8% in 2060 in plaats van 26,3%).

2.4. Demografische coëfficiënten inzake vergrijzing in de Bevolkingsvooruit- zichten 2010-2060

Tabel 22 toont de belangrijkste demografische coëfficiënten inzake vergrijzing in de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 en vergelijkt ze met de waarden uit de vorige Bevolkingsvooruitzichten (op 30 juni).

Tabel 22 Demografische coëfficiënten inzake vergrijzing: Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 (1) en in verschil met de Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060 (2) - Rijk - 30 juni

	2001	2009	2010	2020	2030	2050	2060
Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060 (1)							
Vergrijzing bevolking op arbeidsleeftijd (40-64/15-39)	96,3	109,4	109,7	105,9	103,4	97,1	99,3
Vergrijzingscoëfficiënt (65+/0-14)	96,3	101,4	101,6	108,7	128,3	146,0	147,3
Vergrijzingsintensiteit (80+/65+)	22,2	28,4	29,0	28,8	28,9	38,9	38,9
Totale afhankelijkheidsratio [(0-14)+(65+)]/15-64	52,5	51,5	51,8	57,9	65,1	70,3	71,1
Afhankelijkheidsratio van ouderen (65+/15-64)	25,8	25,9	26,1	30,1	36,6	41,7	42,4
Gemiddelde leeftijd	39,4	40,3	40,4	41,0	42,0	43,3	43,3
Verschillen met de Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060 (1)-(2)							
Vergrijzing bevolking op arbeidsleeftijd (40-64/15-39)	0,0	-0,3	-0,4	-0,2	0,2	-2,9	-2,9
Vergrijzingscoëfficiënt (65+/0-14)	0,0	-0,3	-0,3	-4,2	-10,2	-16,3	-19,5
Vergrijzingsintensiteit (80+/65+)	0,0	0,0	0,1	0,3	0,2	-0,4	-0,7
Totale afhankelijkheidsratio [(0-14)+(65+)]/15-64	0,0	0,0	0,0	0,3	0,3	-0,7	-1,4
Afhankelijkheidsratio van ouderen (65+/15-64)	0,0	0,0	0,0	-0,4	-1,0	-2,2	-3,0
Gemiddelde leeftijd	0,0	0,0	0,0	-0,3	-0,5	-1,0	-1,2

Bron : 2001 tot 2009 : Waarnemingen, AD SEI ; 2010 tot 2060, Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060, FPB ; Berekeningen FPB.

Als gevolg van de grote internationale immigratie en vervolgens de hogere vruchtbaarheid, zou de bevolking op arbeidsleeftijd jonger zijn dan in de vorige vooruitzichten. De vergrijzingscoëfficiënt van de bevolking op arbeidsleeftijd zou op het einde van de periode opnieuw dalen onder de 100. In 2060 zouden er in de bevolking op arbeidsleeftijd 99,3 personen van 40 tot 64 jaar zijn voor 100 personen van 15 tot 39 jaar.

Zoals blijkt uit de vergrijzingscoëfficiënt wordt de oudere bevolking steeds omvangrijker dan het aantal jongeren in de bevolking. Terwijl er in 2001 96 personen van 65 jaar en ouder waren voor 100 jongeren van 0 tot 14 jaar en 101 in 2009, zou dat aantal 147 personen bedragen in 2060. Door de aanwezigheid echter van een veel groter aantal jongeren is dat cijfer veel lager dan in de vorige vooruitzichten (166,8 in 2060 of een neerwaartse herziening van 19,5 procentpunt).

Het aandeel van de personen van 80 jaar en ouder in de groep van 65-plussers, i.e. de coëfficiënt van de vergrijzingsintensiteit, stijgt van 22,2% in 2001 tot 28,4% in 2009 en tot 38,9% in 2060, wat iets lager is (0,7 procentpunt) dan in de vorige vooruitzichten.

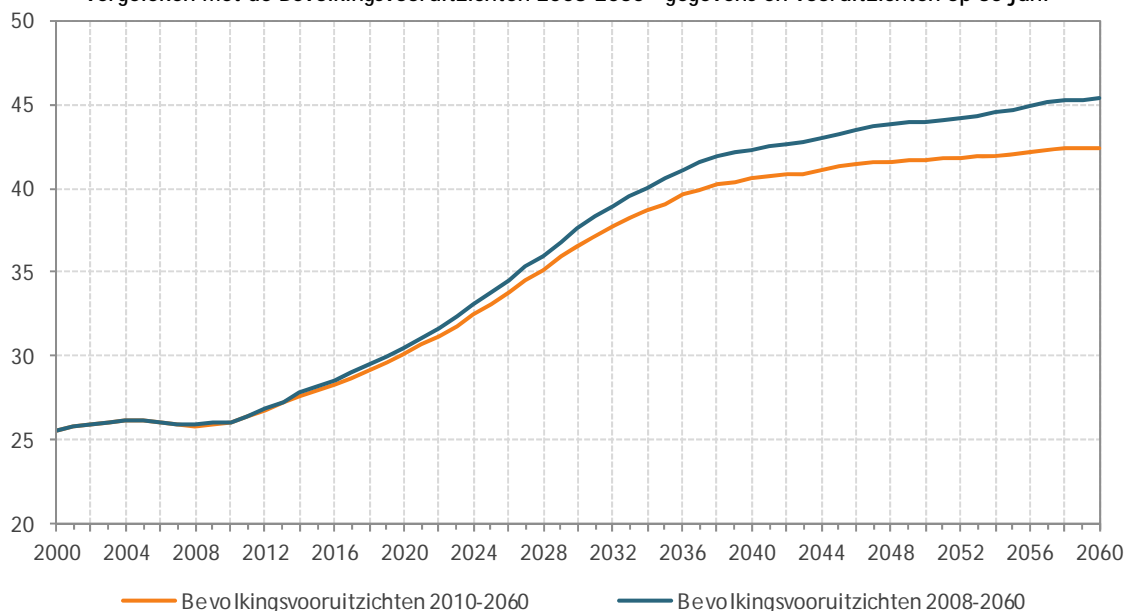
De totale afhankelijkheidsratio die de groep van jongeren en die van de ouderen relateert tot de bevolking van 15 tot 64 jaar wordt beschouwd als een demografische indicator van de evolutie van de druk op de actieve bevolking. Hij zou 52,5 bedragen in 2001 en 51,5 in 2009: hij bleef dus relatief constant als gevolg van de combinatie van een lage vruchtbaarheid en het feit dat de weinig talrijke generatie als gevolg van het zeer laag geboortecijfer tijdens de Tweede Wereldoorlog de pensioenleeftijd bereikt. Daarna zou de totale afhankelijkheidsratio fors stijgen onder invloed van een grotere vrucht-

baarheid en het feit dat de talrijke cohorten gekoppeld aan de laatste jaren van de Tweede Wereldoorlog de pensioenleeftijd bereiken: van 51,8 in 2010 tot 71,1 in 2060, wat evenwel 1,4 procentpunt lager is dan de raming in de vorige vooruitzichten.

De afhankelijkheidsratio van ouderen (of het aandeel van de personen van 65 jaar en ouder ten opzichte van de groep van 15-64 jaar) zou stijgen van 25,8 in 2001 en 25,9 in 2009 tot 42,4 in 2060, wat een stijging is van 62% tussen 2010 en 2060. Om reeds toegelichte redenen, ligt de waarde van 2060 3 procentpunt onder de waarde van de vorige vooruitzichten. De evolutie van de afhankelijkheidsratio van ouderen in de twee Bevolkingsvooruitzichten wordt voorgesteld in Figuur 5.

De gemiddelde leeftijd van de Belgische bevolking zou stijgen van 39,4 jaar in 2001 en 40,3 in 2009 tot 43,3 jaar in 2060, of een stijging van bijna 3 jaar over de periode 2010-2060. Volgens die Bevolkingsvooruitzichten verjongt de bevolking tegen 2060 echter met meer dan 1 jaar ten opzichte van de vorige vooruitzichten.

Figuur 5 De afhankelijkheidsratio van ouderen [$100 \times (65+/15-64)$] in de Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060, vergeleken met de Bevolkingsvooruitzichten 2008-2060 - gegevens en vooruitzichten op 30 juni

Bron : 2001 tot 2009 : Waarnemingen, AD SEI ; 2010 tot 2060, Bevolkingsvooruitzichten 2010-2060, FPB ; Berekeningen FPB.

3. Een gevoeligheidsanalyse over de loopbaanvoorwaarde voor het vervroegd pensioen

Zowel op Belgisch als op Europees niveau bestaat er een consensus om de werkgelegenheidsgraad bij ouderen die bijzonder laag is in België op te trekken. Reeds een aantal jaren voert de SCvV geregeld gevoeligheidsanalyses uit over de werkgelegenheid bij ouderen of de effectieve uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt. Die technische analyses spreken zich niet uit over eventuele te nemen maatregelen om tot die resultaten te komen. In deze editie verruimt de SCvV haar onderzoeksveld en presenteert ze een gevoeligheidsanalyse (S2) die de potentiële effecten simuleert van een mogelijke concrete maatregel die tot doel heeft de effectieve uitstapleeftijd uit het actieve leven te verhogen. Die maatregel is een verhoging van de loopbaanvoorwaarde die vereist is om aanspraak te kunnen maken op een brugpensioen of een vervroegd rustpensioen en ligt in het verlengde van eerder genomen maatregelen. Zo verhoogde de pensioenhervorming van 1996 de loopbaanvoorwaarde om een rustpensioen te kunnen genieten vóór de wettelijke pensioenleeftijd geleidelijk aan naar 35 jaar en introduceerde het Generatiepact in 2005 strengere loopbaanvoorwaarden om aanspraak te kunnen maken op het brugpensioen. Eén van de doelstellingen van deze benadering in dit hoofdstuk is het vergelijken van de resultaten van de concrete maatregel met de technische analyse (S1) die de SCvV doorgaans voert en waar de werkgelegenheidsgraad van de ouderen evolueert naar een niveau dat vergelijkbaar is met het gemiddeld niveau van EU-landen die op dit vlak performant scoren op Europees niveau²¹. De SCvV wil met andere woorden evalueren hoever een concrete maatregel die gericht is op een verhoging van de effectieve uitstapleeftijd uit het actieve leven ons bij deze doelstelling kan brengen.

3.1. De maatregel

In 2011 bedraagt de loopbaanvoorwaarde om aanspraak te kunnen maken op een vervroegd pensioen tussen 60 en 65 jaar 35 jaar in de pensioenregelingen van de werknemers en de zelfstandigen. In de pensioenregeling van de overheidssector is deze loopbaanvoorwaarde minder streng en bedraagt ze 5 jaar (de loopbaanvoorwaarde om recht te hebben op het minimumpensioen bedraagt 20 jaar). Om op 60 jaar in aanmerking te komen voor een brugpensioen, moeten de mannen over een loopbaan van 30 jaar beschikken, maar die loopbaanduur wordt vanaf 2012 opgetrokken tot 35 jaar volgens de wet betreffende het Generatiepact. Dezelfde wet voorziet ook in een verhoging van de vereiste loopbaanduur voor vrouwen die met brugpensioen willen gaan, maar met een langere overgangsperiode: de loopbaanduur bedraagt momenteel 26 jaar en zal geleidelijk stijgen tot 35 jaar in 2028.

De gevoeligheidsanalyse veronderstelt voor de pensioenregelingen een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar vanaf 2017, het eerste projectiejaar van deze variant, of een stijging van 5 jaar voor de werknemers- en zelfstandigenregeling. De loopbaanvoorwaarde voor de overheidssector wordt afgestemd op die van de twee andere regelingen, namelijk 40 jaar, wat een verhoging van 35 jaar betekent ten opzichte

---

²¹ Namelijk een werkgelegenheidsgraad van ouderen van meer dan 60%.

van de huidige weinig strenge loopbaanvoorwaarde. Wat het brugpensioen betreft²², bedraagt de loopbaanduur tevens 40 jaar vanaf 2017 voor mannen. Voor vrouwen die met brugpensioen willen gaan, wordt de loopbaanduur verhoogd met 5 jaar in 2017 (of een duur van 35 jaar) en nadien geleidelijk opgetrokken tot 40 jaar in 2028.

Tabel 23 De loopbaanvoorwaarde in het referentiescenario en in de gevoeligheidsanalyse S2

	Pensioenregelingen				Brugpensioen			
	Werknemer en zelfstandige		overheidssector		mannen		vrouwen	
	Referentie-scenario	analyse S2	Referentie-scenario	analyse S2	Referentie-scenario	analyse S2	Referentie-scenario	analyse S2
2011	35	35	5	5	30	30	26	26
2012	35	35	5	5	35	35	28	28
2017	35	40	5	40	35	40	30	35
2020	35	40	5	40	35	40	32	37
2024	35	40	5	40	35	40	34	39
2028 en +	35	40	5	40	35	40	35	40

3.2. De basisgegevens

Om de draagwijdte van de maatregel te evalueren, heeft de SCvV van de bevoegde instellingen statistieken gekregen over de verdeling in 2008 van de nieuwe pensioen- en brugpensioengerechtigden per toetredingsleeftijd en per loopbaanduur. Tabel 24 toont die statistieken voor de mannelijke pensioengerechtigden in de werknemersregeling.

Tabel 24 Toetreding tot het rustpensioen in 2008 per leeftijd en volgens loopbaanduur - mannen uit de werknemersregeling (zuivere loopbanen)

Loopbaanduur	35 -	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45
Toetredingsleeftijd											
60 jaar	168	97	169	262	355	477	558	672	699	608	1827
61 jaar	32	14	18	19	23	30	42	48	59	87	372
62 jaar	25	5	9	12	14	25	28	41	48	59	403
63 jaar	18	3	6	7	5	9	16	20	35	31	307
64 jaar	29	1	1	1	1	6	11	14	11	22	339
65 jaar en +	1340	102	114	149	170	217	305	475	559	688	12232

Die statistieken maken het mogelijk, per toetredingsleeftijd tot het rustpensioen, het aantal personen te bepalen die niet voldoen aan een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar. Er kan worden bepaald met hoeveel jaar die personen hun pensioen zouden moeten uitstellen: de personen die zouden toetreden op 60 jaar met een loopbaan van 39 jaar moeten hun pensioen met één jaar uitstellen, zij die zouden toetreden op 60 jaar met een loopbaan van 38 jaar moeten hun pensioen met 2 jaar uitstellen, ... zij die zouden toetreden op 60 jaar en met een loopbaanduur van minder dan 36 jaar moeten wachten op de wettelijke pensioenleeftijd van 65 jaar om met pensioen te kunnen gaan. Uit de RVP-statistieken blijkt dus dat als een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar wordt opgelegd voor het vervroegd pensioen, 18 % van de individuen die oorspronkelijk op 60 jaar met pensioen zouden gaan, hun pensioen moeten uit-

²² De wet voorziet in de mogelijkheid om met brugpensioen te gaan vanaf 58 jaar wegens 'zware beroepen' met een loopbaanvoorwaarde van 35 jaar. De gevoeligheidsanalyse trekt de loopbaanvoorwaarde ook op met 5 jaar voor deze uitzonderingsregeling.

stellen, met één jaar voor 6 % van de oorspronkelijke pensioneringen op 60 jaar, met twee jaar voor 4 %, ... met 5 jaar (wettelijke pensioenleeftijd) voor 3 % (Tabel 25).

Tabel 25 Verdeling per leeftijd van toetreding tot het pensioen na verhoging van de loopbaanvoorwaarde volgens de oorspronkelijke toetredingsleeftijd - mannen uit de werknemersregeling, jaar 2008
in %

Oorspronkelijke toetredingsleeftijd :	60 jaar	61 jaar	62 jaar	63 jaar	64 jaar	65 jaar
Toetredingsleeftijd na het verhogen van de loopbaanvoorwaarde :						
60 jaar	82					
61 jaar	6	86				
62 jaar	4	3	90			
63 jaar	3	3	2	91		
64 jaar	2	2	2	1	92	
65 jaar	3	6	6	7	8	100
Totaal	100	100	100	100	100	100

Er zijn gelijkaardige statistieken beschikbaar voor de bruggepensioneerden. Hier zouden bepaalde personen die geen loopbaan van 40 jaar hebben vóór de leeftijd van 65 jaar trouwens definitief afstand moeten doen van het voordeel van het brugpensioen.

3.3. Een evolutie van de verdeling per leeftijd en loopbaanduur van de toetreders tot pensioen en brugpensioen (in het referentiescenario)

De voorgestelde gevoeligheidsanalyse verhoogt de loopbaanvoorwaarde voor een vervroegd pensioen in de verschillende pensioenregelingen en voor een brugpensioen tot 40 jaar vanaf 2017. Het is dus nodig om zich vragen te stellen over de manier waarop de oorspronkelijke verdelingen van de toetreders tot het (brug)pensioen per leeftijd en loopbaanduur in de toekomst zouden kunnen evolueren. Er zijn twee fundamentele vragen. De eerste vraag is hoe de loopbaanduur van mannen en vrouwen gemiddeld zou kunnen evolueren, en meer precies hoe die gemiddelde loopbaanduren zouden kunnen evolueren voor zij die respectievelijk met brugpensioen, rustpensioen in de werknemersregeling, rustpensioen in de zelfstandigenregeling en rustpensioen in de overheidssector willen gaan. De tweede vraag is hoe de verdelingen van de pensioneringen naar leeftijd en loopbaanduur zouden kunnen evolueren rond de evolutie van de in aanmerking genomen gemiddelde loopbaanduren.

3.3.1. Evolutie van de gemiddelde loopbaanduren per geslacht en per (brug)pensioenregeling

De SCvV presenteert geregeld in haar jaarverslag de indicator 'effectieve uitstapleeftijd van de beroepsbevolking'²³. Die indicator raamt de gemiddelde uitstapleeftijd uit de arbeidsmarkt volgens de evolutie van de vrouwelijke en mannelijke activiteitsgraden per leeftijdscategorie van 5 jaar. Aldus kan men door, om de 5 jaar, de activiteitsgraad van de 30-34-jarigen te volgen, terwijl die generatie achtereenvolgens 35-39 jaar, ...60-64 jaar bereikt, nagaan welk aandeel van de individuen van de generatie de arbeidsmarkt heeft verlaten op respectievelijk 35, 40, ... 60 jaar en een gemiddelde uitstapleeftijd van de beroepsbevolking berekenen.

²³ Zie bijvoorbeeld het jaarverslag 2010 van de SCvV, p.55.

Door op dezelfde manier de evolutie van de activiteitsgraden op jonge leeftijd (bijvoorbeeld van 15 tot 29 jaar) van een generatie te volgen, is het mogelijk een instapleeftijd op de arbeidsmarkt voor die generatie te berekenen. Het verschil tussen de instapleeftijd en de uitstapleeftijd van een generatie geeft een raming van de loopbaanduur van de generatie.

Die benadering levert vrij goede resultaten voor de mannelijke loopbaanduur. De aldus geraamde loopbaanduur voor de generatie mannen tussen 60 en 65 jaar in 2008 leunt heel dicht aan bij de gemiddelde loopbaanduur van de mannen die in dat jaar met pensioen zijn gegaan in de werknemersregeling, in de zelfstandigenregeling of bij de overheid. Voor de vrouwen geeft die benadering een sterk verschillend resultaat wat betreft de gemiddelde loopbaanduur in 2008 voor de nieuwe gerechtigden in de verschillende pensioenregelingen. De methode overschat sterk de vrouwelijke loopbaanduur, vooral omdat er onvoldoende rekening wordt gehouden met de grotere versnippering van de vrouwelijke loopbanen (vroegtijdige uitstap uit het beroepsleven, laattijdige toetreding op de arbeidsmarkt, onderbroken loopbanen,...).

Door de historische waarnemingen van de activiteitsgraden per leeftijdscategorie te koppelen aan de resultaten van de SCvV-projectie ter zake, kan de evolutie van de mannelijke loopbaanduur geraamd worden over een langetermijnhorizon. Vooral door meer laattijdige toetredingen tot de arbeidsmarkt (weerspiegeling van de voortzetting van studies in de loop van de generaties), zou de mannelijke loopbaanduur geleidelijk verminderen in de loop van de komende jaren. Die vermindering zou in de grootteorde van 1,5 jaar liggen begin de jaren 2030 (periode waarin de daling van de mannelijke loopbaanduur op zijn einde komt). Die evolutie van de gemiddelde duur van het beroepsleven van de mannen moet nog worden vertaald op het niveau van de gemiddelde loopbaanduur van de nieuwe gerechtigden in de verschillende pensioenregelingen.

In de pensioentakken van de werknemers- en zelfstandigenregeling en in de brugpensioentak, gaat de SCvV, voor de nieuwe mannelijke gerechtigden, uit van de hypothese van een vermindering van de gemiddelde loopbaanduur met 1,5 jaar. De gemiddelde loopbaanduur van de nieuwe gerechtigden zou dus geleidelijk afnemen van 42,4 jaar in 2008 tot 40,9 jaar in 2032 in de pensioentak van de werknemersregeling. Die gemiddelde duur zou afnemen voor de mannen van 40,2 tot 38,7 jaar in de pensioentak van de zelfstandigenregeling en van 40,9 tot 39,4 jaar in de brugpensioentak. Voor de pensioenregeling van het openbaar ambt gaat de SCvV uit van een stabilisering van de loopbaanduur. Die hypothese is gebaseerd op het feit dat de verwachte vermindering van de globale loopbaanduur (bepaald op basis van de evolutie van de activiteitsgraden) het gevolg is van een voortzetting van de studies. De studiejaren worden echter, vanaf een bepaald niveau, verrekend in de bepaling van de loopbaanduur die in aanmerking komt voor de berekening van het ambtenarenpensioen.

Tabel 26 Evolutie van de gemiddelde loopbaanduur van nieuwe gerechtigden per tak

<i>In jaren</i>	2008	2032	2008-2032
Mannen			
Pensioen - werknemersregeling	42,4	40,9	-1,5
Pensioen - openbaar ambt	37,3	37,3	0
Pensioen - zelfstandigenregeling	40,9	39,4	-1,5
Brugpensioen	40,9	39,4	-1,5
Vrouwen			
Pensioen - werknemersregeling	31,9	38,9	+7
Pensioen - openbaar ambt	34,8	36,0	+1,3
Pensioen - zelfstandigenregeling	23,0	30,0	+7
Brugpensioen	40,1	38,9	-1,2

Voor de hierboven vermelde redenen, werd de benadering waarbij de evolutie van de loopbaanduur werd afgeleid van de evolutie van de activiteitsgraden per leeftijdscategorie niet gekozen voor vrouwen. De SCvV is ervan uitgegaan dat de vrouwelijke loopbaanduur in zekere mate convergeert naar haar mannelijk equivalent. Voor de nieuwe vrouwelijke gerechtigden van de pensioentak van de werknemersregeling bedraagt de gemiddelde loopbaanduur in 2008 32 jaar. Dat is meer dan 10 jaar minder dan bij de mannen. De SCvV gaat uit van de hypothese dat, door de grotere participatie van de vrouwen op de arbeidsmarkt, dat verschil kleiner wordt. Dat verschil wordt arbitrair verondersteld twee jaar te zijn op lange termijn (wat ongeveer overeenstemt met het geraamd verschil op lange termijn –waarbij de vrouwelijke loopbanen veel minder versnipperd zijn- tussen de loopbaanduur van de vrouwen en van de mannen, berekend op basis van de methode van de activiteitsgraad). De vrouwelijke loopbaanduur in de pensioentak van de werknemersregeling zou dus stijgen van 31,9 jaar in 2008 tot 38,9 jaar in het begin van de jaren 2030. In de zelfstandigenregeling is de gemiddelde loopbaanduur van de vrouwen die in 2008 met pensioen gaan beduidend korter dan in de werknemersregeling, of respectievelijk een loopbaan van 23 en 32 jaar. Die cijfers hebben betrekking op vrouwen met een zuivere loopbaan (loopbaan uitsluitend in één van de twee regelingen). De hypothese wordt gesteld dat, net als voor de vrouwelijke werknemers, de loopbaanduur van de vrouwen die met pensioen gaan in de zelfstandigenregeling met 7 jaar zou stijgen over de projectieperiode, van 23 jaar in 2008 tot 30 jaar midden de jaren 2030. In het pensioenstelsel van het openbaar ambt is er slechts een verschil van 2,5 jaar tussen de gemiddelde loopbaanduur van de nieuwe mannelijke en vrouwelijke gerechtigden in 2008, of respectievelijk een loopbaan van 37,3 en 34,8 jaar. De hypothese wordt gesteld dat dit verschil geleidelijk verkleint en slechts 1,3 jaar zou bedragen in het begin van de jaren 2030 (of de helft van het initieel verschil). Hetzelfde principe van een halvering van het initieel verschil tussen mannen en vrouwen wordt toegepast in de brugpensioentak.

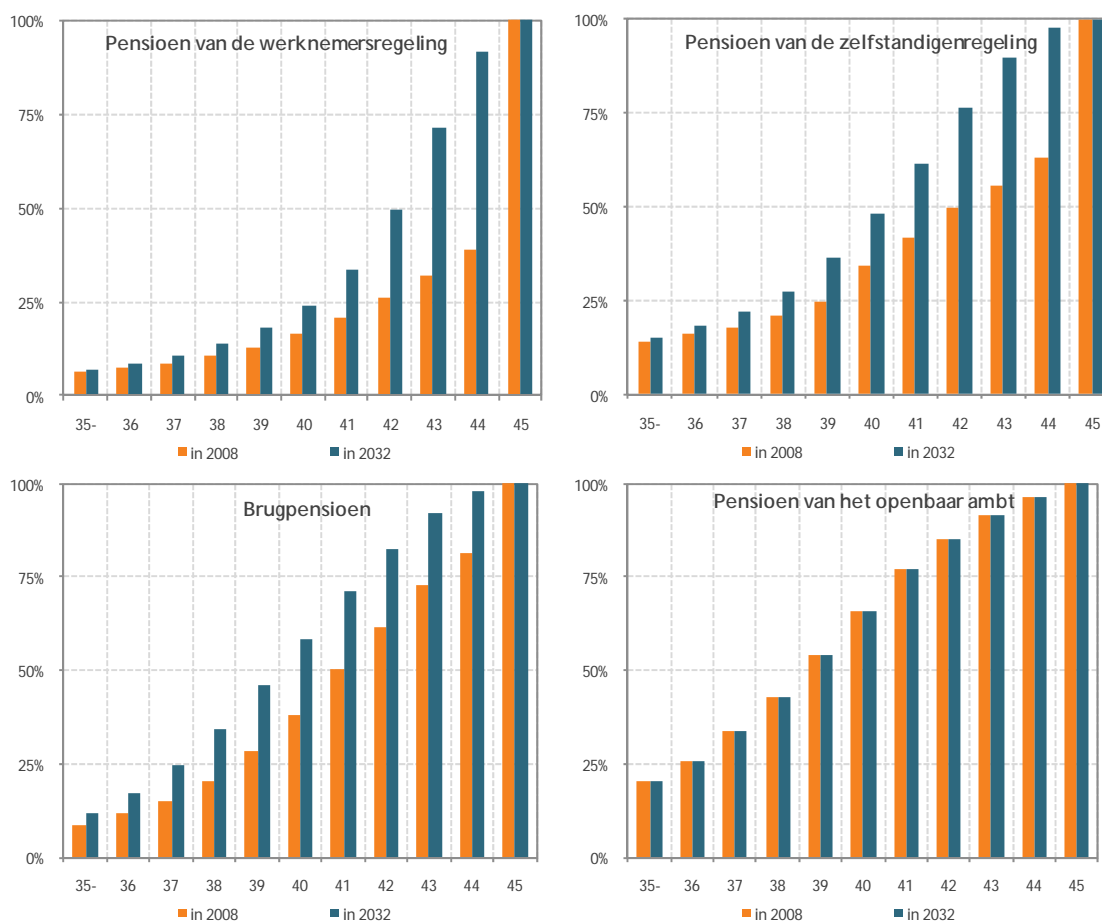
3.3.2. Evolutie van de verdeling van de pensioneringen per loopbaanduur en leeftijd

Na het bepalen van de manier waarop de gemiddelde loopbaanduur in de verschillende takken kan evolueren, is het nodig om te bepalen hoe de verdeling van de pensioneringen per leeftijd en per loopbaanduur zou kunnen evolueren (in een context waarin de loopbaanvoorwaarden niet evolueren).

Voor de mannen gaat de SCvV ervan uit dat de vermindering van de gemiddelde loopbaanduur vooral voortvloeit uit een daling van het oorspronkelijk aantal personen binnen de categorieën met een lange

loopbaanduur. Anders gezegd, de verdelingen werden gewijzigd volgens het principe: hoe langer de loopbaanduur van de categorie, hoe groter de vermindering van het oorspronkelijk aantal personen binnen die categorie van loopbaanduur²⁴. Dat principe werd toegepast op de verdelingen van de loopbaanduur van de verschillende toetredingsleeftijden van de verschillende regelingen. Zo verschuift het zwaartepunt van de verdelingen van de loopbaanduur naar links (naar de kortste loopbaanduur). Figuur 6 toont het histogram van de gecumuleerde frequentie van de verdelingen van de loopbaanduur in de verschillende regelingen in 2008 en 2032 (zonder onderscheid naar toetredingsleeftijd in de regeling).

Figuur 6 Gecumuleerde frequenties van de pensioneringen per loopbaanduur : evolutie per tak tussen 2008 en 2032 - nieuwe mannelijke gerechtigden
in %

In de werknemersregeling zou ongeveer 50 % van de nieuwe pensioengerechtigden in 2032 een loopbaan hebben van minder dan 43 jaar, terwijl in 2008 een meerderheid (iets meer dan 60 %) van de gerechtigden een loopbaan van 45 jaar of meer had. Het aandeel van gerechtigden met een loopbaan korter dan 40 jaar zou tegelijkertijd toenemen van 13 % tot 18 %. In de zelfstandigenregeling zou het aandeel nieuwe gerechtigden met een loopbaanduur korter dan 40 jaar stijgen van 25 % tot 36 % tussen 2008 en 2032. Binnen de brugpensioentak zou dat aandeel toenemen van 29 % tot 46 % in de loop van

²⁴ Het finaal aantal personen van een categorie wordt jaar na jaar bepaald als:

- het oorspronkelijk aantal van de categorie,
- verminderd met de daling van het oorspronkelijk aantal personen van de categorie,
- vermeerderd met de daling van het oorspronkelijk aantal personen van de categorie met een hogere loopbaanduur.

dezelfde periode. De figuur toont ook de verdeling van de toetredingen per loopbaanduur in de pensioenregeling van het openbaar ambt. Net zoals de gemiddelde loopbaanduur, evolueert die verdeling niet in de projectie voor de mannelijke gerechtigden binnen het openbaar ambt.

Voor de vrouwen worden de verdelingen van de pensioneringen in 2008 per loopbaanduur gekenmerkt door een aanzienlijk aandeel gerechtigden met een loopbaan korter dan 35 jaar. Zo zou binnen de pensioentak van de werknemersregeling 39 % van de nieuwe gerechtigden in 2008 een loopbaan korter dan 35 jaar hebben. Voor de pensioentak van de zelfstandigenregeling en de nieuwe pensioenen van het openbaar ambt bedragen die percentages respectievelijk 82 % en 31 %. Voor de brugpensioenen is de situatie helemaal anders aangezien daar een loopbaanvoorwaarde van 26 jaar noodzakelijk is om recht te hebben op een brugpensioen.

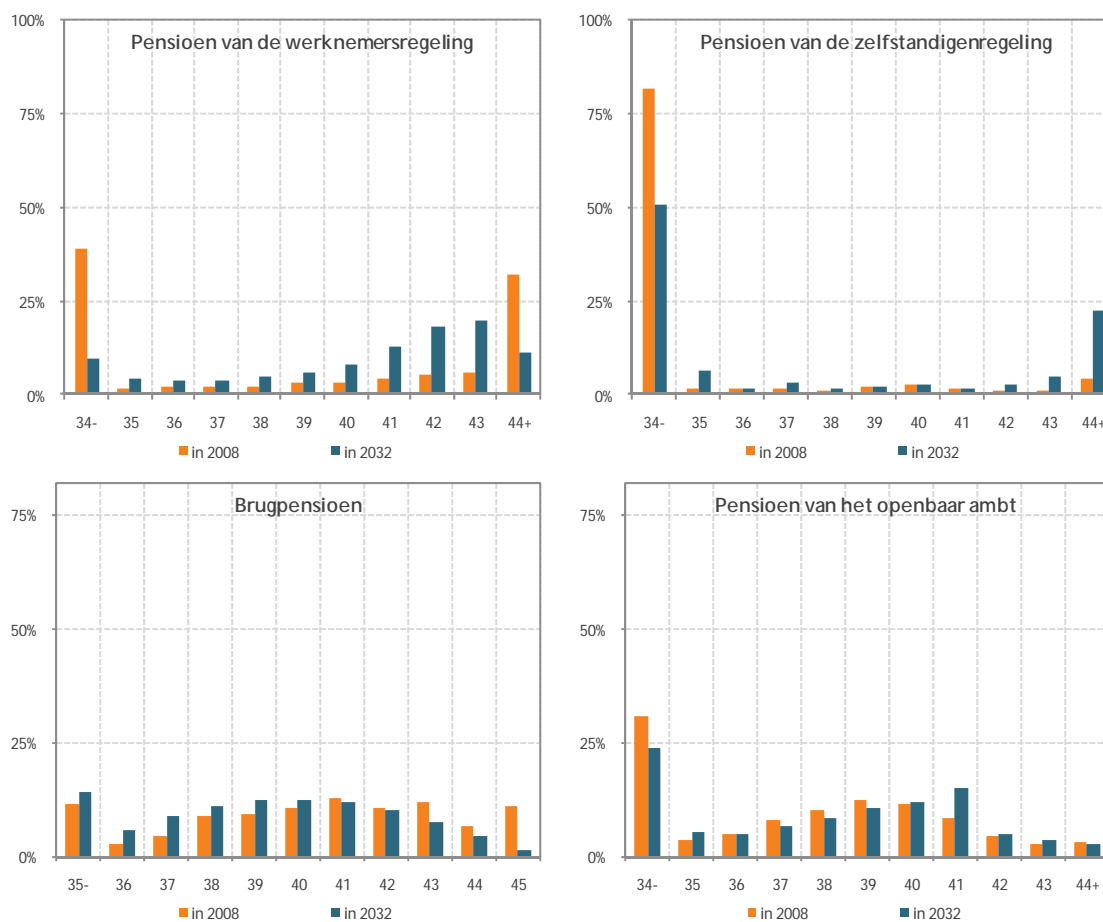
Naast de hypothesen inzake de evolutie van de gemiddelde loopbaanduur van de vrouwelijke gerechtigden in de verschillende takken (zie boven), worden twee hypothesen opgenomen met betrekking tot de langetermijnevolutie van die verdelingen. De eerste hypothese houdt verband met het aandeel gerechtigden met een loopbaan korter dan 35 jaar. In de werknemersregeling wordt dat aandeel (6 % voor de mannen) verondersteld geleidelijk af te nemen van 39 % in 2008 tot 10 % in het begin van de jaren 2030. In de zelfstandigenregeling wordt op lange termijn een afname van dat aandeel met 30 procentpunt verondersteld: van 82 % in 2008 tot 51 % in het begin van de jaren 2030 (12 % voor de mannen). In het openbaar ambt stelt de SCvV als hypothese dat, net zoals in de werknemersregeling, het aandeel van de vrouwelijke gerechtigden met een loopbaan korter dan 35 jaar op lange termijn evolueert naar een niveau dat 4 procentpunt hoger ligt dan dat van de nieuwe mannelijke gerechtigden in die tak. Voor de nieuwe vrouwelijke gerechtigden van een ambtenarenpensioen zou dat aandeel dalen van 31 % in 2008 tot 24 % in het begin van de jaren 2030 (20 % voor de nieuwe mannelijke gerechtigden).

De tweede hypothese heeft betrekking op de evolutie (voor de vrouwelijke gerechtigden) van de verdelingen van de pensioneringen per loopbaanduur binnen de categorie loopbanen van 35 jaar en langer. Allereerst zijn de aantallen die de categorie loopbaanduur korter dan 35 jaar verlaten, arbitrair verdeeld over de overige categorieën. Daarnaast zijn de aantallen van die categorieën loopbaanduur van 35 jaar en langer bijgesteld, zodat de gemiddelde loopbaanduur berekend over de bijgestelde verdeling overeenstemt met de evolutie van de gewenste gemiddelde loopbaanduur. Die bijstelling gebeurt volgens het principe dat werd toegepast om de verdelingen per loopbaanduur bij de mannen te doen toenemen, namelijk: hoe langer de loopbaanduur van de categorie, hoe groter de vermindering van het oorspronkelijk aantal van die categorie loopbaanduur.

Binnen de brugpensioentak wordt de gemiddelde loopbaanduur verondersteld geleidelijk te dalen van 40,1 tot 38,9 jaar. Die vermindering vertaalt zich, net zoals voor de mannelijke gerechtigden van de verschillende takken, in een daling van het oorspronkelijk aantal van een categorie die des te sterker is naarmate de loopbaanduur van die categorie langer is.

Die interacties van hypothesen leiden tot de evoluties van de verdelingen van de toetredingen per loopbaanduur in Figuur 7.

Figuur 7 Frequentie van de pensioneringen per loopbaanduur: evolutie per tak tussen 2008 en 2032 - nieuwe vrouwelijke gerechtigden
in %

3.4. Het uitstel van pensioen of brugpensioen

De verdelingen van de toetredingen per loopbaanduur in de verschillende bestudeerde takken maken het mogelijk te bepalen in welke mate de gerechtigden, als gevolg van de invoering van een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar, verplicht zouden worden hun toetreding tot de verschillende pensioenregelingen uit te stellen (en in het geval van de brugpensioenen zelfs geen toegang meer zouden hebben tot de regeling).

Tabel 27 toont het potentiële uitstel van pensioen in de werknemersregeling in 2032. 31 % van de mannen die op 60-jarige leeftijd met pensioen zouden gaan in de referentiesimulatie (waarin de loopbaanvoorwaarde om vervroegd een pensioen te ontvangen 35 jaar bedraagt), zouden verplicht worden hun toetreding tot het rustpensioen uit te stellen ten gevolge van het optrekken van de loopbaanvoorwaarde tot 40 jaar. 10 % van de gepensioneerden die op 60-jarige leeftijd zouden togetreden zijn volgens een loopbaanvoorwaarde van 35 jaar zouden de toetreding tot het rustpensioen uitstellen met een jaar,..., 4 % met vijf jaar. In de werknemersregeling zouden meer vrouwen verplicht zijn hun toetreding tot het rustpensioen uit te stellen als gevolg van de verhoging van de loopbaanvoorwaarde. 38 % van die vrouwen die op 60-jarige leeftijd zouden toetreden, zijn verplicht hun pensioen uit te stellen.

Tabel 27 Verdeling per leeftijd van de pensioneringen na verhoging van de loopbaanvoorwaarde volgens de oorspronkelijke toetredingsleeftijd
in %, werknemersregeling, jaar 2032

MANNEN						
Oorspronkelijke toetredingsleeftijd :	60 jaar	61 jaar	62 jaar	63 jaar	64 jaar	65 jaar
Toetredingsleeftijd na verhoging van de loopbaanvoorwaarde:						
60 jaar	69					
61 jaar	10	78				
62 jaar	8	6	84			
63 jaar	6	4	5	87		
64 jaar	4	3	3	3	89	
65 jaar	4	9	8	10	11	100
Totaal	100	100	100	100	100	100
VROUWEN						
Oorspronkelijke toetredingsleeftijd :	60 jaar	61 jaar	62 jaar	63 jaar	64 jaar	65 jaar
Toetredingsleeftijd na verhoging van de loopbaanvoorwaarde:						
60 jaar	62					
61 jaar	12	77				
62 jaar	9	6	81			
63 jaar	7	5	4	76		
64 jaar	5	4	3	5	76	
65 jaar	5	8	12	19	24	100
Totaal	100	100	100	100	100	100

Tabel 28 geeft een overzicht van het uitstel in de verschillende takken. Binnen de pensioentak van de werknemersregeling zou 90 % van de mannelijke gerechtigden die volgens de loopbaanvoorwaarde van 35 jaar met pensioen gaan op 2032, nog steeds op pensioen gaan in 2032 volgens de loopbaanvoorwaarde van 40 jaar. Door de invoering van die loopbaanvoorwaarde van 40 jaar zou 3,4 % van de mannelijke gerechtigden van de werknemersregeling hun toetreding moeten uitstellen met 1 jaar, 2,5 % met twee jaar... Dat komt overeen met een gemiddeld uitstel van 0,2 jaar binnen die tak. Het is logischerwijs in het openbaar ambt, waar in de referentiesimulatie de loopbaanvoorwaarde 5 jaar bedraagt en veel personen op 60-jarige leeftijd met pensioen gaan, dat het uitstel (verhoudingsgewijs) het grootst zou zijn: als gevolg van de nieuwe loopbaanvoorwaarde van 40 jaar zou slechts 43,1 % van de vrouwen die aanvankelijk in 2032 met pensioen zouden gaan, datzelfde jaar ook met pensioen gaan. Bijna 19 % van die vrouwen zijn verplicht hun pensioen met 5 jaar uit te stellen. Gemiddeld zouden de vrouwelijke gerechtigden 1,8 jaar later toetreden tot de pensioenregeling van het openbaar ambt. Merk op dat binnen de brugpensioentak een bepaald aantal personen niet meer zou toetreden als gevolg van de verhoging van de loopbaanvoorwaarde. Dat aantal zou iets meer dan 10 % bedragen in 2032.

Tabel 28 De duur van het uitstel van de (brug)pensionering per regeling
in % van de toetredingen per tak en per geslacht van het referentiescenario

Uitstel van	0	1 jaar	2 jaar	3 jaar	4 jaar	5 jaar	6 jaar	treden niet meer toe	Gemiddelde uitstel ^a
MANNEN									
Pens. Werkn.	90,0	3,4	2,5	1,9	1,4	0,9			0,2
Pens. Zelfst.	81,7	6,8	4,4	2,5	2,5	2,0			0,4
Pens. Op. Sector	56,4	11,1	10,3	7,8	6,1	8,3			1,2
Brugpensioen	53,9	10,6	8,8	6,7	4,4	2,0	0,6	13,0	0,9
VROUWEN									
Pens. Werkn.	88,7	3,8	2,9	2,1	1,5	1,0			0,3
Pens. Zelfst.	91,8	2,1	2,0	1,7	1,2	1,2			0,2
Pens. Op. Sector	43,1	11,8	10,0	8,0	8,4	18,6			1,8
Brugpensioen	48,2	12,1	10,9	8,5	5,1	2,7	1,3	11,3	1,1

^a: Gemiddeld uitstel uitgedrukt in jaren, berekend voor de gezamenlijke gerechtigden, behalve voor de brugpensioentak, waarin de personen die niet meer toetreden niet worden opgenomen in de berekening.

3.5. De resultaten

De voorgaande analyse maakt het mogelijk de omvang van het uitstel van pensioen en brugpensioen te ramen na een verhoging van de loopbaanvoorwaarde tot 40 jaar. De vraag is ook welk gedrag de individuen zullen aannemen die hun pensioen of brugpensioen uitstellen. De impliciet gestelde micro-economische hypothese door de SCvV is dat de toekomstige gepensioneerden hun verblijf in andere statuten van de regeling van waaruit ze met pensioen gaan, zullen verlengen. Zo zullen degenen uit de werknemersregeling langer aan het werk, werkloos of in invaliditeit blijven aangezien het mogelijk behoud in die verschillende statuten, per leeftijd tussen 60 en 64 jaar, gelijk toeneemt (dezelfde proportionele toename van de verschillende mogelijkheden). Op macro-economisch niveau, stelt de SCvV als hypothese dat de bestudeerde maatregel geen invloed heeft op de werkloosheidsgraad op lange termijn. Die bedraagt 8 % zoals in het referentiescenario van de SCvV terwijl hij zou dalen tot 6,5 % in de gevoeligheidsanalyse S1.

Tabel 29 toont de resultaten van de gevoeligheidsanalyse S2 inzake de arbeidsmarkt. In vergelijking met het referentiescenario, stijgen de indicatoren van de arbeidsmarkt minder sterk dan in de gevoeligheidsanalyse S1. De werkgelegenheidsgraad bedraagt bijvoorbeeld 68,7% in 2060 in de gevoeligheidsanalyse S2, of 0,7 procentpunt meer dan in het referentiescenario, terwijl dat verschil ten opzichte van het referentiescenario 2,7 procentpunt bedraagt in de gevoeligheidsanalyse S1. De hoofdrede van die geringere verbetering van de performanties op de arbeidsmarkt berust in het feit dat in de huidige gevoeligheidsanalyse de werkloosheidsgraad op lange termijn ongewijzigd blijft ten opzichte van het referentiescenario. Geringere verbetering op het vlak van de activiteitsgraad (in vergelijking met het referentiescenario, verhoging met 0,8 procentpunt in deze gevoeligheidsanalyse tegenover 1,7 procentpunt in analyse S1) draagt ook bij tot dat fenomeen. Merk op dat in beide gevoeligheidsanalyses de vervroegde uittredingen een gelijkaardige daling vertonen (8% van de bevolking van 60-64 jaar). Het aantal bruggepensioneerden daalt duidelijk minder uitgesproken in de huidige gevoeligheidsanalyse dan in gevoeligheidsanalyse S1 (daling met respectievelijk 1 procentpunt en 5,1 procentpunt).

Tabel 29 Indicatoren van de arbeidsmarkt, toestand in 2060 - gevoeligheidsanalyse S2, verschil van de gevoeligheidsanalyse S2 met de referentieprojectie en verschil van de gevoeligheidsanalyse S1 met de referentieprojectie
in %

	S2	S2-referentie	S1-referentie
Werkgelegenheidsgraad (in % van de bevolking 15-64 jaar)	68,7	0,7	2,7
15-54 jaar	71,1	0,0	0,5
55-64 jaar	53,8	3,9	12,7
Werkloosheidsgraad	8,0	0,0	-1,5
Activiteitsgraad	74,7	0,8	1,7
Brugpensioengraad	5,8	-1,0	-5,1
p.m. : Vervroegde uittreding (in % bevolking 60-64 jaar)	29,5	-8,0	-8,3

Wat betreft de budgettaire kosten van de vergrijzing zijn de resultaten uiteraard ook minder gunstig in deze gevoeligheidsanalyse dan in de gevoeligheidsanalyse S1 (zie Tabel 30). Enerzijds stijgt de werkgelegenheid duidelijk minder in de huidige gevoeligheidsanalyse. Minder winsten op het vlak van werkgelegenheid staat synoniem met een geringere dynamiek van de economische groei. Die geringere stijging van het economisch draagvlak is de voornaamste verklarende factor van de veel zwakkere daling van de budgettaire kosten van de vergrijzing in deze analyse met een verhoging van de loopbaanvoorwaarde dan in de meer traditionele gevoeligheidsanalyse S1. Bovendien wordt in de huidige gevoeligheidsanalyse de hypothese van een werkloosheidsgraad van 8 % gesteld, terwijl in de gevoeligheidsanalyse S1 de SCvV uitgaat van werkloosheidsgraad van 6,5%, als weerspiegeling van een structurele verbetering van de werking van de arbeidsmarkt. Die daling van de werkloosheidsgraad op lange termijn maakt het mogelijk, in de gevoeligheidsanalyse S1, aanzienlijke besparingen inzake werkloosheidsuitgaven te genereren. Tot slot, de invoering van een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar leidt tot een kleinere vermindering van het aantal brugpensioengerechtigden dan in de traditionele gevoeligheidsanalyse, wat leidt tot een duidelijk beperktere daling van de uitgaven terzake.

In afwezigheid van maatregelen die gericht zijn op een structurele verbetering van de werking van de arbeidsmarkt, zou de invoering van een loopbaanvoorwaarde van 40 jaar in de verschillende pensioenregelingen en in de brugpensioentak dus slechts een beperkte impact hebben op de budgettaire kosten van de vergrijzing (daling met 0,1 procentpunt ten opzichte van de referentieprojectie).

Tabel 30 De budgettaire kosten van de vergrijzing 2010-2060- gevoeligheidsanalyse S2 , verschil met de referentieprojectie en verschil van de gevoeligheidsanalyse S1 met de referentieprojectie
in % van het bbp

Componenten van de budgettaire kosten van de vergrijzing	S2	S2-referentie	S1-referentie
Pensioenen	4,2	-0,1	-0,6
- werknemersregeling	2,4	-0,1	-0,4
- zelfstandigenregeling	0,2	0,0	0,0
- overheidsector	1,6	0,0	-0,2
Gezondheidszorg	3,0	0,0	-0,1
Arbeidsongeschiktheid	0,0	0,0	-0,1
Werkloosheid	-0,9	0,0	-0,2
Brugpensioen	-0,2	0,0	-0,2
Kinderbijslag	-0,3	0,0	-0,1
Overige sociale uitgaven	-0,3	0,0	0,0
Totaal	5,5	-0,1	-1,3

4. Sociale houdbaarheid van de vergrijzing

Naast de budgettaire houdbaarheid onderzoekt de SCvV ook de sociale houdbaarheid van de vergrijzing. Doorgaans wordt sociale houdbaarheid of adequaatheid van pensioenen op basis van twee criteria onderzocht: enerzijds of pensioenen in staat zijn om ouderen te beschermen tegen armoede en anderzijds of gepensioneerden hun levensstandaard op een redelijk niveau kunnen behouden na hun pensionering.

Deze analyse gebeurt vanuit twee perspectieven. In een eerste deel wordt de actuele situatie van adequaatheid besproken aan de hand van de resultaten van de European Union Survey on Income and Living Conditions (EU-SILC) voor België en een vergelijking met de buurlanden Duitsland, Nederland en Frankrijk. In een tweede deel wordt de pensioenuadequaatheid op lange termijn voorgesteld via de resultaten van het microsimulatiemodel MIDAS.

4.1. Stand van zaken armoede bij ouderen

Armoede bij ouderen wordt in dit hoofdstuk voornamelijk benaderd vanuit de inkomensdimensie. Gegeven het *multidimensionele* karakter van armoede, betekent het hebben van een *relatief* laag inkomen echter niet noodzakelijk dat men arm is, maar wel dat men een *risico* op armoede loopt.

De armoededrempel waarop de meeste armoede-indicatoren²⁵ die hierna besproken worden gebaseerd zijn, is bepaald als 60% van het mediaan equivalent beschikbaar inkomen van gezinnen. Het beschikbaar inkomen is bevraagd via de enquête EU-SILC. Het equivalent maken van het gezinsinkomen²⁶ betekent dat het aangepast wordt in functie van de samenstelling van het gezin. Op die manier kan de levensstandaard van verschillende gezinnen vergeleken worden rekening houdend met het aantal volwassenen en kinderen binnen het gezin.

Merk op dat de bekomen armoederesultaten gevoelig zijn aan veranderingen in de equivalentieschaal, het gehanteerde percentage om de armoededrempel te bepalen of de gebruikte levensstandaardindicator (mediaan of gemiddeld inkomen). Bovendien blijft het hier gehanteerde inkomensconcept een benadering van de levensstandaard. Het beschikbaar inkomen houdt immers geen rekening met het vermogen zoals eigendom van de woning noch met voordelen in natura zoals gratis openbaar vervoer of hulp inzake gezondheidszorg (zie Kader 3). Deze elementen kunnen echter wel een ander licht werpen op de sociale armoede- en ongelijkheidsindicatoren die hierna aan bod komen, niet alleen bij een vergelijking tussen Belgische ouderen en de rest van de bevolking maar ook bij een internationale vergelijking. Vandaar dat in dit hoofdstuk ook enkele indicatoren besproken worden die hiermee rekening trachten te houden, zoals bijvoorbeeld het armoederisico op basis van een beschikbaar inkomen

---

²⁵ Voornamelijk geselecteerd uit de lijst van officiële EU-indicatoren sociale inclusie (European Commission- Social protection and social integration- Social and demography analysis, *Portfolio of indicators for the monitoring of the European strategy for social protection and social inclusion – 2009 update*, Brussels, 2009) waarbij rekening wordt gehouden met de relevantie en beschikbaarheid voor armoede-onderzoek bij ouderen.

²⁶ Door het gezinsinkomen te delen door de gecorrigeerde OESO-equivalentieschaal die bepaald is als de som van het gewicht dat aan elk gezinslid wordt toegekend (1 voor de eerste volwassene, 0,5 voor elke bijkomende volwassene en 0,3 voor elke persoon jonger dan 14 jaar).

dat rekening houdt met geïmputeerde huur²⁷. Ten slotte merken we op dat de analyse in dit hoofdstuk gebaseerd is op het (beschikbaar) inkomen en niet op een consumptie-benadering. Het kan echter zijn dat ouderen die geen armoederisico lopen omdat hun beschikbaar inkomen boven de armoededrempel ligt, toch niet in staat zijn om bepaalde uitgaven te doen zoals bijvoorbeeld het betalen van een verblijf in een rust-en verzorgingstehuis. Anderzijds kan consumptie niet alleen gefinancierd worden door het beschikbaar inkomen maar ook door het ontsparen.

Kader 3 - Methodologische noot bij de EU-SILC gegevens

Voor een goede interpretatie van de gegevens is het nuttig om te weten welke elementen al dan niet in het beschikbaar inkomen vervat zitten. Zo wordt het vermogen op zich niet tot het beschikbaar inkomen gerekend. In principe betekent dit dat er geen inkomen geïmputeerd wordt bij het inkomen van gezinnen wanneer ze eigenaar zijn van hun woning¹. Eigenaars van een woning betalen echter geen huur of lening meer af waardoor hun levensstandaard hoger zal zijn dan het beschikbaar inkomen suggereert. Indien ouderen vaker eigenaar zijn van een woning dan jongeren, wordt hun levensstandaard hierdoor mogelijk onderschat. Sinds EU-SILC 2007 berekent de Algemene Directie Statistiek en Economische Informatie (ADSEI) van de FOD Economie op vraag van Eurostat echter ook een "geïmputeerde huur". Hierdoor wordt het mogelijk om eigendom van een woning in rekening te brengen en armoederisicopercentages te berekenen die rekening houden met deze geïmputeerde huur. Deze percentages zullen in dit rapport van de SCvV, naast de "klassieke" armoedemeting, worden voorgesteld.

Het beschikbaar inkomen houdt verder ook geen rekening met goederen en diensten die gratis of aan voordelige tarieven aangeboden worden (zoals gratis openbaar vervoer, thuisverzorging, ...). Het armoederisico bij Belgische ouderen dient genuanceerd te worden indien met die elementen rekening wordt gehouden.

Inkomsten uit het vermogen (huuropbrengsten, renten, dividenden,...) worden wel opgenomen in het beschikbaar inkomen. Indien de uitbetaling van de tweede- of derdepensioenpijler in kapitaal gebeurt, worden de ontvangen kapitalen omgezet in (fictieve) renten. Hierbij plaatsen we toch een kanttekening die zeker bij een internationale vergelijking van belang is. In een land waar het tweede- en derdepijlerpensioen in het merendeel van de gevallen in kapitaal uitgekeerd wordt, zoals in België, zullen sommige geënquêteerden hun fictieve rente enkel aangeven in het jaar dat zij het kapitaal ontvangen, en niet meer de jaren daarna. In landen waar de aanvullende pijlers meestal in rente worden uitbetaald, zoals in Nederland, zal de geënquêteerde wellicht jaarlijks die rente rapporteren als inkomensbron. Bij een internationale vergelijking kan dit tot een vertekening van de resultaten leiden.

Een laatste methodologische opmerking betreft de steekproef van de enquête. Hoewel de steekproef in principe representatief is voor de totale bevolking, kan dit toch in het gedrang komen naarmate men zich meer richt op kleine groepen. Ook kunnen panelstudies, zoals de EU-SILC, te kampen krijgen met selectieve uitval (een bepaald deel van de bevolking geraakt na verloop van tijd ondervertegenwoordigd in de steekproef) waardoor conclusies op basis van evoluties doorheen de tijd met de nodige voorzichtigheid dienen te gebeuren. Ten slotte, en dit is zeker van belang bij armoedeonderzoek bij ouderen, worden in de EU-SILC geen personen ondervraagd die in een "collectief huishouden" wonen, zoals een rust-en verzorgingstehuis.

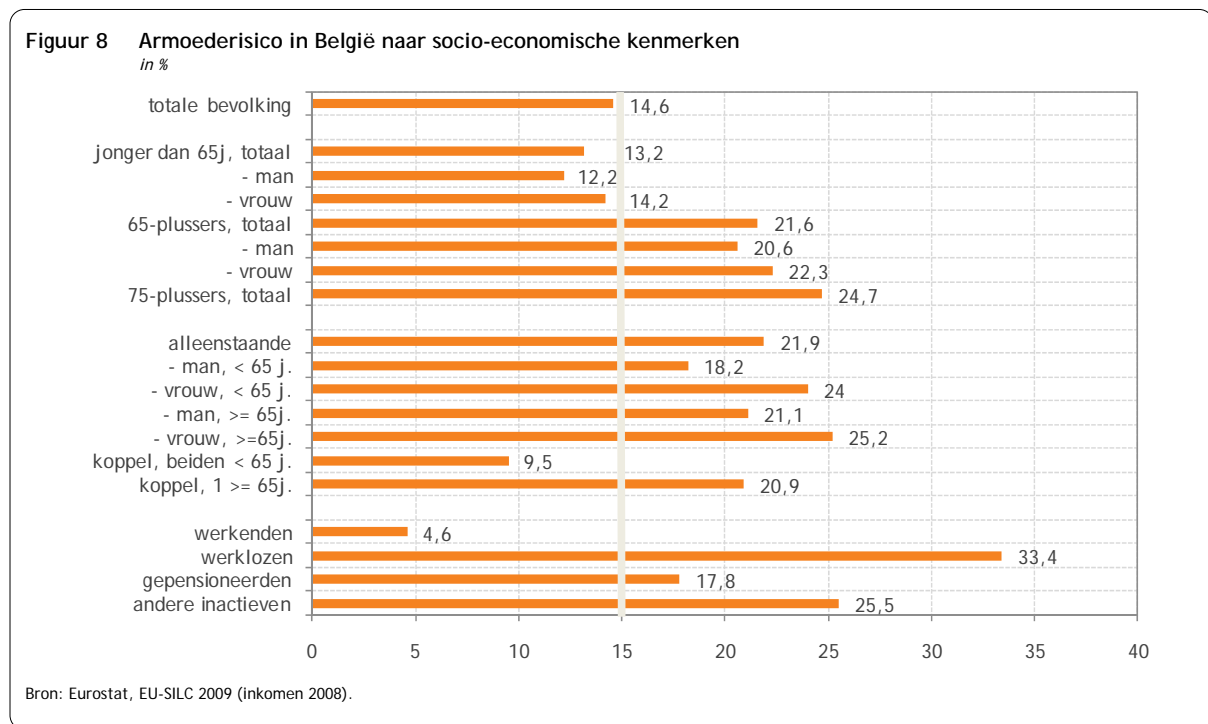
¹ Evenmin wordt er rekening gehouden met schulden onder de vorm van een afbetaling van een woonkrediet.

²⁷ Een inkomen dat geïmputeerd wordt bij eigenaars van een woning omdat ze geen huur moeten betalen of geen afbetaling van een woonkrediet hebben.

4.1.1. Situatie in België

a. Globaal overzicht

Uit de resultaten van de Belgische EU-SILC enquête 2009 blijkt dat de armoededrempel op basis van de inkomens van 2008 966 euro bedraagt. In 2008 heeft 14,6% van de bevolking een equivalent inkomen dat lager ligt dan deze drempel waardoor ze een armoederisico lopen. Figuur 8 geeft het aandeel van de bevolking met een armoederisico voor verschillende subcategorieën weer.

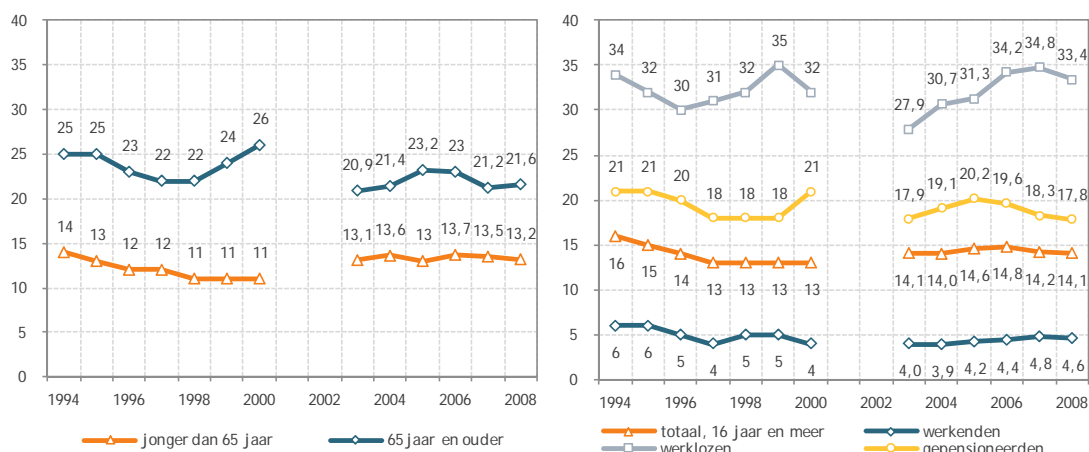

Ruim 21% van de 65-plussers heeft in 2008 een equivalent inkomen dat lager ligt dan de armoededrempel van 966 euro per maand. Dat is merkkelijk meer dan het gemiddelde voor de rest van de bevolking (13%). In het bijzonder behoren ouderen die vrouw, alleenstaand of hoogbejaard zijn tot de risicogroep. De verdeling naar activiteitsstatuut²⁸ toont dat werken een goede, maar geen volledige, bescherming tegen armoede biedt: bijna 5% van de werkenden heeft een armoederisico tegenover bijna 18% van de gepensioneerden en meer dan 33% van de werklozen.

Figuur 9 stelt de evolutie van het armoederisico bij ouderen (linkergrafiek) en gepensioneerden (rechtergrafiek) voor over de periode 1994-2008. In 2008 lijkt het armoederisico voor 65-plussers redelijk stabiel ten opzichte van 2007. Voor gepensioneerden lijkt de daling die al sinds 2005 aan de gang is, zich verder te zetten, zij het in mindere mate. Merk op dat er voor het eerst sinds 2003 een daling van het armoederisico bij werklozen vastgesteld wordt. In het kader van het Generatiepact, hebben de werkloosheidsuitkeringen vanaf 2007 reële herwaarderingen gekend.

²⁸ De verdeling naar activiteitsstatuut is gebaseerd op de activiteit die het individu gedurende het jaar voorafgaand aan het enquêtejaar, voor minstens 6 maanden uitoefende. Personen die samen een huishouden vormen en hetzelfde equivalent inkomen hebben, kunnen dus verschillende activiteitsstatuten hebben.

Figuur 9 Evolutie armoederisico in België naar leeftijd en socio-economisch statuut
in %

Bron: 1994-2000: ECHP 1995-2001 (European Community Household Panel); 2003-2008: EU-SILC 2004-2009. Voor de overgangsjaren tussen de 2 enquêtes (2001 en 2002) zijn er geen (betrouwbare) gegevens.

Niet alleen bij de ouderen maar ook bij gepensioneerden spelen de verhogingen van de IGO een belangrijke rol voor de evolutie van het armoederisico aangezien voor meer dan 80% van de bijstandsgerechtigden de IGO een aanvulling op het pensioen betekent. De sterke daling van het armoederisico bij ouderen en gepensioneerden in 2007 was vooral het gevolg van de stijging van de IGO met bijna 14% in december 2006. De effecten van de sterke stijging van het minimumrecht per loopbaanjaar eind 2006, zullen geleidelijk aan te zien zijn omdat zij enkel betrekking hebben op werknemerspensioenen die nieuw ingaan. Ook in 2008 stijgt de IGO nog (met 7,3%) maar aangezien deze toename overeenstemt met de evolutie van de armoedredmpel blijft de kloof tussen beiden relatief constant en ligt de maximale IGO nog steeds onder de armoedredmpel (zie Tabel 31). Dit betekent echter niet dat het totale inkomen van ouderen met een IGO niet boven die drempel kan liggen. Immers, bij de bestaansmiddelentoets die uitgevoerd wordt voor de toekenning van de IGO worden bepaalde inkomens volledig of gedeeltelijk vrijgesteld (naast een algemene vrijstelling). Zo worden pensioenen maar voor 90% aangerekend in die toets.

Naast de bijstand spelen ook de minimumpensioenen en het minimumrecht per loopbaanjaar een belangrijke rol in de bescherming van gepensioneerden tegen armoede. Tabel 31 stelt de verhouding van de minima na een volledige loopbaan²⁹ in de werknemers- en zelfstandigenregeling voor ten opzichte van de armoedredmpel. In 2008 werden in het bijzonder de minima in de zelfstandigenregeling opgetrokken waardoor ze wel sterker groeiden dan de armoedredmpel maar nog steeds onder die drempel liggen (zie Tabel 31). In de werknemersregeling laten de doorgevoerde verhogingen van de minima niet toe om volledig gelijke tred te houden met de drempel waardoor ze in 2008 net onder de drempel liggen.

²⁹ In 2008 is dat 45 jaar voor mannen en 44 jaar voor vrouwen (vanaf 1 januari 2009 is dat voor vrouwen ook 45 jaar). Indien dit niet het geval is en de gepensioneerde aan de voorwaarden voor de minima voldoet, worden de minima pro rata de loopbaanduur verrekend.

Tabel 31 Bijstand en minimumpensioenen na een volledige loopbaan voor een alleenstaande
in % van de relatieve armoededrempel op basis van de EU-SILC^c

Inkomensjaar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
							<i>(raming)^b</i>			
Armoededrempel (maandbedrag in euro)	777	829	860	878	899	966	967	981	1013	1047
IGO-alleenstaande	80%	77%	77%	79%	89%	89%	92%	92%	92%	93%
IGO-koppel	71%	68%	69%	71%	79%	79%	82%	82%	82%	82%
Minimumpensioenen zelfstandigen	79%	76%	77%	82%	85%	87%	92%	95%	97%	98%
Minimumpensioenen werknemers	105%	101%	100%	99%	99%	98%	103%	103%	103%	104%
Minimumrecht per loopbaanjaar ^c	91%	86%	85%	88%	99%	97%	101%	103%	103%	104%
Maximumpensioenen na minimumrecht	125%	119%	117%	116%	115%	112%	114%	113%	112%	111%

^a Het jaar in de tabel stemt telkens overeen met het inkomensjaar dat ondervraagd werd in de EU-SILC enquête van het daarop volgende jaar.

^b Raming armoededrempel op basis van het beschikbaar inkomen per capita (geraamd vanaf 2010).

^c Het minimumrecht per loopbaanjaar stemt overeen met het pensioen aan bedrag alleenstaande dat bekomen zou worden indien een volledige loopbaan gewaardeerd wordt aan het minimumrecht per loopbaanjaar.

Aangezien de meest recente gegevens met betrekking tot de armoededrempel betrekking hebben op 2008 (op basis van EU-SILC 2009), houden zij dus geen rekening met recentere evoluties van de minima. Daarom voegen we in Tabel 31 ook een vergelijking toe van de (geobserveerde en voorziene) minima over de periode 2009-2012 met een geschatte drempel voor die jaren. Per hypothese laten we de drempel evolueren met de groeivoet van het beschikbaar inkomen per capita³⁰. Op basis van deze vergelijking zou de kloof tussen de minima en de armoededrempel verder gereduceerd worden. Dit is in het bijzonder het geval in de zelfstandigenregeling waar het bedrag voor een alleenstaande in 2012 net onder de geschatte drempel zou liggen. In de werknemersregeling zouden de minima voor een alleenstaande, en bij een volledige loopbaan vanaf 2009 boven de drempel liggen.

Bij deze vergelijking tussen minima en de relatieve armoededrempel dienen toch enkele opmerkingen geformuleerd te worden. Zo is de armoededrempel gebaseerd op netto inkomens terwijl de pensioenen brutobedragen zijn. Maar gegeven dat het hier over minimumuitkeringen gaat, liggen de brutobedragen zeer dicht bij de nettobedragen wegens vrijstelling (of vermindering) van belastingen en sociale lasten voor lage inkomens en vervangingsinkomens. Bovendien vergen de minimumpensioenen die opgenomen zijn in Tabel 31 een volledige loopbaan die niet steeds behaald wordt³¹.

De bijstandsuitkeringen kunnen als een wettelijke armoededrempel³² beschouwd worden. Voor ouderen geldt de IGO dan als wettelijke armoededrempel. Zoals uit Tabel 31 blijkt ligt de IGO onder het niveau van de relatieve armoededrempel. Het lijkt misschien evident dat de IGO zou overeenstemmen met de relatieve armoededrempel. Toch enkele bemerkingen hierbij. Noch de wettelijke (nl. de hoogte van de bijstandsuitkering (IGO)) noch de relatieve armoededrempel geven uitsluitel of hun niveau effectief toelaat om armoedesituaties in onze maatschappij te vermijden. Bovendien is er een methodologisch verschil tussen de gebruikte equivalentieschaal in de relatieve armoededrempel en de (impliciete) equivalentieschaal in de wettelijke drempel. Voor een koppel bedraagt de schaal 1,5 volgens

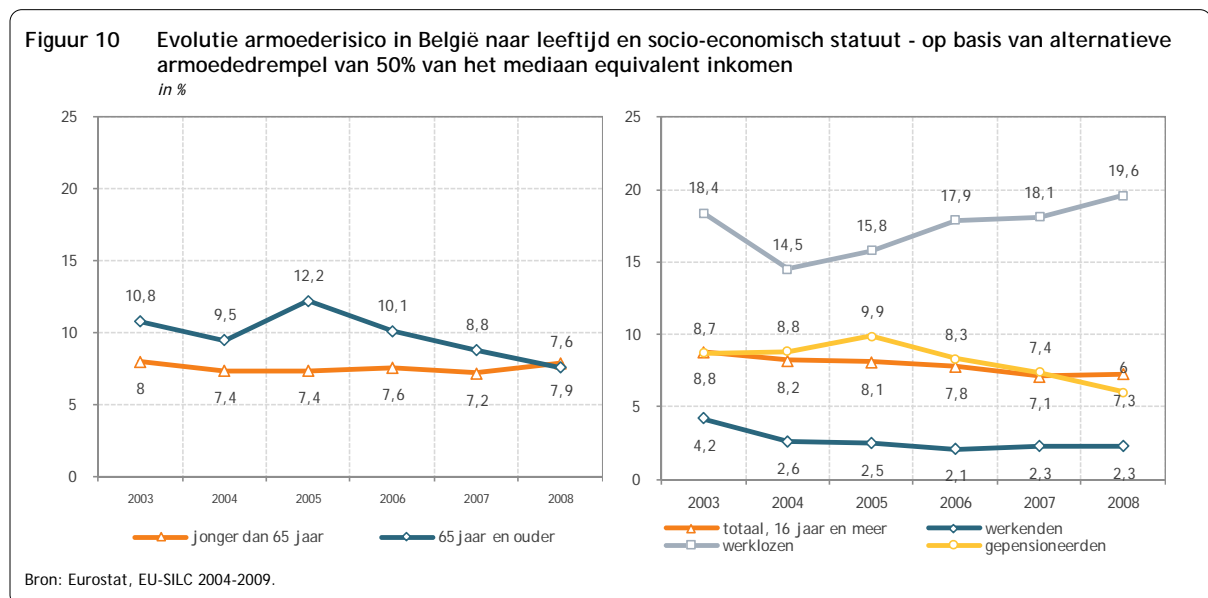
³⁰ Bron: "Economische Vooruitzichten 2011-2016", Federaal Planbureau, mei 2011.

³¹ Bij de zuivere werknemerspensioenen bijvoorbeeld is voor 40% van de mannen en 24% van de vrouwen het pensioen berekend op basis van een volledige loopbaan.

³² De bijstandsuitkeringen zijn immers wettelijke minimuminkomens die weergeven hoeveel de gerechtigden volgens de overheid in principe nodig hebben om aan de minimale behoeften te voldoen. Deze drempel is dus eerder het resultaat van een maatschappelijk debat en een politieke besluitvorming. Volgens deze benadering verkeert er, althans in theorie, niemand in inkomensarmoede aangezien de bijstand tracht te voorkomen dat het inkomen van de gerechtigden, die aan de wettelijke voorwaarden voldoen, onder de wettelijke armoededrempel valt.

de relatieve methode (gewicht 1 voor de eerste volwassene + 0,5 voor de tweede volwassene) en impliciet 1,33 bij de IGO³³. Hierdoor is de kloof tussen de relatieve armoededrempel en de IGO ook groter voor een koppel dan voor een alleenstaande (zie Tabel 31).

Zoals reeds gezegd, zijn de hier voorgestelde resultaten in belangrijke mate afhankelijk van het exacte cijfer van de armoededrempel. Een individu met een equivalent inkomen dat net boven (onder) deze drempel ligt, zou dan geen (wel) armoederisico lopen. Om de relativiteit van dit concept in kaart te brengen en gegeven het belang van de minimumpensioenen bij ouderen, wordt in Figuur 10 de evolutie van het armoederisico (naar leeftijd en activiteitsstatuut) voorgesteld bij een alternatieve armoededrempel bepaald als 50% van het mediaan equivalent inkomen. Op basis van deze drempel, die voor 2008 overeenstemt met 805 euro, hebben 65-plussers een lager armoederisico (7,6%) dan de rest van de bevolking (7,9%). Ook een verdeling van de populatie naar activiteitsstatuut toont voor 2008 een lager armoederisico voor gepensioneerden (6%) dan voor de totale bevolking van 16-plussers (7,3%).

Op basis van deze alternatieve drempel zet de daling van het armoederisico bij 65-plussers en gepensioneerden die sinds 2005 aan de gang is, zich verder (zie Figuur 10). Dit is een gunstigere evolutie dan bij de rest van de bevolking³⁴ of andere activiteitsstatuten. De hoogte van de minimumpensioenen en IGO speelt ook hier een belangrijke rol. Voor een alleenstaande liggen de minima in de werknemersregeling boven de 50% drempel over de hele periode (2003-2008). Het minimumpensioen bij zelfstandigen ligt in 2008, net zoals in 2007, boven de 50% armoededrempel, maar onder de 60% armoededrempel. Voor een alleenstaande ligt de IGO in 2008 boven de 50%-drempel, maar voor een koppel bijstandsgerechtigden niet.

Ook andere elementen verklaren waarom een bepaald percentage ouderen nog steeds een armoederisico heeft bij een 50% armoededrempel. Ten eerste zijn er personen die de IGO niet opnemen terwijl ze er wel recht op hebben. Vervolgens speelt ook het concept van equivalent inkomen waarop het ar-

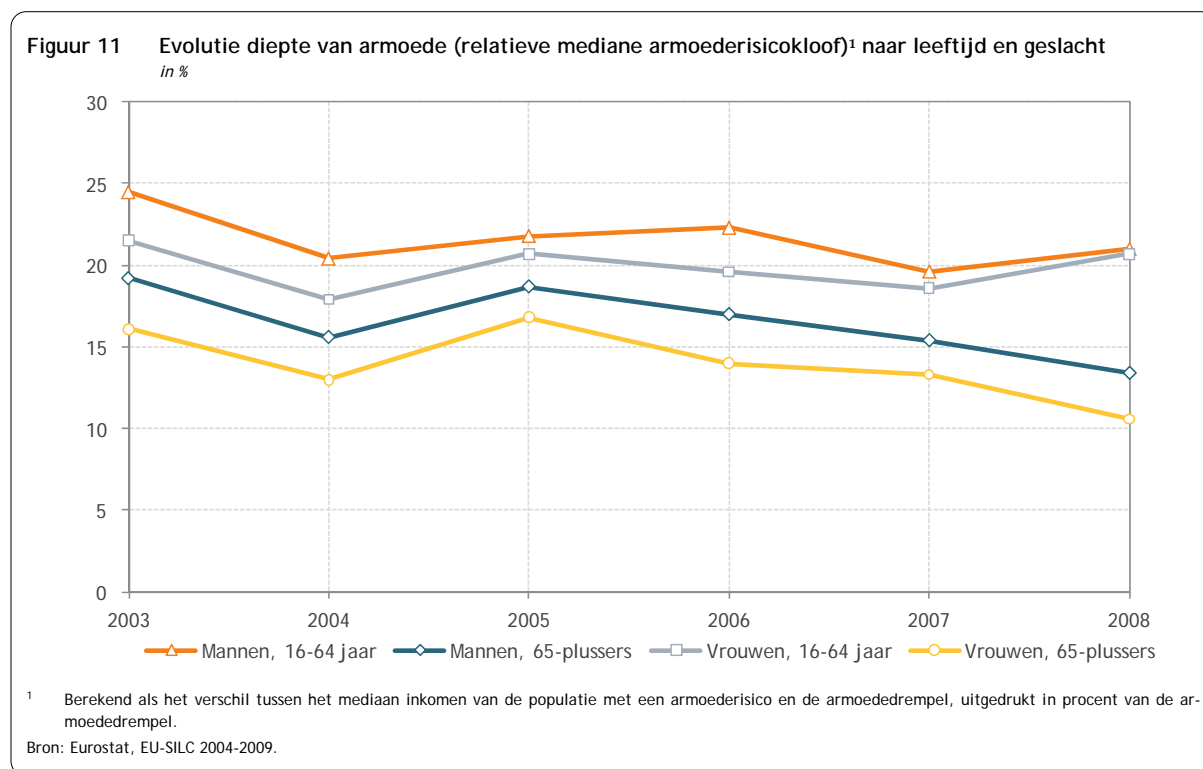
³³ Gemeten als de verhouding van de totale uitkering voor een koppel bijstandsgerechtigden ten opzichte van de uitkering voor een alleenstaande.

³⁴ Het laatste vangnet voor de jongere populatie, namelijk het leefloon, ligt onder de 50% drempel.

moederisico gebaseerd is een rol. Het equivalent inkomen van een samenwonende oudere wordt immers ook beïnvloed door de inkomensbronnen van zijn partner (indien die jonger is dan 64 jaar³⁵ heeft hij geen recht heeft op IGO). Ten slotte zal een gedeelte van de populatie ouderen een armoederisico lopen volgens het beschikbaar inkomen dat de EU-SILC armoededrempel bepaalt, maar niet volgens de bestaansmiddelenstoets die voor de toekenning van de IGO gebruikt wordt. Zo wordt bij het bepalen van beschikbaar inkomen volgens de relatieve methode geen rekening gehouden met het kadastraal inkomen of het vermogen wat wel (gedeeltelijk) het geval is in de bestaansmiddelenstoets van de IGO.

Ook de indicator voor de diepte van armoede van personen met een armoederisico toont een minder precare situatie voor 65-plussers dan voor 16-64-jarigen (zie Figuur 11). Het mediaan inkomen van "arme" ouderen ligt dicht bij de armoededrempel dan dat van de jongere populatie (respectievelijk 12% en 21% onder de armoededrempel). Bovendien vermindert deze kloof bij ouderen sinds 2005 terwijl die voor de jongere populatie vrij constant blijft. Uit de verdeling van het armoederisico naar geslacht blijkt dat (oudere) vrouwen een hoger armoederisico hebben dan mannen maar de mate waarin zij arm zijn is minder diep dan bij "arme" mannen.

b. Belang pensioen

Dat het pensioen een belangrijk element vormt in de strijd tegen armoede, blijkt uit Tabel 32. Deze tabel geeft de evolutie van het armoederisico bij 65-plussers op basis van een inkomen vóór sociale uitkeringen, al dan niet met pensioenen. In beide gevallen is de armoededrempel dezelfde, namelijk 60% armoededrempel op basis van het inkomen inclusief sociale uitkeringen die in 2008 966 euro bedraagt. De pensioenen omvatten de eerste-, tweede- en derdepijlerpensioenen waarbij ook de IGO als een eerste pijlerpensioen beschouwd wordt.

³⁵ Vanaf 1 januari 2009 bedraagt de leeftijdsvoorwaarde voor de IGO 65 jaar.

Tabel 32 Evolutie armoederisico vóór sociale uitkeringen (in %) en geaggregeerde bruto vervangingsratio ¹

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Armoederisicopercentage bij 65-plussers op basis van een inkomen...						
... zonder pensioen of andere sociale uitkeringen						
- totaal	91,8	91,6	91,5	90,8	91,9	90,7
- mannen	92,6	91,7	90,6	89,5	91,6	89,0
- vrouwen	91,3	91,4	92,1	91,8	92,1	91,9
... met pensioen maar zonder andere sociale uitkeringen						
- totaal	24,8	25,7	26,9	26,6	24,8	25,9
- mannen	23,4	24,9	24,9	23,8	23,7	24,8
- vrouwen	25,8	26,4	28,4	28,6	25,6	26,7
Geaggregeerde bruto vervangingsratio						
- totaal	0,41	0,42	0,42	0,44	0,45	0,45
- mannen	0,45	0,45	0,46	0,46	0,44	0,47
- vrouwen	0,42	0,47	0,40	0,46	0,47	0,46

¹ Berekend als de verhouding van het mediaan individueel pensioeninkomen van 65-74-jarigen ten opzichte van het mediaan individueel arbeidsinkomen van 50-59-jarigen.

Bron: Eurostat, EU-SILC 2004-2009 (inkomensjaar 2003-2008)

Het pensioen zorgt er in 2008 voor dat het armoederisico bij oudere mannen daalt van 89% naar 25% en bij vrouwen van 92% naar bijna 27%. Het belang van het pensioen als instrument tegen armoede lijkt in 2008 minder sterk dan in 2007, maar sterker dan in 2005 en 2006. Deze evolutie is vooralsnog moeilijk te verklaren.

Het belang van het pensioen kan ook weergegeven worden via een vervangingsratio. Deze ratio vergelijkt het pensioen met het loon (als welvaartsindicator). Op basis van de SILC gegevens kan de geaggregeerde bruto vervangingsratio berekend worden als het mediaan individueel pensioeninkomen van 65-74-jarigen ten opzichte van het mediaan individueel arbeidsinkomen van 50-59-jarigen. Merk op dat de indicator op meerdere vlakken verschillend is van andere SILC-indicatoren in dit hoofdstuk. Zo is hij gebaseerd op individuele, ongewogen arbeidsinkomens en wettelijke rust-en overlevingspensioenen (dus geen andere inkomensbronnen). Bovendien is de ratio berekend op brutobedragen waardoor het geen betrouwbaar beeld geeft van (de evolutie van) de koopkracht. In 2003 bedroeg deze ratio 0,41 en na een stijging in 2004, 2006 en 2007 blijft deze ratio in 2008 constant op 0,45. De evolutie van de indicator naar geslacht verloopt eerder wisselvallig over de periode.

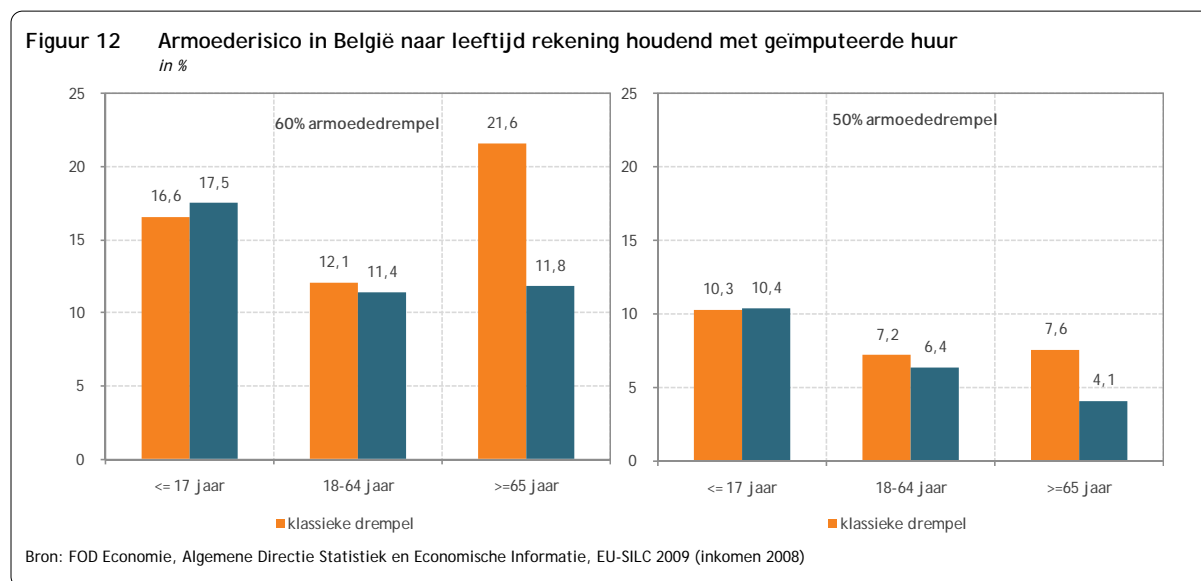
c. Alternatieve en aanvullende indicatoren

Armoederisico op basis van beschikbaar inkomen verhoogd met geïmputeerde huur

De armoede-indicatoren die in wat voorafgaat voorgesteld zijn, zijn gebaseerd op een netto beschikbaar inkomen dat geen rekening houdt met woningbezit. Nochtans kan de eigendom van een woning de economische welvaart van de eigenaar verhogen in die zin dat hij geen huur moet betalen. Bovendien kan de waarde van de woning de mogelijkheid bieden om financiële middelen te verkrijgen. Maar ook voor huurders die huur betalen onder de marktprijs (gesubsidieerd wonen) betekent dit een verbetering van hun relatieve welvaart. Het verschil tussen wat zij effectief betalen en wat de marktprijs van de gehuurde woning is, is eigenlijk een voordeel in natura waardoor ze meer effectief beschikbaar inkomen hebben. Door "geïmputeerde huur" op te tellen bij het netto beschikbaar gezinsinkomen van

eigenaars (of van huurders die gesubsidieerd wonen) en eventuele hypothecaire interesten af te trekken, wordt er met deze elementen rekening gehouden bij het bepalen van het beschikbaar inkomen.

Figuur 12 geeft de impact op het armoederisico naar leeftijd indien bij het bepalen van het beschikbaar inkomen rekening gehouden wordt met geïmputeerde huur. Volgens deze definitie bedraagt de relatieve armoededrempel dan 1071 euro per maand (op basis van EU-SILC 2009). Indien een bepaalde deelpopulatie geïmputeerde huur geniet die hoger (of lager) is dan 60% van de geïmputeerde huur van de mediaan van de totale populatie, zal het armoederisico van die groep dalen (of stijgen).

Het hoger armoederisico voor ouderen ten opzichte van de rest van de bevolking verdwijnt nagenoeg volledig indien rekening wordt gehouden met geïmputeerde huur: 11,8% van de 65-plussers zou volgens deze armoedemeting nog een risico lopen tegenover 11,4% van de 18-tot-64-jarigen. Het inkomensniveau van ouderen stijgt in het algemeen immers meer met geïmputeerde huur dan bij de jongere bevolking. Dit is te wijten aan het feit dat de ondervraagde ouderen vaker eigenaar zijn van hun woning waardoor zij minder vaak een hypothecaire lening hebben en dus minder interestlasten betalen. Kinderen (populatie tot 18 jaar) blijven ook op basis van een drempel die rekening houdt met geïmputeerde huur een hoog armoederisico hebben. Ook dit is een reflectie van de levenscyclus: “jonge” gezinnen, waar relatief veel minderjarigen wonen, zijn vaak nog geen (volledige) eigenaar van de woning en betalen nog interestlasten op de hypothecaire lening of huurlasten.

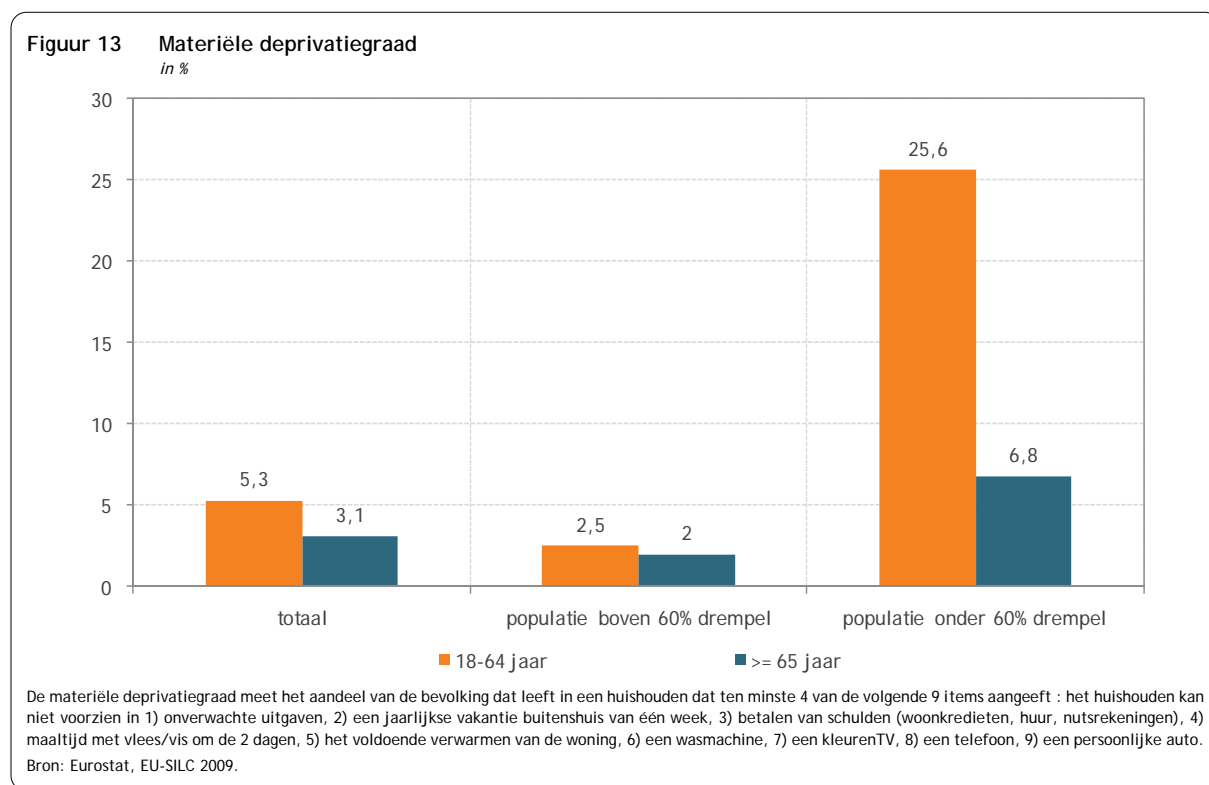
Ook bij een 50% armoededrempel daalt het armoederisico bij ouderen sterk volgens een inkomensconcept met geïmputeerde huur. Ongeveer 4% van de 65-plussers zou dan nog een armoederisico lopen wat minder is dan de rest van de bevolking (zie Figuur 12). Het armoederisico bij de jongeren blijft ook bij de lagere drempel gehandhaafd.

Niet monetaire armoedemaatstaven

Om een ruimer beeld op armoede bij ouderen te krijgen, vullen we in deze sectie de monetaire en relatieve armoede-indicatoren die in dit hoofdstuk aan bod komen aan met indicatoren van materiële deprivatie en subjectieve armoede. Deze indicatoren zijn eveneens gebaseerd op de EU-SILC enquête

maar in tegenstelling tot de monetaire indicatoren hebben zij betrekking op het enquêtejaar zelf en dus niet op (inkomens van) het voorgaande jaar. De resultaten die hierna besproken worden, gelden dus voor 2009.

Materiële deprivatie kan gedefinieerd worden als “the inability to possess the goods and services and/or engage in activities that are ordinary in the society or that are socially perceived as necessities”³⁶. De herziene indicatorenlijst voor sociale inclusie van de Europese commissie³⁷ bevat een synthetische indicator die materiële deprivatie in kaart brengt op basis van de resultaten van de EU-SILC. Hierbij wordt uitgegaan van een lijst van 9 items en indien de gezinnen aangeven dat zij zich de aanschaf van minstens 3 items niet kunnen veroorloven om financiële redenen, worden zij als materieel gedepriveerd beschouwd. Merk op dat in het kader van de EU2020 strategie het aantal items om materiële deprivatie te definiëren, aangepast werd naar minstens 4 items. De resultaten voorgesteld in Figuur 13 gaan uit van deze laatste definitie (de conclusies zijn evenwel gelijklopend indien de analyse gebaseerd is op definiëring materiële deprivatie conform de herziene indicatorenlijst voor sociale inclusie).

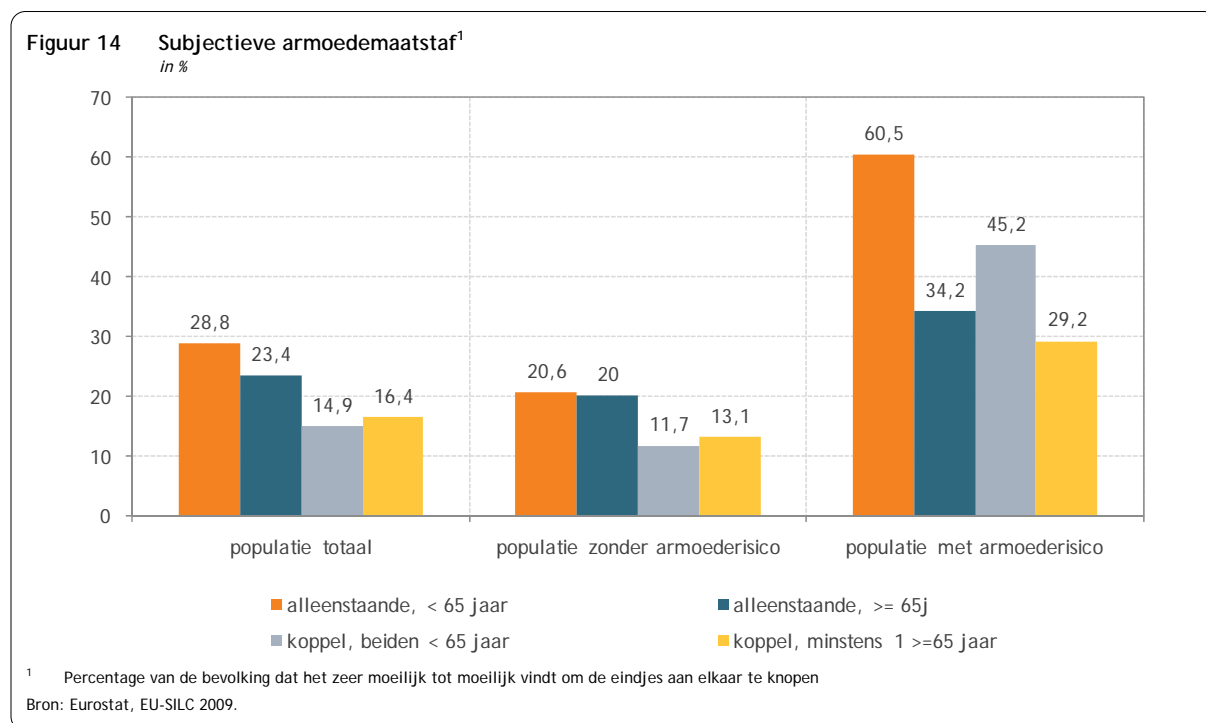

In het algemeen ervaren ouderen minder vaak dat ze zich een item ter verbetering van hun materiële levensomstandigheden niet kunnen veroorloven dan de rest van de bevolking. Het verschil tussen leeftijden wordt vooral duidelijk bij de populatie met een beschikbaar inkomen onder de armoeddrempel. Terwijl ongeveer 1 op 14 van de 65-plussers met een armoederisico materieel gedepriveerd is, is dat bij de jongere populatie met een armoederisico 1 op 4. Bij de bevolking zonder armoederisico zijn zowel de materiële deprivatiegraad als de verschillen over de leeftijden veel kleiner.

³⁶ Guio AC, Fusco A and Marlier E (2010), “Risk factors of income poverty and material deprivation in Belgium and regions”, IWEPS Discussion Papers 1005.

³⁷ European Commission- Social protection and social integration- Social and demography analysis, *Portfolio of indicators for the monitoring of the European strategy for social protection and social inclusion – 2009 update*, Brussels, 2009

Ten slotte vullen we de armoede-indicatoren nog aan met een subjectieve armoedemaatstaf gebaseerd op de eigen inschatting van de respondenten van de EU-SILC enquête op de vraag of ze de eindjes aan elkaar kunnen knopen. Figuur 14 geeft het aandeel in de bevolking dat het zeer moeilijk tot moeilijk vindt om de eindjes aan elkaar te knopen.

In het algemeen ervaren alleenstaanden meer dan koppels dat ze het (zeer) moeilijk hebben om de eindjes aan elkaar te knopen. Naar leeftijd geven alleenstaande ouderen minder aan dan alleenstaande jongeren dat ze het (zeer) moeilijk hebben om rond te komen. Het verschil naar leeftijd treedt vooral op bij de populatie met een armoederisico. Onder de “armen” ervaren 65-plussers merkelijk minder moeilijkheden om de eindjes aan elkaar te knopen dan de rest van de bevolking en dit ongeacht of ze nu samenwonen dan wel alleenstaand zijn.

d. Ongelijkheidsindicator

De inkomensongelijkheid, gemeten als de inkomensquintielverhouding S80/S20, is kleiner bij 65-plussers dan bij de rest van de bevolking. In 2008 bedraagt het inkomen van de 20% rijkste 65-plussers 3,4 keer dat van de 20% laagste inkomens van deze bevolkingsgroep (zie ook Tabel 33). Bij de rest van de bevolking bedraagt deze ratio 3,9. Ouderen kennen dus een gelijkere inkomensverdeling wat verklaard kan worden door de pensioenberekening waar de hoogste lonen worden afgetopt door het loonplafond en de laagste pensioenen worden opgetrokken via de minima.

4.1.2. Internationale vergelijking

In dit deel wordt de armoedesituatie van Belgische ouderen kort vergeleken met de ouderen in de buurlanden Duitsland, Frankrijk en Nederland en het gemiddelde voor de EU³⁸. Voor een korte be-

³⁸ EU op basis van de actuele situatie met 27 lidstaten en op basis van de 15 “oude” lidstaten. Het EU gemiddelde wordt geschat door Eurostat.

schrijving van de pensioenstelsels in de buurlanden verwijzen we naar de voorgaande rapporten van de SCvV en onderstaande kader.

Kader 4 Korte beschrijving van pensioensysteem in buurlanden¹

In Duitsland vormt het eerstelijderspensioen gebaseerd op het omslagstelsel (pay-as-you-go), de belangrijkste pijler. Deze pensioenberekening gaat uit van een puntensysteem in functie van bijdragen. Het systeem voorziet geen minimumpensioen. De wettelijke pensioenleeftijd bedraagt doorgaans 65 jaar (op voorwaarde dat er minstens 5 jaar bijdragen betaald zijn). Deze leeftijd zal geleidelijk aan opgetrokken worden naar 67 jaar tegen 2029. Mede ter compensatie van deze maatregel werd er tijdens de hervormingen van 2001 een aanvullend tweede- en derdeelijderspensioen opgericht dat door de overheid gesteund wordt via fiscale stimuli. Aanvullende pensioenen blijven evenwel op vrijwillige basis. Sinds 2003 voorziet het bijstandssysteem ook in een minimuminkomen voor ouderen die over onvoldoende bestaansmiddelen beschikken. Gemiddeld genomen liggen deze bedragen onder de armoeddrempel en in 2009 deed 2,4% van de 65-plussers² er een beroep op.

Ook in Frankrijk vormt het wettelijk pensioen, op basis van het omslagstelsel, de belangrijkste pijler. Er bestaan verschillende systemen naargelang de regeling (privésector, overheidssector, vrije beroepen,...) maar de hervormingen die vanaf 2003 aan de gang zijn, moeten deze verschillen reduceren. In november 2010 werd een nieuwe hervormingswet goedgekeurd waardoor de wettelijke pensioenleeftijd van 60 jaar geleidelijk zal opgetrokken worden naar 62 jaar (in 2018). Er wordt een basispensioen voorzien (minimum contributief) indien de gepensioneerde een volledige loopbaan heeft of minstens 65 jaar is. Deze minimumleeftijd wordt met de hervormingswet geleidelijk aan verhoogd tot 67 jaar vanaf 2023.

Een volledige loopbaan bestaat uit een bijdrageperiode van 40 jaar, wat tussen 2008 en 2012 opgetrokken wordt naar 41 jaar. Ook daarna zal de link tussen bijdragen en uitkeringen versterkt worden door het geleidelijk optrekken van de bijdrageperiode in verhouding tot de toename van de levensverwachting. Daarnaast is er nog een verplicht aanvullend systeem dat eveneens gebaseerd is op het omslagstelsel (een puntensysteem in functie van de bijdragen). Het aandeel van vrijwillige tweede- en derdeelijderspensioenen is beperkt maar de hervormingen sinds 2003 moedigen dit wel aan. Na een bestaansmiddelentoets kunnen de Franse 65-plussers beroep doen op het bijstandssysteem. Deze bedragen liggen gemiddeld onder de armoeddrempel en eind 2008 genoot 3,3% van de ouderen deze uitkering³.

Het Nederlandse pensioensysteem bestaat voornamelijk uit twee pijlers: een forfaitair wettelijk pensioen (de Algemene Ouderdomswet (AOW)) en een aanvullend tweedelijderspensioen. In Nederland ontvangen alle inwoners vanaf 65 jaar een AOW dat men verplicht opbouwt tussen de leeftijd van 15 en 65 jaar indien men in Nederland woont⁴ en zonder onderscheid naar activiteitsstatuut. Daarnaast is het tweedelijderspensioen sterk ontwikkeld in Nederland met een dekkingsgraad van meer dan 90% van de actieve bevolking. Indien men geen recht heeft op de volledige AOW en indien het inkomen, dus ook rekening houdend met de tweede- en derdeelijderspensioenen, een bepaalde drempel (die grosso modo overeenstemt met de AOW) niet haalt, kan men genieten van de bijstand. In 2008 lag de AOW gemiddeld net onder de armoeddrempel. Momenteel wordt er in Nederland een nieuw Pensioenakkoord ontwikkeld. Dit akkoord stelt dat de AOW pensioenleeftijd opgetrokken wordt naar 66 jaar in 2020 (en waarschijnlijk naar 67 jaar in 2025) en flexibeler wordt (bonus of malus bij respectievelijk langer of korter werken). Het aanvullend pensioensysteem zal eveneens herzien worden om het transparanter te maken en een betere verdeling van risico's, kosten en opbrengsten tussen generaties te bereiken.

1 Bron: OECD (2011), "Pensions at a Glance 2011" en Europese Commissie (2010), "Joint report on Pensions - country fiche".

2 Bron: website Statistisches Bundesamt Deutschland (www.destatis.de)

3 Bron: DREES (2011), "Les retraites perçues fin 2008", Etudes et résultats nr 758, avril 2011.

4. Indien men tijdens deze periode in het buitenland verblijft, bouwt men geen rechten op, tenzij men voor die jaren inkomstenbelasting betaalt.

In vergelijking met het gemiddelde van de EU en de ons omliggende landen hebben Belgische 65-plussers en gepensioneerden een relatief hoog armoederisico (zie Tabel 33). Dit bevestigt de resultaten geformuleerd in de voorgaande rapporten van de SCvV. Bij een alternatieve armoeddrempel

van 50%, ligt hun armoederisico onder dat van het EU-gemiddelde en wordt het verschil met de buurlanden kleiner (voor gepensioneerden is het risico lager dan in Duitsland).

Tabel 33 Armoederisico-indicatoren in België, grootste buurlanden en gemiddelde voor de EU op basis van EU-SILC 2009

	BE	DU	FR	NL	EU-15	EU-27
Armoededrempel (jaarbedrag in euro)	11588	11151	11856	12094		
Armoederisico, in %						
Totale bevolking	14,6	15,5	12,9	11,1	16,1	16,3
Naar leeftijd						
- 0-15 jaar	16,4	14,6	16,7	15,4	18,7	19,6
- 16-64-jaar	12,3	15,9	12,3	10,5	14,9	15,1
- 65-plussers	21,6	15	10,7	7,7	17,8	17,8
Naar activiteitsstatuut						
- totaal (bevolking 16+)	14,1	14,9	11,7	9,8	15,3	15,4
- werkenden	4,6	6,8	6,7	5,0	7,9	8,4
- werklozen	33,4	61,9	37,8	41,7	45,0	45,4
- gepensioneerden	17,8	14,9	8,7	6,7	15,3	15,4
- inactieven	25,5	23,8	25,7	21,3	26,6	26,1
Bij alternatieve drempel van 50% van het mediaan equivalent inkomen						
- 65-plussers	7,6	7,5	5	3,2	8,8	9
- gepensioneerden	6	7,3	4,1	2,4	7,3	7,5
Belang van pensioenen						
Armoederisicopercentage voor totaal 65-plussers op basis van inkomen zonder sociale uitkeringen...						
... en zonder pensioen	90,7	93,7	87,4	94,8	88,3	87,7
... maar met pensioen	25,9	16,1	13,6	14,4	21,5	21,6
Geaggregeerde bruto vervangingsratio ^a	0,45	0,47	0,68	0,44	0,51	0,51
Diepte van armoederisico^b						
- 65-plussers	12	16,5	14,7	12,8	16,5	16,9
Niet monetaire indicatoren						
Materiële deprivatiegraad (niet kunnen veroorloven van 4 items uit een lijst van 9)						
- 65-plussers zonder armoederisico	2	1,1	1,8	0,4	2	4,7
- 65-plussers met armoederisico	6,8	10,2	14,9	1	9,1	16,1
Subjectieve armoedegraad ^c						
- alleenstaande, >= 65 jr	34,2	32,2	37,2	24,1	34,3	40,9
- 2 volwassenen, ten minste 1 >= 65 jr	29,2	16,3	25,1	20,5	32,9	37,9
Inkomensongelijkheid						
- S80/S20 bij 65-plussers	3,4	3,7	4,8	3,4	4,2	4

^a De bruto geaggregeerde vervangingsratio is berekend als de verhouding van het mediaan individueel pensioeninkomen van 65-74-jarigen ten opzichte van het mediaan individueel arbeidsinkomen van 50-59-jarigen. Het gaat telkens over brutobedragen.

^b Berekend als het verschil tussen het mediaan inkomen van de populatie met een armoederisico en de armoededrempel, uitgedrukt in percentage van de armoededrempel.

^c Populatie met armoederisico die zegt het moeilijk tot zeer moeilijk te hebben om de eindjes aan elkaar te knopen.

Bron: Eurostat, EU-SILC 2009 (inkomensjaar 2008).

Het belang van het pensioen wordt ook bij de internationale vergelijking via twee indicatoren toegelicht. Uit de indicator die het armoederisico vóór sociale uitkeringen meet, blijkt dat in België het effect van pensioenen (wat overeenstemt met de som van pensioenen uit de drie pijlers) op de reductie van het armoederisico bij ouderen beperkter is dan in onze buurlanden. Uit Tabel 31 is reeds gebleken dat in België de meeste wettelijke minima in 2008 onder de armoededrempel liggen. In de buurlanden is dat doorgaans enkel het geval voor de bijstandsuitkeringen. Maar, in Nederland bijvoorbeeld speelt het effect van het sterk ontwikkelde tweedepijlerpensioen.

Merk op dat het tweedepijlerpensioen in de berekening van het beschikbaar inkomen opgenomen wordt in maandelijkse rente. Een tweedepijlerpensioen dat uitgekeerd is in kapitaal, zoals in België doorgaans het geval is, wordt voor deze berekening omgezet in fictieve rente. In dat geval bestaat de

kans dat de geënquêteerde na enige tijd vergeet zijn (fictieve) rente aan te geven. In landen zoals Nederland daarentegen waar de uitbetaling van tweedepijlerpensioenen veeleer in rente gebeurt, is de kans dan ook veel kleiner dat deze inkomensbron vergeten wordt en wordt ze dus in het algemeen correct opgenomen in het beschikbaar inkomen.

Een indicator die betrekking heeft op de eerstepensioenpijler is de bruto geaggregeerde vervangingsratio (zie supra). Deze verhouding van pensioeninkomen van 65-74-jarigen ten opzichte van arbeidsinkomen van oudere werknemers van 50-59 jaar (in beide gevallen de mediaan van bruto individuele inkomens) ligt in 2008 voor België rond het niveau van Nederland en Duitsland. De relatief lage ratio voor Nederland, ondanks hun relatief laag armoederisicopercentage voor ouderen, is te wijten aan het feit dat het hier enkel over het eerstepijlergedeelte van het pensioeninkomen gaat wat in Nederland overeenstemt met het basispensioen AOW. De ratio van Frankrijk van 0,68 wijst op een relatief kleine kloof tussen het eerstepijlerpensioen en het arbeidsinkomen bij 50-plussers.

Enkele aanvullende en alternatieve indicatoren tonen een minder negatief armoedebeeld van Belgische ouderen ten opzichte van de buurlanden. Zo lijkt de mate waarin Belgische “arme” 65-plussers zich in een precaire inkomenssituatie bevinden, minder groot te zijn dan bij de “arme” ouderen in de buurlanden. Terwijl het mediaan inkomen van de “arme” ouderen 12% onder de armoededrempel ligt, is dat bijna 13%, 15% en ruim 16% in respectievelijk Nederland, Frankrijk en Duitsland.

Ook de materiële deprivatiegraad lijkt het armoederisico van Belgische ouderen in internationaal perspectief te nuanceren. Deze materiële deprivatiegraad is voor Belgische “arme” 65-plussers in 2009 vrij beperkt (bijna 7%) in vergelijking met Duitsland (10%) en Frankrijk (15%). In Nederland blijkt het bijna niet voor te komen dat “arme” 65-plussers zich minstens 4 items uit een lijst van 9 niet kunnen veroorloven om financiële redenen.

Onder de populatie met een armoederisico geven Belgische 65-plussers, op basis van EU-SILC 2009, vaker aan dan hun collega's uit de buurlanden, met uitzondering van alleenstaanden in Frankrijk, dat ze het moeilijk tot zeer moeilijk hebben om de eindjes aan elkaar te knopen (zie Tabel 33). Merk op dat de kloof met de buurlanden wel gedaald is ten opzichte van wat “arme” 65-plussers in 2008 aangaven (zie jaarlijks verslag van de SCvV 2010).

In vergelijking met Duitsland, Frankrijk en het EU-gemiddelde hebben Belgische 65-plussers minder inkomensongelijkheid. Dit wijst op een groter herverdelingseffect van het Belgische pensioenstelsel. In Nederland zorgt het forfaitaire AOW voor een lage inkomensongelijkheid aangezien het aan iedere 65-plusser toegekend wordt ongeacht het arbeidsverleden (zie supra).

Törmälehto en Sauli (2010)³⁹ onderzoeken onder meer de impact op het armoederisico van geïmputeerde huur voor de landen van de EU op basis van EU-SILC 2007. De resultaten van het onderzoek tonen dat in de meeste landen het armoederisico, de diepte van armoede en de ongelijkheid tussen armen daalt indien rekening wordt gehouden met geïmputeerde huur. Naar gezinstype hebben vooral oudere huishoudens een lager armoederisico indien rekening wordt gehouden met geïmputeerde huur. Hun inkomensniveau stijgt in het algemeen immers meer met geïmputeerde huur dan bij andere

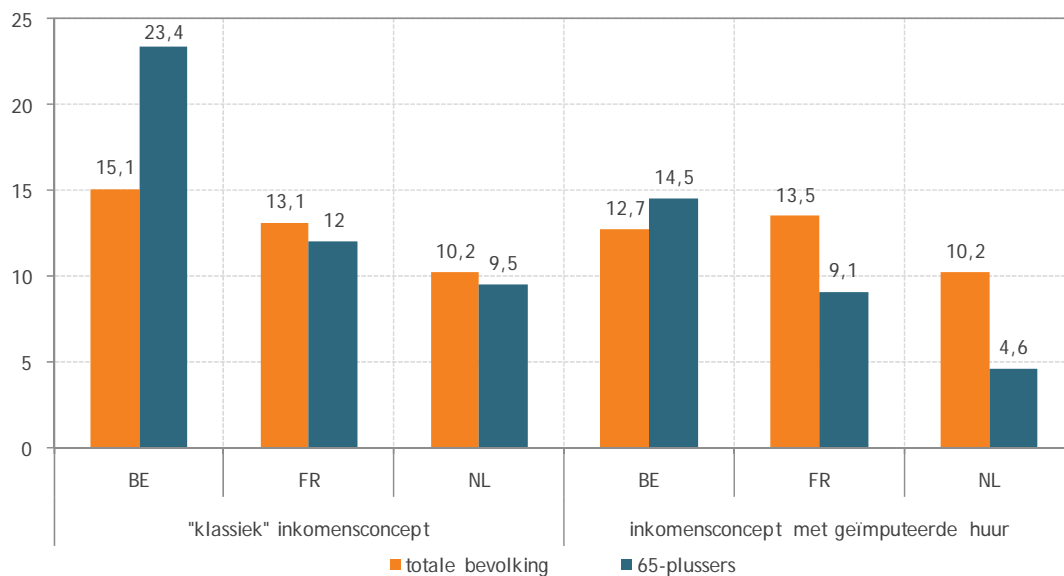
---

³⁹ Törmälehto en Sauli, « The distributional impact of imputed rent in EU-SILC », Eurostat Methodologies and working papers, 2010 edition.

huishoudtypes aangezien zij minder vaak een hypothecaire lening hebben en dus minder interestlasten. Zoals reeds gezegd daalt ook het armoederisico onder Belgische ouderen sterk indien rekening wordt gehouden met geïmputeerde huur bij het bepalen van het beschikbaar inkomen. Uit Figuur 15 blijkt dat, terwijl oudere huishoudens volgens de “klassieke” armoededrempel een spectaculair hoog armoederisico hadden in vergelijking met de rest van de bevolking en met de buurlanden, dit veel minder het geval is wanneer rekening wordt gehouden met geïmputeerde huur. Het blijft wel zo dat, gegeven dat ook in de buurlanden het armoederisico op basis van dat inkomensconcept bij ouderen daalt, de relatieve positie van België ten opzichte van Nederland en Frankrijk niet verbetert⁴⁰. Merk op dat ieder land een specifieke woningmarkt heeft. In Frankrijk zorgt het rekening houden met geïmputeerde huur voor een stijging van het totale armoederisico (van 13,1% naar 13,5%), maar deze zou niet significant zijn. Hier zijn het vooral huurders die hun armoederisico zien toenemen. In Nederland leidt geïmputeerde huur tot een daling van de armoededrempel. Dit zou te wijten zijn aan het groot aandeel huishoudens met een hoge schuldenlast en dus hoge interestlasten. Huurders kennen er volgens deze methode een daling van hun armoederisico.

Figuur 15 Armoederisico bij oudere huishoudens (alleenstaanden en koppels) op basis van EU-SILC 2007 (inkomen 2006) volgens de “klassieke” methode en rekening houdend met geïmputeerde huur in België, Nederland en Frankrijk
in %

Bron: Törmälehto en Sauli (2010).

4.2. Evolutie sociale houdbaarheid tot 2060

Om een dynamisch perspectief in de analyse van de pensioenaadequaatheid te brengen, heeft het Federaal Planbureau het MIDAS-model⁴¹ ontwikkeld, dat de mogelijkheid biedt het armoederisico, de ongelijkheid van pensioenen en andere indicatoren van de toereikendheid van pensioenen te evalueren op lange termijn. In tegenstelling tot het MALTESE-model dat gebruikt wordt om de budgettaire kos-

⁴⁰ Duitsland kon niet opgenomen worden in de analyse wegens het ontbreken van informatie over interestlasten op hypothecaire leningen.

⁴¹ Dekkers, G., Desmet, R. et De Vil, G., 2010, The long-term adequacy of the Belgian public pension system: An analysis based on the MIDAS model. Working Paper 10-10, Federaal Planbureau, Brussel.

ten van de vergrijzing te berekenen, is MIDAS niet gebaseerd op geaggregeerde eenheden (socio-economische categorieën, leeftijdsgroepen, enz.). MIDAS is een 'dynamisch microsimulatiemodel' dat gebaseerd is op een representatieve steekproef van de bevolking (golf 2002 van de Panel Study on Belgian Households of PSBH). De individuele gedragingen, zoals diegene die aanleiding geven tot de opbouw van pensioenrechten, worden gesimuleerd tot 2060 voor 8488 individuen in 3424 huishoudens. Daarbij simuleert het model, gelijktijdig en op individueel niveau, de lonen, de pensioenen (werknemers, ambtenaren of zelfstandigen), de uitkeringen in geval van brugpensioenen, werkloosheid en invaliditeit.

Een belangrijk kenmerk van het model is dat het werkt vanuit demografische (geboorten en sterften), macro-economische (productiviteits- en loongroei, werkgelegenheidsgraad), socio-economische (werkgelegenheid naar statuut, uitkeringsgerechtigden) en socialebeleidsscenario's (parameters van welvaartsaanpassingen, integratie van recente beleidsmaatregelen) die identiek zijn aan de gekozen parameters voor de raming van de budgettaire kosten van de vergrijzing. De sociale houdbaarheid en de financiële houdbaarheid van de vergrijzing worden dus vanuit een coherent kader bestudeerd.

Op basis van de geobserveerde individuen in 2002, produceert het MIDAS-model individuele resultaten voor de periode 2003-2060, in samenhang met de projecties en hypothesen van het referentiescenario van de SCvV. De simulatieresultaten maken het mogelijk indicatoren van de pensioenaadequaatheid te onderscheiden. We zullen meer bepaald aandacht besteden aan de indicatoren van inkomensongelijkheid en armoederisico. De analyse van het armoederisico is gebaseerd op het armoedeconcept zoals besproken in deel 1. Merk op dat dit verschillend is van de EU2020 doelstelling armoede en sociale uitsluiting geformuleerd door de Europese Raad (zie Kader 5).

Kader 5 Doelstelling rond armoede en sociale uitsluiting in de EU2020 strategie van inclusieve groei

In het kader van de EU2020 strategie inzake inclusieve groei, ontwikkelde de Europese Raad 5 doelstellingen. Eén van deze doelstellingen heeft betrekking op het bevorderen van sociale insluiting en dit via het reduceren van armoede. Concreet is het streefdoel om tegen 2020 ten minste 20 miljoen mensen in de EU een uitweg te bieden uit het risico op armoede en uitsluiting. Voor België zou dit neerkomen op een daling van het aantal personen met een risico op armoede of uitsluiting met 330 000 à 380 000 personen. Het aantal "armen" bestaat uit de som van drie deelpopulaties die gebaseerd zijn op drie indicatoren:

- het armoederisico: wanneer het equivalent beschikbaar inkomen lager is dan de armoederisico-drempel bepaald als 60% van het mediaan equivalent inkomen;
- de materiële deprivatiegraad: wanneer men aangeeft dat men zich 4 items uit een lijst van 9 items rond materiële levensomstandigheden niet kan veroorloven (zie supra);
- lage werkintensiteit: wanneer de verhouding tussen het aantal effectief gewerkte maanden en potentieel gewerkte maanden door de gezinsleden op actieve leeftijd (18-59 jaar) en niet stude-rend, kleiner is dan 20%.

Deze indicatoren zijn berekend op basis van de EU-SILC.

Bij de interpretatie van de simulatieresultaten moet rekening worden gehouden met een aantal kenmerken of beperkingen van het model. Allereerst simuleert het model enkel brutolonen en -uitkeringen. Gegeven de belastingaftrek voor vervangingsinkomens en de progressiviteit van de personenbelasting, zou het armoederisico en de inkomensongelijkheid bij ouderen lager liggen op ba-

sis van netto-inkomens. Vervolgens veronderstellen we, bij gebrek aan betrouwbare gegevens, dat alle gepensioneerde zelfstandigen het minimumpensioen ontvangen. De gevolgen van die vereenvoudiging zijn wellicht beperkt, aangezien van de gepensioneerden met enkel een uitkering in het stelsel voor zelfstandigen 78% daadwerkelijk een minimumpensioen krijgt⁴². Bovendien worden de pensioenen van de tweede pijler niet gesimuleerd. Hoewel het verwachte effect van de tweede pijler op het armoederisico van de gepensioneerden wellicht beperkt is, is het mogelijk dat de ongelijkheid van de verdeling van de pensioeninkomens wordt onderschat. Ten slotte, aangezien de inkomens uit onroerend en roerend vermogen niet beschikbaar zijn in de basisgegevens van het model, worden ze niet gesimuleerd en wordt er dus geen rekening mee gehouden in de onderstaande adequatie-indicatoren.

Ten slotte merken we op dat de hierna voorgestelde budgettaire projecties, zoals de voorgaande budgettaire analyses, geen voorspellingen zijn maar projecties bij ongewijzigd beleid.

4.2.1. Evolutie van de armoede bij de gepensioneerden

Figuur 16 toont het armoederisico per statuut. De definitie van het in aanmerking genomen inkomen is dezelfde als bij de voorgaande analyse. Zoals hoger vermeld in dit hoofdstuk, is het armoederisico het aandeel van de personen met een equivalent huishoudinkomen onder de armoededrempel. Hierbij is het inkomen gecorrigeerd voor de gecorrigeerde OESO equivalentieschaal (1, 0,5, 0,3). De armoededrempel is in dit geval gelijk aan 60% van het (bruto) mediaan equivalent inkomen in de steekproef.

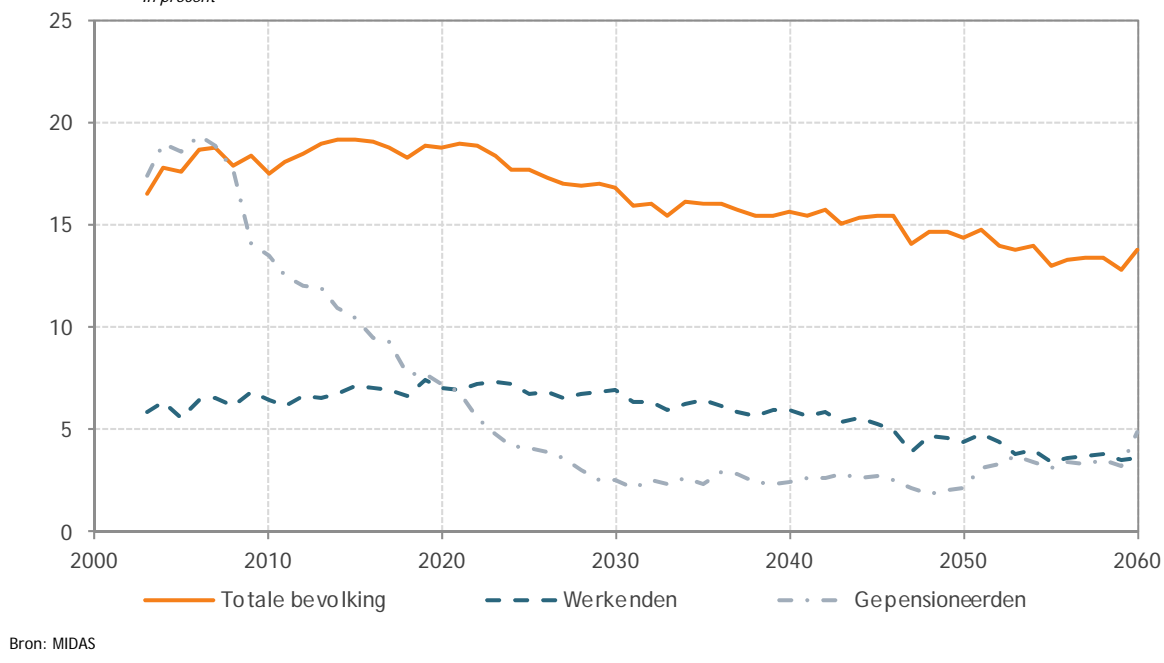
We herinneren eraan dat de armoederisico's die verkregen werden in het kader van deze analyse en de armoederisico's die verkregen werden via de EU-SILC niet vergelijkbaar zijn, ook al zijn ze sterk met elkaar verwant. Er zijn in hoofdzaak drie factoren die de vergelijking onmogelijk maken. Ten eerste, de hier beschouwde gegevens zijn brutogegevens, terwijl het in de EU-SILC nettogegevens zijn. Vervolgens zijn de inkomsten uit kapitaal beschikbaar in de EU-SILC, maar niet in deze analyse. Ten slotte worden bepaalde sociale uitkeringen zoals kinderbijslag of de uitkeringen voor beroepsziekten of arbeidsongevallen niet gesimuleerd in het model, terwijl deze wel beschikbaar zijn in de EU-SILC.

De onderstaande resultaten leunen dicht aan bij de resultaten van het vorige rapport. Het armoederisico van gepensioneerden neemt gevoelig af tussen 2006 en 2030 en schommelt vervolgens rond 3 procent tot in 2050. Door die aanzienlijke afname van de armoede bij gepensioneerden daalt hun armoederisico tot een niveau dat lager ligt dan dat van de werkenden. Tussen 2050 en 2060 groeit het armoederisico van gepensioneerden lichtjes en aan het einde van de simulatieperiode stijgt het boven het armoedeniveau van de werkenden uit.

---

⁴² Scholtus, B., 2008, Coût budgétaire et effet sur la pension moyenne des mesures récentes dans le régime des travailleurs indépendants - Une analyse réalisée par une version adaptée de MoSES. Working Paper 07-08, Federaal Planbureau, Brussel.

Figuur 16 Armoederisico per statuut - referentiescenario
in procent

Twee factoren verklaren de daling van het armoederisico tussen 2006 en 2030. De eerste factor betreft de verhoging van de IGO met bijna 14% op 1 december 2006⁴³. Dankzij die verhoging en rekening houdend met de gedeeltelijke immunisering van de pensioeninkomens⁴⁴, bevinden de gerechtigden van een IGO voor alleenstaanden die ook een pensioeninkomen hebben, zich, over die periode, boven de armoededrempel. Vanaf het jaar 2009 en wegens de verlaging van de armoededrempel als gevolg van de economische crisis in datzelfde jaar, ligt het bedrag van de IGO voor alleenstaanden boven de armoededrempel⁴⁵. Met andere woorden, zelfs zonder pensioeninkomen bevinden de gerechtigden van een IGO voor alleenstaanden zich boven de armoededrempel. Zoals reeds werd aangehaald en uitgedrukt in equivalente termen is de IGO voor een gehuwd of samenwonend koppel lager⁴⁶. Bijgevolg hebben enkel de koppels die ook een pensioeninkomen ontvangen, een inkomen hoger dan de armoededrempel.

De tweede factor die de daling van het armoederisico van de gepensioneerden tussen 2006 en 2030 verklaart, is de stijgende activiteitsgraad van de vrouwen. Omdat hun loopbanen langer worden, ontvangen zij hogere pensioenen. Bovendien verhoogt de stijgende activiteitsgraad van de vrouwen

⁴³ Zie De Vil, G., Dekkers, G., Desmet, R., Festjens, M.-J. (2010), Toereikendheid van het pensioen en budgettaire kosten van de vergrijzing : evaluatie van beleidsmaatregelen en van alternatieve scenario's, Working Paper 22-10, Federaal Planbureau, Brussel.

⁴⁴ Bij de raming van de middelen voor de toekenning van de IGO wordt slechts met 90% van de werkelijk uitgekeerde pensioenen van de aanvragers rekening gehouden. Aangezien meer dan 8 van de 10 IGO-gerechtigden ook een pensioeninkomen hebben (zie De Vil *et al.* (2010), *op.cit.*, Tabel 4), is het inkomen van de IGO-gerechtigden doorgaans iets hoger dan het theoretische bedrag van de IGO.

⁴⁵ Merk op dat dit niet het geval is op basis van een vergelijking tussen de IGO en de (geraamde) EU-SILC armoededrempel in Tabel 31. Zoals reeds gezegd zijn de MIDAS en EU-SILC drempel verschillend en de MIDAS drempel ligt gemiddeld lager (vb voor inkomensjaar 2008 bedraagt de MIDAS drempel 833 euro per maand tegenover 966 euro per maand volgens EU-SILC).

⁴⁶ De uitkering van een gehuwd of samenwonend koppel is 33% hoger dan die van een alleenstaande. De equivalentieschaal van een koppel bedraagt echter 150%, dus nóg hoger ($1+0,5=1,5$). De IGO-uitkering in equivalente termen is voor een koppel dus bijna 89% ($1,33/1,5$) van die van een alleenstaande.

het aandeel van de arbeidsinkomens binnen de gepensioneerde huishoudens. Het aantal koppels dat bestaat uit een recent gepensioneerde man en een nog werkende vrouw neemt namelijk toe. Dankzij de arbeidsinkomens, die gemiddeld hoger zijn dan de pensioeninkomens, zijn de huishoudens die bestaan uit een werkende en een gepensioneerde, meestal beter gewapend tegen het armoederisico.

De periode 2030-2050 wordt gekenmerkt door een zeer lage armoedegraad bij gepensioneerden die schommelt rond 3%. Dat beperkt aandeel gepensioneerden met een armoederisico bestaat uit twee categorieën: de gepensioneerden jonger dan 65 jaar met een laag pensioen die, gezien hun leeftijd, nog niet in aanmerking komen voor de IGO en de koppels die de IGO ontvangen.

Tussen 2050 en het einde van de simulatieperiode zou het armoederisico van gepensioneerden ten slotte lichtjes toenemen. De loskoppeling van 0,5% tussen de evolutie van de lonen en die van de IGO holt die laatste en dus de armoedebescherming van ouderen, geleidelijk aan uit. Vanaf 2050 en als gevolg van die relatieve uitholling wordt het bedrag van de IGO kleiner dan de armoededrempel. De twee categorieën van gepensioneerden met een armoederisico worden dus aangevuld met een derde: de gerechtigden van de IGO voor alleenstaanden die geen (of een klein) pensioeninkomen hebben.

4.2.2. Evolutie van de ongelijkheid bij de gepensioneerden

Figuur 17 toont de Gini-coëfficiënt⁴⁷ voor de gepensioneerden, de werkenden en de totale bevolking. Voor een vlottere leesbaarheid van de figuur worden de Gini-coëfficiënten voor de andere statuten niet opgenomen.

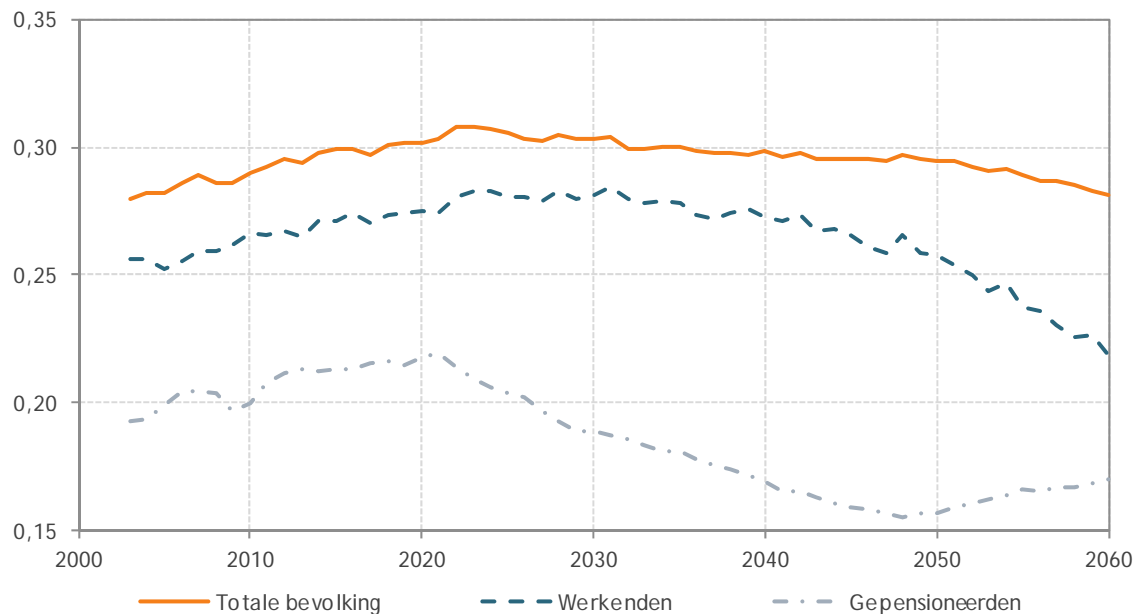
In deze figuur worden de individuen verdeeld volgens hun activiteitsstatuut. Hun inkomen is het equivalent gezinsinkomen dat kan samengesteld zijn uit inkomens van verschillende bronnen. Het equivalent gezinsinkomen van een huishouden dat bestaat uit een gepensioneerde en een werkende zal dus bestaan uit een pensioeninkomen en een inkomen uit arbeid. Zoals we hierna zullen zien, hangt de inkomensverdeling niet enkel af van de pensioeninkomens, maar ook van de gezinssamenstelling en de inkomensstructuur binnen het gezin.

De evolutie van de inkomensverdeling van de gepensioneerden kan worden opgesplitst in 3 bewegingen. Eerst neemt de inkomensongelijkheid tussen de gepensioneerden toe tot 2020. Vervolgens daalt ze tussen 2020 en 2050 en duikt ze onder haar actuele niveau. Tot slot neemt de ongelijkheid tussen de gepensioneerden opnieuw toe tijdens het laatste decennium van de simulatieperiode.

---

⁴⁷ De Gini is een spreidingsmaatstaf. De waarde ervan situeert zich tussen 0 en 1, dit maakt het mogelijk de inkomensongelijkheid van twee populaties van verschillende grootte te vergelijken. De waarde 0 beantwoordt aan een situatie waarin iedereen exact hetzelfde inkomen heeft. In het andere uiterste komt de waarde 1 overeen met de situatie waarin één persoon alle inkomen heeft, terwijl alle andere personen geen inkomen hebben.

Figuur 17 Gini-coëfficiënt per statuut - referentiescenario

Bron: MIDAS

De toenemende ongelijkheid tussen de gepensioneerden tussen 2003 en 2020 wordt verklaard door de stijging van het aandeel van de inkomens uit arbeid enerzijds, en de groter wordende spreiding van de pensioeninkomens anderzijds. Als gevolg van de toegenomen activiteitsgraad van de vrouwen, stijgt het aandeel van de inkomens uit arbeid binnen de gepensioneerde huishoudens. Het aantal koppels dat bestaat uit een recent gepensioneerd persoon en een nog werkende partner is namelijk groter dan vroeger. Aangezien de inkomens uit arbeid onderling veel ongelijker verdeeld zijn dan de pensioeninkomens, terwijl het aandeel van die laatste daalt ten gunste van de eerste, neemt de totale ongelijkheid toe. De toegenomen activiteitsgraad van de vrouwen leidt ook tot een toename in de spreiding van de pensioeninkomens. Aangezien ze steeds meer uitgebreide loopbanen hebben, genieten zij hogere pensioenen. Het aantal pensioenen aan gezinsbedrag zal dus dalen ten gunste van eigen pensioenen aan bedrag alleenstaande voor elk lid van het huishouden. Gegeven dat het hier over equivalente inkomens gaat, zal de verdeling van de pensioeninkomens toenemen aan de zijde van de hoge inkomens.

Twee factoren liggen ten grondslag aan de trendmatige daling van de ongelijkheid tussen de gepensioneerden tijdens de periode 2020-2050. De verschillende inkomenssamenstelling van gepensioneerden vormt de eerste verklarende factor en speelt opnieuw een belangrijke rol. Over deze periode noteert men een zeer duidelijke daling van het aandeel van de inkomens uit arbeid ten gunste van de pensioeninkomens. Die verschillende inkomenssamenstelling is op haar beurt het resultaat van de gewijzigde gezinssamenstelling van de gepensioneerden en de stijging van de gemiddelde pensioenleeftijd. Als gevolg van de vermoedelijke daling van het aantal huwelijken en het samenwonen, stelt men inderdaad een toename vast van het aantal gepensioneerde huishoudens bestaande uit één enkele persoon. Daardoor genieten steeds minder gepensioneerden van een arbeidsinkomen in hun gezin. Bovendien is het ook zo dat de stijging van de gemiddelde pensioenleeftijd de kans verkleint dat een gepensioneerde een nog werkende partner heeft. De tweede factor die de dalende ongelijkheid tussen

de gepensioneerden verklaart, is de geringere ongelijkheid van de pensioeninkomens. De loskoppeling tussen de groei van de lonen (1,5%) en de groei van de loongrens (1,25%) vormt de grondslag van die meer egalitaire verdeling van de pensioeninkomens. Het toenemende verschil tussen lonen en loongrens impliceert een steeds meer beperkende bovengrens van het pensioenniveau.

Tussen 2050 en 2060 neemt de ongelijkheid tussen de gepensioneerden opnieuw toe. Men merkt inderdaad dat tijdens die periode een iets grotere leeftijdsgroep met pensioen gaat dan voorheen⁴⁸. Die toevloed aan jonge gepensioneerden – met een pensioen dat relatief hoger ligt dan dat van de oudere gepensioneerden – zorgt voor een zeer beperkte stijging van de ongelijkheid die voortkomt uit de pensioeninkomens. Het is de grotere spreiding van die inkomensbron die ten grondslag ligt aan de groeiende ongelijkheid tussen de gepensioneerden.

---

⁴⁸ Zie Dekkers, G., Desmet, R. en De Vil, G., *op.cit.*

5. Bijlage : De voornaamste herwaarderingsmaatregelen voor sociale uitkeringen tussen 2008 en 2011

5.1. Pensioenen in de werknemersregeling

- Op 01/07/2008 stijgt het minimumpensioen met 2 % en de grens voor toegelaten arbeid met 25 %.
- Op 01/09/2008 verhogen de pensioenen van 6 jaar en vroeger ingegaan (ingang ten laatste in 2002) met 2 %.
- Op 01/06/2009 stijgt het minimumpensioen met 3 %, de pensioenen van 15 jaar en langer geleden (met ingang ten laatste in 1994) met 2 % en die van minder dan 15 jaar geleden met 1,5 %, terwijl het minimumrecht per loopbaanjaar stijgt met 3 %.
- Op 01/09/2009 stijgen de pensioenen van 6 jaar geleden ingegaan (in 2003) met 2 %.
- Op 01/09/2010 stijgen de pensioenen van 15 jaar (ingegaan in 1995) en die van 6 jaar geleden (ingegaan in 2004) met 2 %.
- Op 01/01/2011 wordt de loongrens verhoogd met 0,7 %.
- Op 01/11/2011 verhoging van het minimumpensioen en het minimumrecht per loopbaanjaar met 2 %, de pensioenen langer dan 15 jaar geleden ingegaan met 2,25 %, de pensioenen van 5 jaar geleden ingegaan met 2 % en de overige pensioenen met 1,25 % (op 01/12/2011). Voor de gemengde loopbanen verhoogt het nieuw minimummechanisme, het zogeheten 'klein minimum'.

5.2. Pensioenen in de regeling voor zelfstandigen

- Op 01/01/2008 wordt de malus voor vervroegde uittreding gewijzigd (de malus op 60-jarige leeftijd blijft 25% maar bedraagt 18% in plaats van 20% op 61 jaar, 12% in plaats van 15% op 62 jaar, 7% in plaats van 10% op 63 jaar, 3% in plaats van 5% op 64 jaar) en wordt afgeschaft indien de loopbaan 43 jaar bedraagt.
- Op 01/07/2008 stijgt het minimumpensioen met 2 % en de grens voor toegelaten arbeid met 25 %.
- Op 01/09/2008 verhogen de pensioenen van 6 jaar en vroeger ingegaan (ingang ten laatste in 2002) met 2 %.
- Op 01/10/2008 verhoogt het minimumpensioen met 10 euro.
- Op 01/01/2009 wordt de malus voor vervroegde uittreding afgeschaft indien de loopbaan 42 jaar bedraagt.
- Op 01/05/2009 verhoogt het minimumpensioen met 20 euro.
- Op 01/08/2009 verhoogt het minimumpensioen met 3 % en de overige pensioenen met 1,5 %.
- Op 01/09/2009 verhogen de pensioenen van 6 jaar geleden ingegaan (in 2003) met 2 %.
- Op 01/09/2010 verhoogt het minimumpensioen met 25 euro en de pensioenen van 6 jaar geleden (ingegaan in 2004) met 2 %.
- Op 01/11/2011 verhoging van het minimumpensioen (2,11 % gezinsbedrag (2,25% voor gezinspensioenen ouder dan 15 jaar) en 2,37 % bedrag alleenstaanden), de pensioenen langer dan 15 jaar geleden ingegaan met 2,25 %, de pensioenen van 5 jaar geleden ingegaan met 2 % (op 01/12/2011) en de overige pensioenen met 1,25 %.

5.3. Ziekte- en invaliditeitsuitkeringen

- Op 01/01/2008, verhoging van de minimumuitkering met 2 % voor de niet-regelmatige werknemers.
- Op 01/01/2008, verhoging van de vervangingsratio voor alleenstaande invalide loontrekkenden van 50 % tot 53 %.
- Op 01/07/2008: verhoging van de minimumuitkering voor regelmatige werknemers.
- Op 01/09/2008, herwaardering van 2 % van de invaliden met een ongeschiktheidsduur tussen 15 en 20 jaar en invaliden waarbij de ongeschiktheidsduur 6 jaar bereikt.
- Op 01/01/2009: verhoging met 0,8 % van de ZIV-loongrens voor de nieuwe begunstigde.
- Op 01/01/2009: verhoging van de vervangingsratio voor samenwonenden met een primaire ongeschiktheid van 55 % tot 60 %.
- Op 01/05/2009: verhoging van de vervangingsratio voor alleenstaande invaliden van 53 % tot 55 %.
- Op 01/06/2009: verhoging met 3 % van de minimumuitkering voor regelmatige werknemers met gezinslast of alleenstaande, en met 2 % van de minimumuitkering voor niet-regelmatige werknemers.
- Op 01/09/2009: herwaardering van 0,8 % (minima niet inbegrepen) van alle uitkeringen die vóór 01/01/2008 zijn ingegaan.
- Op 01/09/2009: herwaardering van 2 % (minima niet inbegrepen) van alle uitkeringen waarbij de arbeidsongeschiktheid begon vanaf 1 september 1993 en ten laatste op 31 december 2003 (met inbegrip van de uitkeringen die zes jaar geleden zijn ingegaan)
- Op 01/09/2009: verhoging van de minimumuitkering voor samenwonende regelmatige werknemers.
- Op 01/01/2010: verhoging met 2 % van de minimumuitkering voor samenwonende regelmatige werknemers.
- Op 01/01/2010: verhoging van de maximumuitkering voor personen die vóór 1 april 2004 invalide zijn geworden.
- Op 01/01/2010: aanpassing van het begrip ‘gezinslast’ voor partners met een vervangingsinkomen.
- Op 01/01/2010: harmonisatie van de regels omtrent de werkverwijdering van zwangere werkneemsters.
- Op 01/05/2010: invoering van een inhaalpremie voor de langdurig invaliden (deze premie wordt één keer per jaar gestort in de maand mei).
- Op 01/09/2010: verhoging met 2 % van de uitkeringen die 6 jaar geleden zijn ingegaan.
- Op 01/01/2011 wordt de loongrens verhoogd met 0,7 %.
- Op 01/05/2011: premie van 200 euro vanaf het tweede jaar, uitbetaald in mei (vanaf 2011)
- Op 01/09/2011: stijging van de minimumuitkering voor reguliere en niet-reguliere werknemers met 2 %.
- Op 01/09/2011: herwaardering van de uitkeringen die vóór 2006 ingegaan zijn
- Op 01/09/2011: verhoging van de tegemoetkoming voor hulp van een derde met 12 tot 15 euro.

5.4. Werkloosheid

- Op 01/01/2009: verhoging van de loongrens met een bedrag dat daalt met de duur van de werkloosheid.
- Verhoging van de minima en de forfaitaire bedragen (uitgezonderd loopbaanonderbreking en tijdskrediet) met 2 % op 01/01/2008 en met 2 % op 01/09/2009.

- Verhoging van de vervangingsratio die stijgt tot 53 % (in plaats van 50 % tijdens de 2e periode) voor de alleenstaande werklozen op 01/01/2008 en tot 55 % op 01/01/2009.
- Verhoging van de vervangingsratio die stijgt voor de samenwonende werklozen tot 58 % (in plaats van 55 % tijdens de 1e periode) op 01/01/2008 en tot 60 % op 01/01/2009.
- Op 01/01/2009: anciënniteitstoelage vanaf 56 jaar in plaats van 58 jaar.
- Op 01/01/2009: verhoging van de vervangingsratio voor tijdelijke werkloosheid - 75 % voor de gezinshoofden en de alleenstaanden (in plaats van 65 %) en 70 % voor de samenwonenden (in plaats van 60 %) -.
- Crisistijdscrediet van 01/07/2009 tot 01/01/2011.
- De crisispremie voor ontslagen arbeiders in 2010 en 2011 wordt een nieuwe ontslaguitkering vanaf 2012.
- Op 01/03/2011: verhoging van de loongrens met 1,25 % (voor alle gerechtigden).
- Op 01/03/2011: verhoging van de vervangingsratio tot 55 % (in plaats van 53,8 % tijdens de 2de periode) voor de alleenstaande werklozen.
- Op 01/04/2011: verduurzamen van de tijdelijke werkloosheid voor bedienden.
- Op 1/09/2011: verhoging van de minima en de forfaitaire bedragen (uitgezonderd loopbaanonderbreking en tijdscrediet) met 2 %.

5.5. Kinderbijslag

- Verhoging van de bijslag voor het 1ste kind voor zelfstandigen op 01/04/2008 en op 01/01/2009.
- Verhoging van de kinderbijslag met 20 euro per maand voor éénoudergezinnen op 01/10/2008.
- Verhoging met 25 euro van de jaarlijkse leeftijdsbijslag in leeftijdsgroepen van 0-5 jaar en 18-24 jaar op 01/07/2008 (met geleidelijke verhoging van het bedrag voor de groep van 18-24 jaar: 50 euro in 2009, 75 euro op 01/01/2011 en 100 euro in 2012).
- Op 01/05/2011: uitbreiding van de toeslag voor gehandicapte kinderen geboren voor 1993.

5.6. Beroepsziekten en arbeidsongevallen

- Welvaartsaanpassing met 2 % vanaf 01/09/2008, van de uitkeringen (uitgezonderd minimumuitkering) die 15 tot 20 jaar geleden en 6 jaar geleden zijn ingegaan.
- Verhoging van de minima en forfaits met 2 % voor de uitkeringen ingegaan 6 tot 15 jaar geleden, met 0,8 % voor de overige op 01/01/2009 en met 2 % voor de uitkeringen ingegaan 6 jaar geleden op 01/09/2010.
- Op 01/01/2011: verhoging loongrens met 0,7 %.
- Op 01/09/2011: verhoging van de minima en forfaits met 2 %, van de niet-forfaitaire uitkeringen ingegaan 6 jaar geleden met 2 % en voor alle niet-forfaitaire uitkeringen met 0,7 %.

5.7. Inkomensgarantie voor ouderen

- Op 01/07/2008: verhoging met 2 %.
- Op 01/10/2008: verhoging van het basisbedrag met 5 euro per maand en van het verhoogd bedrag met 7,5 euro per maand.
- Op 01/06/2009: verhoging met 0,8 %.
- Op 01/01/2010: verhoging met 0,6 %.

- Op 01/09/2011 : verhoging met 2%

5.8. Tegemoetkomingen voor personen met een handicap

- Op 01/01/2008: verhoging met 2 % van de inkomensvervangende tegemoetkoming.
- Op 01/07/2008, voor de berekening van de integratietegemoetkoming: verhoging van de vrijgestelde inkomsten van de partner van de persoon met een handicap van categorie 1 en 2 tot op het niveau van categorie 3, 4 en 5.
- Op 01/06/2009: verhoging met 2 % van de inkomensvervangende tegemoetkoming.
- Op 01/09/2011 : verhoging met 2% van de inkomensvervangende tegemoetkoming; verhoging met 1,9% van de vrijgestelde inkomsten voor de berekening van de integratietegemoetkoming; verhoging met 1,5% van de vrijgestelde inkomsten voor de tegemoetkoming voor hulp aan bejaarden. .

5.9. Leefloon

- Op 01/01/2008, verhoging met 2 %.
- Op 01/06/2009, verhoging met 2 %.
- Op 01/09/2011 : verhoging met 2%.

